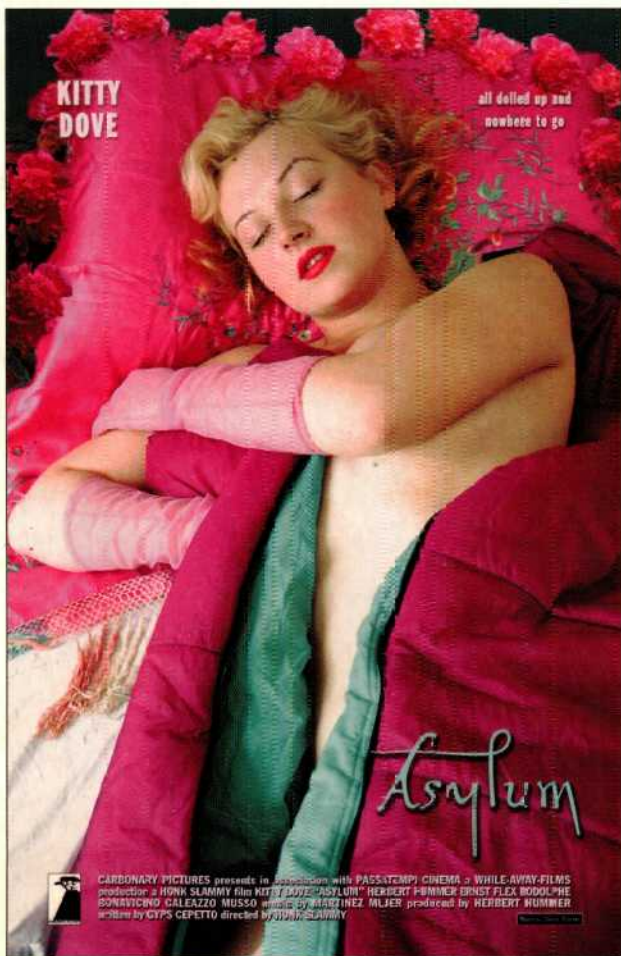

Vikerkaar

7/2002

Domingos Carvalho da Silva ja **François Serpent**'i luulet; **Viire Nigoli** "Tervituskõne", **Mart Kivastiku** "Koer", **Ürgar Helvese** "Pögenemine Egipti-
maale"; **Lindroos & Adamson**: Sade + Kender = Sadender; **Slavoj Žižek**:
Homo sacer ja maailm pärast 11. septembrit; algab **Rainer Vilumaa** lühisari
grafitist Eestis; Vaatenurgas: **Hasso Krull Elo Viidingust**, **Raul Sulbi**
Wimbergist, **Janek Kraavi Matt Barkerist** jm; : **Märt Väljataga**: Eesti
sopp ja vene süda; **Heie Treier Liina Siibi**"filmipakatitest". ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 16. Aastakäik.
Juuli, 2002. Nr. 7.

SISUKORD

Domingos Carvalho da Silva
Lüürilist 1
Viire Nigol *Tervituskõne* 2
François Serpent *Luulet* 17
Mart Kivastik *Koer* 25
Ürgar Helves
Pögenemine Egiptimaale 41

Heie Treier *Ibad ja kujutelmad. Liina
Siibi plakatid fiktiivsetele filmidele* 58
Rainer Vilumaa *Grafiti Eestis. Tallinn
ja Tartu* 161
Alari Lindroos, Jaanus Adamson
Sadender! Sadender! 69

AKEN

Slavoj Žižek *Kas me oleme sõjas? Kas
meil on vaenlane?* 77

VAATENURK

Hasso Krull *Võimatu tahe ja moraalne
imperatiiv* 85
François Serpent *Ervin Õunapuu kuri
uni* 88
Raul Sulbi *Söödaratsioonid ja
silovalmistamisplaanid ulmelisel
Võikilleveinimaa!* 92
Janek Kraavi *Poe tänava lood* 96
Fagira D. Morti *Hurmavad
jubedused* 99
Priit Kruus *Margit Gump* 101
Lauri Sommer *Pilguheit Varblase
Piafoole* 104
Jürgen Beyer *Martin Guerre ei tulnud
tagasi üksi* 108
Märt Väljataga *Eesti sopp ja vene
süda* 110

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar", 2002.

Esikaanel: LIINA SIIB.
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm. 2001.

Tagakaanel: LIINA SIIB.
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm. 2001.

DOMINGOS CARVALHO DA SILVA
Lüürilist

Portugali keelest tõlkinud Ain Kaalep

Mäe harjale läks ta üles.
Üks roos temal oli peos.

Ta silmitses kauget ilma.
Üks roos temal oli peos.

Siis kargas ta kuristikku.
Üks roos temal oli peos.

Ja eile maeti ta maha.
Üks roos temal oli peos.

VIIRE NIGOL

TERVITUSKÕNE

Tere päevast, küll on ikka kena päike, kas pole. Kõik pole vist veel kohal, nii ma kartsingi, aga ärme lase end hilinejatest häirida. Niisiis, mul oleks teile üks imelik jutt, ei osanud teda kuidagi pealkirjastada, aga mäletate – suvel ...

Sel suvel murdis tuul palju puid maha, raginal, ma kuulsin. Torm läks mõnes külas täitsa pööraseks kätte. Kirimäel oli pidevalt elekter ära. Kõike vihma sadas taevast. Ja mul tuli selline oivaline tunne: *Meie sõõrmed maitsevad vihm, / äikest aimavad nad sündimas kumeruse taga*. Me ei jõudnud kogu seda tulvavett äragi tassida, mis keldrikorusele sisse ähvardas tungida. Ühel pärastlõunal tuli vihma sekka rahet, suured herneterad, peenravaod olid neist valged, porgandipealsed vajusid nukralt lössi, aga mis neist! Siis kallas jälle oavarrest. Tema, *Ciel*, kallas ämbritega, mina ja ema väikeste potsikutega ikka välja põllu serva. Ja nagu oleks ämbritest veel vähe!: Maria Callas ise kutsus oma lummava häälega kõik vetevood kui tiined lehmakarjad väikese Allikmaa kohale. Saime muidugi läbimärjaks, aga maja ta ära ei uputanud. Ema läks siis vähekeseks tuppa istuma, see vihm hakkas ka nigu järele andma... Ema ütles veel, et too säääl, ei tia toda kedagist, ma saand jälle midagist aru (mida nüüd tooma peab?), ah, ei hakka läänlane eluilmas võrohsest aru saama. Aga taevast jalutas paar lõbusat vikerkaart.

Kui korraga tuli vinge tuul, tuli lõõtsudes üle karjamaade, vinnas koduaia noori õunapuid põhja poole visklema, sinna, kus minu õised sõbrad, männid, nende tummade tervitavate ja tagasiviibutavate poole ning üle käis raske tuul. *Muutlikud pilved taevas / peatuda iial ei tohi...!* Ja silmapiirilt lähenesid meeletu kiirusega pilved – oh Issand, kui tohutu pilvemeri, kummaline õudust tekitav kuju, visioon taevast, keegi naeru kärstav gööte oma laiuhõlmu lahutades üle kõige rühkimas. Tulnud siia tuhme maainimesi hirmutama. Ja tuul aina kisas ja

undas, kiskudes Pilve lähemale. Jälle voolas pimedus üle õue. Õhk muutus raskeks, korruga tuul rauges, mina ei suutnud aga muud teha, kui seista rõdul, käed rippu, nagu seisaks ikka tuule käes, aga see oli hoopis teine, selline lämbe ja röske. Kuid see oli kõigest hetk! Juba tibutas tormlev tuul mu näole piisku, nagu pooleks murtuid, ma ei tundnudki neid eriti. Siis vallandas ühe ohkega kogu oma veelasu, valju kärinaga. Sähvatused!

Mis ilma imetegu see oli?! Millise kuldvasika enneaegne sünd noore jumala kolbast?! Ei (*kõik naeravad*), nalja ei olnud. Ma tahtsin isegi minna äikesele ja tuulele vastu lõugama – läksin maja ette, avasin värava – eh: – ? Mida ma peaksin hüüdma? Taamal viljapõllu taga suure tee ääres kasvab vana piksest lõhutud hiiepuu, millest vend mulle sellise loo rääkis, et need olid kunagi kaks õde-venda jumalat – Äike ja Pikne –, siis nad olid tülli läinud ja tüdruk oli kehasse tule löönud. Naljakas lugu muidugi, ilusti välja mõteldud, ega ma nii täpselt ka enam ei mäleta, mis te õige tahate. Läksin läbi vihma, märg kass nigu olin, üle suure niidu pihlakani, istusin karjasekivile, sealt paistab teeäärne vana hiid. Mõtlesin tema poole – *äike, jää vait, – ära vaiki*. Iga kord, kui pilvede vahelt särtsu lõi, kohkusin kiljatades. Ja vihm sadas sorinal pähe nii kodutänaval kui maja räästa all. Läksin lauda poole, ja märkasin vett jälle majja teed otsimas. Haarasin topsikute järele. Ema oli kilejope ümber tõmmanud. Millegipärast viirastub mulle siimaani selle erepunase jope plagisemine vastu põldmarjakarva taevast, kui mu ema rõdutrepilt alla tuli, veel viimaseid ämbreid vett tassima. Mis tühi töö! Muutis mu kärsituks, nii segas mind ka ema juuresolek ja ma kamandasin ta tagasi tuppa. Ütlesin vist halvasti. Läksin talle varsti järele. Ta tegi mustsõstrateed, hüüdis mind elutuppa. Lappasin süüdlaslikult üleval toas oma vanas raamatukapis kaustikute ja raamatute vahel. Kõmmadi! Äike lõi aknaklaasid värisema. Põmm! Vaatasin tänavaristile, seal, kus Allikmaa teest tuleb äkki väike Tooma tänav, ei tea, mis juhuse tõttu eksinud siia..., kõrge pappel kõikus, tuul viis ta lehed kohama ja kõik oli mu väikesest aknast kuulda. Olin ta päeval lahti unustanud, nüüd ladises vihma aknalauale. Põmmadi! Valisin paar kulunud žurnaali. Eriti meeldis mulle kellegi Tiit Martini kiri Vikerkaares: *Veel hiljaaegu pidi kirjamees arvestama ka tsensuuriga, hundiga, keda oli väga raske toita nii, et kõik kolm "lambakest" ter-*

veks oleks jäänud. Praegu näib "hundil" olevat teisigi söödamaid. Tallened võivad endale lubada mitmet mesti vallatusi. Lugesin uuesti. Tegi kuidagi nalja, see neokonservatiit. Mis kolm "lambakest", mis söödamaad (hundil?), – ei olnud päris selge jutt. Aga täna tahan mina uuesti mõtelda sellele. Täna, kus, Jumal ole armuline, isegi redigeerimised on nii juhuslikud. Nagu ei hoolitaks enam millestki. Mis asi on enesetsensuur, kes mäletab? (*Ebamugav vaikus külaliste seas.*) Ise on tegelikult, uskuge mind, üks õieti hea tšensor, kui võtta vaevaks kuulata.

Läksin alla emale seltsi pakkuma. Telekas oli harukordsel juhtumil pidulikult kinni, tundsin salajast rõõmu, raadiolgi tõmbasime saba seinast välja, nõndasamuti meie raadiotelefonil. Tee oli veel kuum. Ema es taht esiti meskit lugu kuulda, et issume niisama pialegi, aga ma ikka soigusin, et kulind ika ja kuli ike, ei jätnud oma joru. Pealegi olin juba selle hea jutu peale sattunud, mulle tuli kohe meelde, kuidas ma esimest korda lugesin, millise imeliku tundega, õhinaga, – kas tõesti võib ka sedasi kirjutada, kas selline rand on tõesti olemas, mis asi see kirjandusteoreetikute meelest olla võiks, huvitav, kas Talle üteldi midagi selle kohta? Lugesin *kirjanduskriitikat*, elutoas *avatud akna all*.

Noh, ja pärast saime mõlemad nii palju naerda, lõbus jutt oli, ema hakkas sinna vahele ka oma jutte rääkima, ja ega ma seganud – neidki oli huvitav kuulda. Mul oli hea meel, et ema kuulata viitsis, ja tal oli ju isegi huvitav. Kuigi mina ei oska eriti huvitavalt lugeda. Veel vähem siis seda. Kas seda saab üldse lugeda? Võib-olla tuleb samuti minna, *Und Muscheln lesen?*, ükskõik mida lugema, mis sinna randa on uhut. Aga ema hakkas jälle tööst rääkima. Vend oli talle tänagi midagi väga kurjalt ütelnud. Ema oli nutnud, ta on teistsugune, ma tean, aga vend ei oska sellega arvestada. Kuulasin ema ära. Mõtlesin paaniliselt, kuidas nende tüli küll lahendada. Alati olen midagi välja mõtelnud. Ilusti seletanud, miks keegi nii või naa käitub, ja et tuleb teisest aru saada. Ma oskan ilusti rääkida. Aga nüüd istusin nõutult ema kõrval diivanil ja kuulasin: "Ta on ku' püsti hitler seal, kõigile ütleb ta halvasti, kui sa vaid näeksid, milline ta on, siis sa teda enam sedasi ei kaitseks ..." – "Nojah, ma olen öösiti ..." Tundsin end süüdlasena. Siis ta ohkas, et ah!, mis sest rääkida. Kibestunult: "Varssi läd'sa ta'si Sassamaale, vai mes?" Pööras must ära. Murdsin Vikerkaare nurki.

Varsti tuli isa. Tegin talle süüa. Mõtlesin, kas rääkida temagagi ven-nast, sellest õieti küll õrnahingelisest poisist, kelle teisikuks mind alati on peetud. Ma ei tea, miks teised kõik temas türanni näevad. Ema läks juba magama, ta oli väsinud. Koristasin köögis, rääkisin isaga. Tema alustas. Vend olla jälle üle piiri läinud ja et kas ma lähen ka või mis mul plaanis on. Mul pole plaane, aga mind huvitas, mis siis tege-likult tööl juhtunud oli. Isa rääkis, et nagu ikka... Ma vaatasin tema valulikku ilmet. See kandus minusse ja mul polnud enam sõnu. Kas see ongi põlvkondade konflikt? Sõnadel on hirmus võim.

Isa läks tagasi Kirimäele. Panin nõrgunud nõud tagasi kappi. Mõni-kord, kui neid kapiukski koomale lükkan, on see maja nii vaikne, kos-tab ainult kapiukse väsinud kägin, ja mul hakkab väga hirmus. See-kord oli lihtsalt, mitte midagi, tühjus. Läksin ja kustutasin üleval ko-ridori tuled, tõmbasin venna tühjal toal ukse kinni, harjumusest. Pii-lusin ema magamistuppa. Astusin sisse, tahtsin küsida, mis ta sellest rannas ulkumise loost siis arvab. Öölambi hajus valgus, silitasin areldi üle pehmete hallide salkude: *Ema, ma olen tagasi, ma ei lähe enam ära...* Ei, ta ei kuulnud mu sosinat, ta magas. Veel: *Pynus sylvestris, kuuled, laulab. Sylvia borin... Mami.* Siis tõusin voodiservalt püsti. Kuulatasin ühtlast hingamist, süda rahunes. Ma ei teegi muud. Öösel nägin tuulest imelikku und, hiljuti leidsin ühed äberikud luuleread. Mul oli nagu sama uni: *mühisev tuul / kuuvalgusega / rannalagedal / rabeleva / kiletükiga // ärev öötuul.* Tiit Merenäkk, nii kummaline kui kaunis ta ka oleks.

Muide, tööl rääkisin ka kogu aeg aina umbluud, ajasin meie sõbrali-ku kollektiivi pisarateni naerma, ja mida ikka arvata ülemuse tütre-st, kes oma reidide vahele kord hõiskab, ahoi, ma sõidan homme Uus-Meremaale, jalgrattaga, Nélle Zélande ja Nélle Zélande..., ja siis, et nüüd teeme tšehhi veetornist kirimäe luuietorni, kabaree töölistele jne. Eks mind võeti imeliku naljana. Ei teind ma midagi, ei läind ka kuhugi. Esimesel augusti nädalavahetusel viis mind küll praam Vormsi kaile, kuid ma ei pannud jalgagi maha, vaid kiigutasin neid pingi all. Käidud seal ka. Keegi mind seal ei oota. *Imelik on.*

Nädal hiljem. Saabusin öisest vahetusest kodukülla. Olin tööl rää-kinud vennaga, ta oli valves. Tuju oli väga hea. Ta ütles, et muidugi

saab ta vanematest aru, aga firma nimel peab sisemine kontroll ka detailides väga range olema, ja mina olin temaga kohe nõus. Rääkis talle *insula deserta*'st. Ta muigas ja küsis, et miks ma sinna siis ei lähe juba? Allikmaale jõudsin kella kolme paiku. Öö oli haruldaselt soe, eriti selle vihmade augusti kohta. August, mu armsaim aeg, alati olen su eest kuhugi ära põgenenud, Alpide taha või päris Vahemere äärde – ja nüüd siis kohtume, mis magus piin! Taevakaar hahetas, kuid kiiretult, ootusetult. Kõik oli vaikne sel pimedal koduteel: läbi selle kõrge kuuseheki värava, tumedad kujud, varjavad taevahirmude eest, siis mööduda pisikesest männivõpsikust, seal tuleb pahemal suur õunapuuaialabürint mesiniku mahajäetud taluga, ja Tooma. Toas istusin esiti tükk aega diivaniserval, pimedas elutoas (milleks süüdata lamp, kas selleks, et kiskuda alasti see kohutav kurbus? – ei, pigem ikka elektrita). Idatoa voodis keerlesin vaid mõned korrad rahutult linade vahel. Tõusin, pakkisin ärevuses koti, tõmbasin nõõrid otsustavalt kinni, kiivri pähe. Avasin tasakesi garaaži ukse ning lükkasin oma tuumepunase ratta ettevaatlikult mööda muru maja ette väravani. Seal müdiseb maa ja nurga tagant ilmub poolemeetrise keelega öö-loom. Sosistasin meie kollikutsikale: *Ole tubli, Kutsa-Rutsa!* Tõusin ratta selga ning väntasin südame hõisates minema kaugele ära, kus luuletaja lubab, *et tõuseb arhipelaage / mere terendusest.*

Tund enne laeva saabumist jõudsin sadamasse. Närisin väikeseid valgeid klaare, mingi lõõtsutus kehas, hea tunne. Mõtlesin sellele sõidule läbi kodukandi. Ääretult üksik ja pühalikult vaikne, oli ju öö. Üllatusin tõesti, kuidas kõik oma võib olla nii uus ja värske. Sõitsin rattal ja mõtlesin, ma ei tahaks seda hetke mitte millegi vastu vahetada. Ja iga hetk on sama, on osa sellest teest. Rohukülas panen kirja paar rida suurest pääsukeste parvest, tuulest, mis tühjades torudes ulub ning vilistab, mere poolt, sealt kailt tulevad hämused kalamehed, unised don carlod, olekid; unistan edasi – kui oleks *TALV*; lisaks jumalik päikesetõus, nagu seda ainult vastikult ilusates filmides on nähtud. Nõus selle hommiku eest surema, sealsamas! Tahaks pilgu kõrvale heita. Sealt tuleb kapten ja läheb stoiliselt laevale. Hotelliuberik, kus mu sõbranna vägistati ja pärast siis Haapsalu “kesklinna” sõidutati, autost tänavale visati, ta tuli otse minu juurde, ma kutsusin politsei enda

korterisse, meid viidi jaoskonda, uurija veenis ta “usalduslikus” nelja-silmavestluses ümber, et ega ta taha ometi, et keegi sellest teada saab, ja ärgu ta esitagu mingit kaebust, *see mees on seda varemgi teinud*, ta võttis kaebuse tagasi, mu jurist kommenteeris hiljem: *uurijad ei taha tööd teha*, jah, seda halli maja ma ju ei näinudki. Paar autot saabuvad järjekorda. Lähen minagi, nagu läheks vargile, nii kõheda tundega. Laeval istun omaette, ühes urkas, piinatult vaatan välja kirkale merele. Nii hele ja läikiv sinine, või roheline, elektriroheline. Ma tean: *Vesi on läbipaistev / ja läbipaistev on õhk. / Vees peegeldub õhk / ja õhus peegeldub vesi*. Laev võiks tõesti seisma jääda. Ma olen üle ootuste palju juba näinud. Õieti ma kardan – olen ju igatsenud täiesti käegakatsutavat, nüüd saab see tõeks, kas vaimus või kehas, see on päris ükskõik, ma võin puudutada seda pinda, ja kui ma teda kohe ei taju, sest ma ei saa kunagi millestki kohe aru, siis kunagi, ühel päeval tuleb see puudutus minu juurde tagasi. Ja ma kardan selle põleva igatsuse, mittemillegi otsingu, objektitu palava armastuse täitumist, leidmist, kontakti. Pettumustki vist kardan, kuid veelgi enam täitumist, täide viimist. Lähen tualetti, et vahetada riided. Vaevalt olen trikoo selga kiskunud, kui kõlab mingi segadusse ajav teade, nagu oleksime kohale jõudnud. Mäletan hästi – kohvikus oli ennist vähemalt viis inimest, nüüd pole neidki. Laev on tühi. Lisaks kõigele ei leia ma kohe väljapääsu, ekslen nagu labürindis. Heltermaal aitab keegi vana habetunud näoga sadamavalvur mul seljakotti ja madratsit pakiraamile kinnitada. Selline imelik hiidlane, aitab vist niisama, hea inimene, ma oleks ju üksi ka hakkama saanud. Teele jõudes kipun koleeriliselt oma Hamburgi laule laulma, valjusti: *celebration!* jne, ise vingerdan rattaga teel, jube! Ei, ma juba olingi õnnelik. Mulle ei meenund midagi, ei vilksatustki “lapsepõlvekompleksidest”, miks ma siia varem pole tulnud..., ei tulnud siis meelde see, trallallaa! Aga kusagil Palade kandis, kui TL Nurste buss must juba teist korda möödus, seekord selja tagant lähenedes, nagu reeturlikud sõbrad ikka, pidin juba närvid kaotama. Kummutasin vitamiinipudeli tilgatumaks, surusin ta tagasi kotti, ise istusin üksiku bussipeatuse paviljonis kärbeste närvida. Kiskusin näolt higi ja suunurkadest kraapisin kuivanud ilakihti (tuletasin endale ühte puudlisarnast ülikooli õppejõudu meelde, sel on ka iga loengu lõpus suunurgad valget vahtu täis, ülikoolis on raske töö). Tilkusin higist. Päev

kasvas palavamaks. Pani keha vihkama, ja armastama seda valusat tunnet, mis visale liikumisele järgneb, magusa jaheda lainena.

Kärdlas helistas õde just siis, kui rattapoest lukku ostsin. Ta ootavat mind hommikust saati Allikmaal, ja kus ma ometi ringi kondan. Teisel planeedil! Iidlased vaatasid vähe tohmi näoga pealt, kui ma sama platsikese vastas nende poe ees ratta lukku panin, kuid päris jõllitama mind keegi ka ei hakanud. Neil oli seal väike infopunkt ka, seal oli Tiit Leito postkaarte ja väike Hiiumaa brošüürike. Pärast läksin ujumisranda otsima, sest siis mul oli juba – midagi meelde tulnud. Paar ehitist oli sinna vahepeal juurde kerkinud, kuid liivane rand oli endiselt sama kollane (või siiski, natuke pleekinud näoga) ja meri nii pikalt madal..., tookord me läksime vennaga ja ma väsisin sellest poolde sääرده veest ära ja ei läinudki ujuma, keerasin tagasi kaldale. Kõndisin lõputult. Üks mees istus rannapingil puude varjus ja jälgis, kas ma julgen selle tuulega (see oli mulle nii uus, päris tuul kohe) vette ujuma minna. Või ma ei teagi, mis ta seal tegi. Istus ehk niisama oma päeva surnuks, ja mõtles oma elu üle, üpris nukralt. Ma kiikasin aeg-ajalt üle öla, kas ta juba ei lähe. Tuul ajas taeva pilve. Päike läigatas hetketi veel, meenu-tades nii õunakoogi värvi ja magusat lõhna. Päike kadus. Mul hakkas jahe. Enam ei julgenud selja taha vaadata ka ja sumasin vette. Heitsin keha mere põhja, see on hea: lebada seal. *Sügaval muutub peegeldus rohelisteks. / Kõik on seal roheline, tume ja särav: taimed, kalad, pilk.* Siis edasi ujuda, mitte pinnal, vaid vees, haarata lonksuke õhku, ja tagasi vetikaid uudistama, kellegagi tasakesi lobisema.

Pärast oli ta kuhugi kadunud, see mõtiskleja. Kaldalt läks madal kivipeenar, mitte muul, peenar. Selle männi alla tegin ma rohelisele matile mõnusa olemise. *Atru haiseb / vee piiril*, kuivades magusas adruhaisus lugesin “Hannibali rahvast” lõpu poole. Päike oli kosutav, närisin näkileivakesi. Laste äkilised killked rannakivide vahel. Raamat sai otsa. Teist, liivakaanelist, ma ei puutunud. Mööda Vabaduse tänavat sõitsin minema, edasi. See metsatukk pisikeste puuristide merega torkas ainult sellepärast silma, et üks buss saja soome turistiga seal parasjagu kohustuslikku peatust tegi. Ma olin esiti päris õnnetu, et ma üldse aru ei saanud, miks need puust ristid seal olid. Üteldi, et kohalolevast materjalist võib ka ühe teha (see oli selline aeg, mäletad: *tähtsustus ja süvenes taas eetiline eluhoiak ning aktualiseerusid mitmed*

sotsiaalsed valupunktid, kord otsemas (H. R.), kord kaudsemas väljenduses. Oli selgesti tunda ummikmeeleolusid, oludekoorma ängistust ning sisemise puhastumise vajadust). Ma siis ägasin selle eetikakoorma all, istusin teeserva, kaks oksa käes, vahtisin neid tühja pilguga. Kui siis äkki minema pidi, suskasin ühe kuivade männiokaste vahele, see vajus kohe ümber, teise viskasin põõsa alla, ronisin kolhoosi ümbrate nurkadega bussi. Sõitsin sealt väikese vihaga mööda, soomlased hakkasid juba tagasi bussi ronima, õige ka, mis siin ikka nii väga vaadata on, eriti kui tegelikult ei tahagi vaadata ja sellest jutust, mis sulle räägitakse, mingit selget mõtet ei leia. Mul ei hakanud isegi mitte kahju, sellest tüdrukust, ja et see meelde tuli, mille kohta ma pärast ju alati valetasin, et ma ei ole kunagi sellel saarel käinud, rääkisin kättemaksuks, emagi uskus, õde polnd siis kaasas, vend ei mäletanud ja isa ei kuulnud. Isa oli õhtul küsinud, et ei tea, kus meie laps nüüd on. Ja mina sulgesin silmad, et veel kuulata seda Hetke: *Tiivalöökide mühin ja kaugenemine üle pimeneva lahe* – päike sulas mändidesse, mind haaras hirm, kao siit!

Aga peale Kärldlat tahtsin ma ju ometi Reigi kiriku üles leida. Ma ei tea, kes see kurat seda kõike ära jõuab jutustada?! Ma olen iga tunni kohta ühmamisi vaid midagi valetanud, kõik oli hoopis teisiti. Kuidas saaksin ma seda üldse tagasi?! Sõnadesse panna. Esialgu oligi kõik ainult sõnatu soov ühe luuletaja sõnadetulvast, kirjadest oma väljamõeldud inglisekeele. Ja ma arvasin oma teistele põgenemise mõtetele lisaks, et ma pean minema ja ise elama seda elu mõne eurooplasega, mõne oma hõimlasega, sest mu vanaisa oli ju saks, iga eestlase vanaisas on saksa. Muidugi ma nägin nende tegelikku nägu, ega nad ju ei oska seda varjata, kuigi nad miskipärast nii piinlikult püüavad, see on suisa naeruväärne. Aga nad ei suuda maski kanda kauem kui mõned kuud, siis näed nende “kurbust” ja “õnnetust”, haiglast haigeteha-soovi. Ma leidsin, et mina ikka ei ole nemad, kuigi F., keda ma Delphiiniks kutsusin, mulle vastupidist väitis, ja kelle järgi oli patt küsida mõne sõna tähendust, kasvõi Schmidt'i romaanidest, mida ta täielikuks lolluseks pidas. Jää või lolliks suure saksa keele oskuse ot-sas. Kui ma hakkasin Eestisse-sõidust rääkima, sai Delphine väga vihaseks ja nõudis, et ma jääksin. Tema argumendid jätsid mind külmaks. Lõpuks ta märkas mus muutust, keelas mul telefoniga Eestisse

helistamise, kuid oli juba hilja. Paar päeva hiljem põgenesin, siia, tagasi, sest üks surnu, mu nõbu, oli hüüdnud mind: ma ei saa aru, ma ei saa aru! Ega ma seal Elbe ääres ei nutnud midagi, ainult üks imelik juunikuine äkiline tuul puhus silmi, nii valusasti, puhus pilvedki laiali ja päike viskas enne loojangut oma sädeleva kuldse saba plaksudes üle laia jõe, lõi vastu kaldakive ära, ja oigas sosinal puudekahinasse. Eestis pidin ma avastama, et siia jõudes ma ei ole veel siin, ma ei teagi, milline on see maa ja tema lapsed. Sest need, kellele ma seal emaks olin, jätsin ma reetlikult maha, sest nad ei olnud ikkagi minu, need neli, kuigi nad ütlesid mulle Mami või Mamsi ja põimised hommikul oma väikesed käed mu kaela ümber, magasid mu õlal nahinal edasi. Minul ei ole lapsi, ma olen vaid väike vabandus. Ja see vabandus läks kõndima. Et näha oma maad, sedasama, mis *pole meie oma, sest me armastame teda*. Just seda neetud maad ja tema aega, sest kunagi ta vajub, nagu vajuvad arhipelaagidki mälestuseks. Mida ma oskan ütelda sellest *mälestusteta ajast*? Ma tundsin, et mind võlus valgus, aga valgus oli ka öös, sest ma ikkagi nägin neid valgeid jutte asfaldil ja valendavat-valendavat kruusateed, neid puudekroone vastu taevast Rattagu metsa vahel. Kuskil kohises mets, või meri. Midagi kiusatuslikku oli selles öös. Tasane tuul puhumas, tasa puudutades mu lõõmendavat nägu, kui ma rohkem päevaste mälestuste kui nähtava tee järgi sõitsin. *Augustiöö tuul kui midagi mitte midagi pole väljas näha ja midagi pole tunda peale ta tugeva sooja puudutuse, oh halastust. Erbarme dich unser!* ja ma astusin välja haiglaselt soiguvast St. Michaelisest, oleks tahtnud nüüdki väljuda, astuda maha rattalt. Ma teadsin, et metsas võiksin ma lõputult kõndida, ühte ja teist kuju taga ajades, mitte kunagi sirget teed leides, mitte kunagi lõpuni jõudes, jalad käiksid täitsa omatahtsi, meel juhiks nad tahtmatult mere äärde. Nagu teisel korral juhtuski. Juhuslikult, olles ise *alguseta otsata / ilma tähenduseta* tulek. Võib-olla tagasitulnud, kadunud poeg, teises kehas.

Ma ei leidnud puude vahel ühtegi kileräbalat. Pugesin mändide madalate võrkudest looritatud kämmalde alt läbi, oli nii armas ja hämar muinasjutumetsake. Ja võib-olla ma ei otsinudki nii süvenenult. Aga ma olin ahastuseni võlutud nendest Korbi mägede mändidest. Tõelistest lapsepõlvemändidest, kes nii selgelt kõnelevad sulle vaikusest.

Mille otsatust märgivad öös / siin-seal vilkuvad tirtsude lühidad hääled. Ma arvasin, et neid niikuinii pole. Kartsin ka neid. See mets oli nii suur (mitte pindalalt ega ka mitte kõrguselt, vist ainult minu kujutluses), näis põlgavat minusugust pisikest putukat, sosistades ainult: *insula deserta insula deserta / insula deserta.* Jumaldasin teda selle eest. Ma ei läinud Kalestest kaugemale. Pagesin sealt, puhkamata väsinud jalgu. Ah, ei, ma ei ole mingi argpüks, ma kartsin lihtsalt seda ilusat, seda kirjeldamatut temas. Pealegi loodan ju ikka sinna kunagi tagasi minna, minna kaugemale, lõpuni. Võtta välja see raamat ja lugeda lõpuni. Teate, nüüd mul tuli midagi naljakat ette, siin selles vihikus, kuhu ma selle "Tervituskõne" kirja panin, on sissejuhatuseks Betti Alveri sõnad, mis mulle nüüd end väga väikese ja kole arakesena näitavad, aga sünnipäevalapse üle on ju ka tore sõbralikku nalja heita või kuidas võtta siis neid ridu:

*Kuupaistel tõusin voodist, laubal higi,
ning varitsesin uksi, aiateid,
et joostes peidust peletiste ligi
mul endal korda läheks kohutada neid.*

Vaatasin surnuaias ärevalt ringi, natuke kiirustades, nagu oleks Sina veel seal, mõne põõsa taga, selle risti ette kummardumas. Ehk kivistunult? Ja ma pelgasin teha igat sammu. Mul oli tunne, nagu keegi näeks, kuidas ma tulen – avan värava, lähen sirgjoones mööda kesktee, nagu ma tunneksin seda juba ammu, nagu ma teaks, kuhu ma lähen. Aga tegelikult ju ei teadnud, ja seal tihedate sirelipõõsaste vahel, kas tead, ma kartsin nii väga, et heitsin pilgu tagasi – ega mind siiski keegi jälgi? – ja alles siis lasin sammu seisma, võisin kergelt teha esimese rahutu seisaku, just siis tundsin, et see koht – seal juba seisab keegi, aga teises ajas. Ja ta vaatab paremale põõsasse, nagu minagi samas oma pead pöörasin – pisike põõsalind sutsas sealt välja otse taevasse surnuaia kohal, puude roheline võra taha, kus ma teda enam ei näinud. Mulle tuli meelde, et mu ema nimi on kirjutatud ka tema suurele hõbelusikale, ristimise puhul kingitud, *Sylvia*. Väga vana lusikas, tuhm ja natuke mõlkis. Keerasin kõrvalrajale, sest esimesel kor-

ral ei julgenud ma kaugemale minna. Rootsipärased nimed. Mõned hilissuvised väsinud liblikad, sügavad kiired mustadel tiibadel, nende sametine aeglane lend. Vaikus, soe kollane valgus. Siis jalutasin rutsakalt välja. Sulgesin värava. Avasin luku. Teele, tühjale valgele lõõsale.

Kas ma peaksingi olema aus seda juttu kirja pannes? Kas ei valeta ma ka siiralt tõde kõnelda soovides? Sest ma ju ei tea nende liblikate nimesid (võiksin küll järele vaadata, paistsid nii nõgeseliblikate või haavalumikute moodi, aga kuidagi teistsugused, ei või iial kindel olla), ja kas nimed ütlevad, mis tunne on olla liblikas, ei tea, kas liblikas üldse tunneb midagi?! Olemist...? Ja tihti, kui ma räägin, siis hiljem tuleb alati välja, et vähemalt osa sellest oli vale!, mida ma rääkides veel muidugi ei teadnud, aga mida aitab siin vabandamine?! Peaasi, et jutt on ilus, ja ema kuulaks ja ei pahandaks enam mu armsa vennaga. Mis see vale siia puutub?!

Aga see on tõsi, et ma pole varem käinud Korbi mägedel ega Kalleste küla rannal, millest ma paari pilti lehes nägin (ikka Tiit Kändler, oma lõbusate juttudega). Ja seda sealolemist on nüüd vaid ühel korral juhtunud, ühel päeval, aga ühes päevas on ju lõpmatult palju hetki, igas hetkes tuhat kimpu neid kordi, mil ma avastasin jälle sügavamalt õnne ja valu erinevaid nüansse, – lõpuks paistis päris mõttetut enam midagi tunda.

Seal orasheinas (*Teise kategooriasse kuuluvatest taimedest kasvab rannaliivadel rand-ogaputk ja rand-orashein, puisniitudel aga värvipaskhein ja nurmlauk*) märkasid midagi liivakarva läigatavat. Ta liigutas! Ma paigutasin ta oma kirjandusajaloos esimesse kategooriasse. Proovisin natuke naljatledes ennastki oma muuseumieksponaadina määratleda: ja siis, issaristike, ta avastas selle, mida oli otsinud, aga polnud lootnud leida. *Oleks ma laps, mõtlesin, ei tea, mis tunne mul siis oleks niisugust asja leida. Hea tunne oli nüüdki, kuidagi kerge ja rõõmus, helkiv ja naeratah delfiin pea kohal hüplemas, mööda hämarduvat külalateed kodu poole astuda.* Enne kui vanem vend sõjaväkke läks, sinna (taastatud) Eesti esimesse, ma ei ole enam kindel, aga oli vist Viru üksik jalaväepataljon, ma kirjutasin talle sinna väga tihti, nagu ma talle kirjutasin aasta otsa, kui tema Saksamaal oli, sest ma tundsin talt alati suurt puudust. Ta oli aidanud mul keerulisi referaate kokku panna, keskkonnakaitsest, loomasöödast ja muust säherdusest,

ning ükskord ta näitas mulle raamatuid. Ühes oli Eesti kaarte, valged, mustade täpikestega, need olevat vaalad või delfiinid, kes meie rannalt leitud on. Surnult muidugi, see ei seisnud kirjas. Kujutasin neid rümpi endale ette. Kuidas kuuvalgel laine vastu lagunevat keha peksab, proovisin ette kujutada:

*Ja paneb sinna maha.
Lihtsalt nagu meri musta rondi,
laudkasti või hülge-laiba.
Veel on teadvuses hajumata*

Teinekord ajas ta oma suure mootorratta garaazist välja, kihutasime mööda salakavalaid, käänulisi Allikmaa kruusateid. Ja mina kiljusin hirmust või erutusest, sest tüdrukud tavaliselt kiljuvad ju, ma tahtsin ka tavaline olla. Aga vend pidas rabatiigi juures motika kinni ja kurjustas minuga. Ma ei tohi kiljuda, muidu juhtub õnnetus. Suurel mustal tiigil läikis tumm sügavsinine südasuve taevas. Miski lehkas, sookailud sisistasid oma mürgiseid ballaade uppunud armastustest. Vend rääkis, et kord oli siia vene lennuk maandunud ja ära uppunud. Siis ta hõikas mind, järve lõunasopis külitas vees roiskuv hülgepoeg, siin! Jäin lõpuks vait.

Olles alles Rattagu teel Kõpu poole olin rattast ja aukudest kruusatees nii väsinud, et ronisin (pigem pudenesin aeglaselt) maha ning lükkasin roidunult ratast käekõrval edasi. Mõnel pool nägin silte nagu *Malvaste metskond* või midagi sarnast. Seal peatus üks punane auto (issi-emme ja kaks poega tagaistmel) mu kõrval, küsisid, kus Kõpu tuletorn on, ühmasin mõtlikult, et sõitke aga otse edasi. Nad tänasid. Tolm. Peale mõnda kurvi (lugesin nad kokku, tagasiteel – neliteist!) vedasin ratta metsa vahele, või vedas ratas minu, kiskusin higise jaki seljast ja viskasin selle maha. Seljakotist näkileivad, mahla ja kala ka, Luidjast (poemüüjatar naeratas mulle). Kala, mu väikeveli, ega ta nimi ei ole Kala, aga Nigulas, ta ütles kõige kohta Kala: tema oli Kala, ema oli Kala, söök oli Kala, vend oli Kala, ja mina olin ka Kala, Kõik oli Kala. Ta andis ühele sõnale nii palju tähendusi, väike semiootik, aga ega ta sellepärast teisi sõnu vältinud, ja ma ei oska ütelda, kas ta ütles

ainult hea või halva kohta Kala. Või kas oli ta ise halb, kui ta vaatas mu näljast pilku ja siis mu suu hernekommidega täis toppis, sest tital oli ju nälg, aga imelik, et ta näost siniseks tõmbus, see pirtsakas õeke, magusate kommide peale! Kala oli magus ja mahedalt vürtsikas, mädarõikakastmes, juhhei! Et ka sellist ilmaimet tehakse, mul on lihast kõrini. Teate, ma ei tundnud end üldse üksi selles metsas. Oli hoopis selline sõbralik tunne. Ma viibisin põhjapoolses Rattagu metsas, see ei ole kaitse all. Ilus oli sealgi. Kuigi olin üllatavalt väsinud (ma ei räägi sellest, kuidas ma järgmisel päeval isa ergutusel Kuliste aasal naistekrossi jooksin, olles just lõpetanud rattal oma kena sada20 km), sõtkusin pedaalidel ikkagi edasi. Tüki aja pärast jõudsin asfaltteele. Rõõm oli täitsa tühine, see sai kohe otsa. Vahepeal vilksas mööda Kõpu pisike bussipeatus. Tuletorni jaoks mul küll aega polnud (sealt tuhkast tolmujutil välja see punane perekond), nojah, mul oli päris ükskõik. Torn pole enam kollane ka, nagu siis, mis tast vaadata. Kiire. Tihedas metsavahel kippus juba hämaraks minema ja väsimus tuli tõsiselt peale. Juba eemalt paistis valendav silt Unikivi kõrval. Lasin rattal rohu sisse langeda, koperdasin üle kraavi nagu armunu, vajusin õnnelikult üle unikibi tema pehmesse samblasse. Juba koputas uni mu laugudele, toks – esimene kinni, toks – teine kinni, ja silitas mu ähvardava kiirusega jahtuvat keha. Rabasin hetkel sabast nagu kurjal kukel Peetril – mina ei jää magama! ning kihutasin tuhatnelja edäsi. *Tule*

Mõtlesin, et lähen Kõppu, teen ülismaia üliõpilase näo pähe ja lunin peaalust, innustan paari isa tuttavat endast lõputult rääkima, kuulan ja noogutan. (Ma oskan mõistvalt noogutada, seda õpetatakse koolis, ma lõpetasin vastava kiitusega.) See tegu tundus võika ja alatuna, sõitsin edasi. Oleksin niikuinii valesse tallu sattunud, kes teab. Kuusekroonidel paistis veel tillukest loojuvat päikest. Mingid kummalised teed vajusid vasakule alla metsa, kuhu ei julgenud end lasta kaasa kiskuda, äkki neelab alla? *Ja tolmu tee läheb edasi ja kohtab oma teel teeradu, kellel ka on igaihel oma saladus, mille nad meelsasti loovutavad, kui tuled kaasa.* Aga see üks oli natuke rahulikum, vähemalt paistis mulle nii. Künkapealsel taluõuel tatsas keegi pulstunud juustega karu-mees maja poole, tegelikult läks hall kogu üle õue, aga nii nende mälestustega on, lõppprodukt on ähmane – miski. Ega ma otsinud sealt midagi, tahtsin minna suurt merd vaatama, sellest olin ma

Enno juures ju alati unistanud, Haapsalus õhtute kaldal: *Vii mind ühes, vii mind ühes, kauge meelitav kuma*. Korbi mäed pillutasid mind alla ja lustakalt alla. Kuulatasin rataste tasasel sahnal, vaikus, seda polnud enam, – e-hee, kas ma olen eksinud, oli see ikka Kaleste, kust ma läbi sõitsin, sest miks kuulen ma suurteemüra ja linnakära, kuskil oleks nagu lennujaam. Mõtlesin pettunult: no nüüd keera ratas ümber, ei leia mina ka kunagi, alati eksin ära, tagasi!, ehk jõuan veel öisele praamile? Veeresin veel alla kummaliselt tuttavast mäest, siin- ja sealpool kihavad lihavad männid, kui tõusis suur valgus – metsa ega maad ei paistnud enam kusagil. Mürin. *Kui taevad peatuvad / Su nägu*

Talv läheneb. Juba siin – septembri lõpus. Tervituskõne on peetud, külalised, kes olid kõik võõrad, ei ütelnud midagi, vaikisid, läksid oma teed, mina maksin restoraniarve. Täna hommikul sadas valget peenikest lund, mis juba õhus ära sulas, aga ta puudutus oli külm. Ja tuul lõikas, ihutud tuul üle Võidu müriseva vappuva silla. Mul polnud vih-mavarju ega midagi, ei ole veel harjunud. Raamatukokku jõudes oli tunne, nagu oleks tervelt tosin jäätist sisse ahmind, otsaesine oli külm ja valutas. Õhtul valutasi kõrvad ja üks tükike kuivanud verd pudes kõrvast välja valgele padjale, ehk sellest ajast, kui mul Hamburgis kõrvapõletik oli. Lauasahtlis paistab surnuaia piltide all üks väike negatiiv, Salvo plastikraamis, see on isa tehtud pilt neljast õhku sööstvast delfiinist, Jaapanis. Nende küljed läigivad violetselt, sädelev vesi lendab nende uimedest sabaotsteni. Briljantne pilt, mina nii ei oskaks. Delfiinid on muidugi basseinis, taamal paistab aga meri ja pisike saareke. Igatsus, kas nad teavad, mis on igatsus? Või teadsid. Tähed süttisid üksteise järel, lugesin natuke Sütistet. *Schütz mich vor...* Mõtlen siin öös sellele kirjandusele, on seda võimalik seletada, on seda vaja seletada. Tiit Hennoste Vikerkaare erinevaid tükke lugedes sattusin kord ka selle peale, kus ta kirjutab, et ta oli lugenud eelnevaid arvustusi, ja siis hirmutatud mõne pimedast seletamatust vihast ja põlgusest ühe inimese vastu. Kirjandus on niisamuti kui elu. Kas vend on süüdi, et ta on selline, nagu ta on. Nagu oli. Mõistmist kohtab nii harva, kõike ei jõua ja pole vajagi mõista. Ma ei tahaks enam midagi ütelda, ma võin selle ju ise sama hästi jälle ümber lükata. Aga midagi seletamises siiski on, on paremat kui vaikimine ja mööda vaatamine, on

mõnikord kokkulepe, pärast pikki vaidlusi, ja vaidlused ei ole halvad, vähemalt seni, kuni sa tead oma piiri, ja ei paisuta liiga suureks oma lootusi. Minu lootused Sinu seletamatutest luuletustest? Nende maastikes ma ei pettunud, ma leidsin endas tundeid, mida poleks osanud kahtlustadagi, ning loodusel oli mulle tõesti midagi pakkuda, mis mul veel puudu oli, et aru saada, et tagasi jõuda koju. Ja see oli juhuslikult kõik, mida üldse pakkuda võib ja ei või. Sinu kirjades nägin vist aluses ainult kehatut “Sinu-Maailma”, fantaasiamaad. Olles seal ise käinud, mõne üksiku maastiku läbi elanud, – see hetk on saanud elavaks viireks mu mõtteis, nüüd ma näen, et see ei ole kõik *fiction*, ja ometi – mäng ei keela tal seda olla. Esimesel korral lootsin, et Sa luiskad lahkelt Reigi kirikaia ilmatu suureks, ka raudristi tekst pidi olema minu ootuste kohaselt hoopis lünklikum, inetu ja suur, valed andmed. Kive ega imelikke kühme ranna lähedal ei näinud ma mitte enne kui teisel korral. Või ehk, ma uskusin Sind küll, ent tahtsin kõike ka ise näha, mis ma mudu sinna kohale sõitsin. Imestasin Su peenetundlikke kirjeldusi ja valikuid, sest ise olin just haaramas labasest, Sa hoidsid mind tagasi nagu hea vanem vend.

Vastu varast hommikutundi jõudsin tagasi Heltermaale. Tahtsin lageda taeva alla sirakile visata, praami oodata, need neli painavat tundi, valguse jahedas kasvamises, kuid siis ilmus kusagilt too hiid, ühmas: *no tule ikka tuppa, mis sa siin ikka konutad, heida puhkama, praamini on aega küll*. Nahkdiivan krudises külje all, tõlkisin vanale vahepeal RTLi mingit šõud. Mõtlesin, et ei jäägi magama, poleks julgenud. Aga väsimus oli suurem. Ja ma julgesin.

Öösel kui ma magan Õlimäel tähtede all...

(Nad arvavad et ma palvetan aga mina näen und ühest päevast ja isa ei leia mind sealt üles ega saa minuga sõidelda)

Tartu, 28. september 2001

FRANÇOIS SERPENT

* * *

ära vaata aknast välja
loe seda raamatut
kitsas valgusjoas
mis immitseb teiste köidete vahelt
siis sul on mida öelda
kirjanduslikus salongis
või ajalehekolumnis
kui enam ei suuda ei taha
võta uuesti Uku Masing
Tagore või William Burroughs
ja siis jätkä
sealt kus jäi pooleli

ära vaata aknast välja
seal sõidavad autod
kõnnivad hallid inimesed
võibolla sellegi raamatu autor
teiste elude majade
ja suletud putkade vahel
võibolla tuleb ta raudteerööpailt
liipritega rääkimast
nagu võrdne võrdsetega
võibolla sai neilt nõu
võibolla leidis rahu
järgmise tänavanurgani
elektripostini myyrini
täis võõras keeles teateid

kõigel on midagi öelda
telefoni rippuval torul
pea kohal undavail traatidel
mustadel lainetel silla all
torudel traataia taga
veel ööselgi töötavail masinail
sealpool katkise klaasiga akent
kilekoti räbalail tuules
ja kylmanud koerajunnidel maas
võrdsele võrdsete seas
see on aus värk
tõde öeldakse näkku

võibolla tuleb ta kurjuse keldrist
kes seinad ja lagi on vaenlased
ja lausa raha eest antakse
usu või ära usu
saab lausa raha eest
juua
ja võibolla purjugi jääda
kuid unustust ikka veel mitte

võibolla kohtus ta seal
naisega keda ta armastab
ykskord siin ja teinekord voodis
hommikuni ärkvel
hoidmas hais tekis ja linades
eelmise öö mehest

võibolla kõnnib ta nyyd
talveöös kustunud akende all
kinnas ei mahu kätte
mis põletusarmidest paistes
ja immitseb rohekat mäda
see asi on elu
see ei ole luule

siin pole metafoori
see on rumal ja labane
siin võib ju haisegi tunda

ära mõtle mehest
kylma ja selge jäävälja peal
mehest langevas liftis
iseenda poole
tõmba kardinad ette
keera järgmine lehekylg
mõtle järgmine mõte
kirjuta järgmine sõna
kaitstud ja targas toas
või hämaras lugemissaalis
ära tõsta silmi
seal võib kõndida keegi
akendeta kongi poole
mustvalge heliplaadiga
taskus žiletipakk
siin sellessamas majas

* * *

toidukaupade osakond
tartu kaubahallis
ostsin saia ja seepi
kusagilt immitses leiget
pärastrõunast valgust
kassa juures järjekorras
nähes ploomikuivikuid
tyhja makku lõi valu
mantel muutus raskeks
käed olid korruga higised
mäest yles minnes
tuli vastu üks tuttav
must näota figuur

jälle toosama päike
olin taas oma niiskes
yhiselamutoas
vineerist ukse taga
kusest haises koridor
tõtsin kilekotist
köögikapile asjad
ju vist oli kevad
õudne ja üksindust täis
nagu need kevaded ikka
oli üks selline linn

imelikke inimesi mõeldakse välja

imelikke inimesi mõeldakse välja
neil on moekad kingad
ja hästiistuvad ylikonnad
ja laptop
ja suhe
mõnikord mitmekski ööks
neil on mustad autod
ja hoolega treenitud sarmikas irve
ja silmis säde
ja keeled suus
ja nägemus
visioon
nemad päästavad maailma
see oli nali
joke
nemad päästavad Eesti riigi
või vähemalt majanduse
kehvemal juhul kultuuri
või rahvustelevisiooni
reklaamifirma hea nime

midagi kindlasti
vähemalt oma naha
tublid inimesed

* * *

öösel kolmveerand neli
harju ja kuninga tänava nurgal
kõik on vaikne
miski ei liigu
siledail tänavakividel
autokummi niiske muster
läigib laternavalguses
oleks ma luuletaja
kirjutaks luuletuse
ma olengi
tuleb üks pudelikorjaja

* * *

ma ei karda liblikaid
ega
ega... ega...
ega
lepatriinusid
isegi
teatas valjul häälel
punase mytsiga laps
hommikul lasnamäe bussis

sina kes sa koostad valemeid
ja paned meid reageerima
anna ka meile julgust
mitte karta seda
mida me ihaldame

* * *

pohmell me yhises kehas
lae all nagu udu
ja esikus ukselingil
nagu raske tolm
akna taga on unenägu
tooli peal Su sukad
põrandal midagi minu
voodi õhtuni tegemata
uuesti soojuse sisse
pohmell me yhises kehas
hoiab meid
mu naine

masin on kõrgel ja kaugel

* * *

mida ma teeksin Sinuta Ave?
istuksin köögis laua taga
ja kuulaksin Joy Divisionit
nagu igal kevadel
viimased kymmekond aastat
sa istudki köögis laua taga
ja kuulad Joy Divisionit
naistel on ikka õigus

* * *

need ei olnudki mõõgad
need olid täägid
nyyd ma saan aru jaa
nyyd ma saan aru jaa
need olid täägid
nyyd ma saan kõigest aru
need olid tää-gid

jaa jaa
ole rahulik
ole nyyd jumala rahulik
loe seda luuletust rahulikult
need olid täägid
need käivad pyssi otsa
ja käivadki
siin pole mingit romantikat
need käivad pyssi otsa
kui käib sõda
ja kyll ta käib
kus ta pääseb
ei ta pääse
sõdurid jooksevad vihmas ja poris
pyssid käes täägid otsas
pyssid käes
täägid otsas
pyssid käes
kynealused mustad
rohmakad saapad jalas
vihmas ja poris
kuidas nii – vihmas ja poris?
need on ju erinevad kategooriad
aga luuletuses saab nii öelda
ja elus saab nii olla
elu ongi luuletus
vihmas ja poris
vihma käes sulavas lehmasitas
vihma käes laiaili valguvas veres
elu ongi luuletus
elu laiemas mõttes
mõni saab ju surma
ja mõni vaagub kahe vahel
vihmas ja poris
tääk enam teisi ei torgi
kuid elu läheb edasi

elu ongi luuletus
kui suudad välja öelda
oledki luuletaja
aga ei mingeid mõõku
ei mingit romantikat

MART KIVASTIK

KOER

See oli juba Eesti ajal, aga kroon polnud veel tulnud. Kribu ja Väints olid jälle täis. Ega Kribu ja Väints ei ole kogu aeg täis, ja võiks kirjutada üsna mitu lugu sellest, kuidas nad täis ei olnud, aga tavaliselt ei juhtu sellistel kordadel midagi niisugust, millest oleks põhjust rääkida. See oleks pigem igav. Väints rabaks tööd ja käiks jõusaalis, Kribu norutaks niisama. Vaevalt keegi sellest lugeda tahaks. Aga kui nad täis on, juhtub alati asju. Nii ka seekord. Tegelikult jõid nad juba kolmandat päeva. Igasugu solki, sest muud ei olnud.

Väints elas ühetoalises korteris, mis nägi välja nagu prügimägi, sest Väints suurt ei koristanud. Kui tal mõni pruut oli, siis see koristas, aga Väints jättis nad siva maha. Ta võis kodus käia või mitte, kellegi asi see ei olnud. Kribuga olid sandimad lood. Kribul oli kolm last, astma ja naine, kelle majas ta elas. Nii et Kribu ei olnud sugugi nii vaba mees nagu Väints. Mingil päeval pandi uks lihtsalt lukku ja siis võis Kribu nagu hunt õunapuu all ulguda. Sisse teda ei lastud ja võtit tal ei olnud. Sest kui oleks olnud, oleks ta ju sisse saanud, kunas ise oleks tahtnud. See aga Kribu naisele ei meeldinud. Nutile meeldis Kribu kontrolli all hoida. Kribu on muidu alandlik tüüp. Ta ei hakka suurt vastu ja ei roni läbi akna sisse, kui uks lukus on. Magab seal õunapuu all ära ja lõpuks ta ikka sisse saab. Lihtsalt teinekord on tast kahju. Just Väintsiga võrreldes. Väints on nagu Gabriel, Kribu on nagu Kribu – ei mingit iseseisvust.

Aga tol korral olid nad jõudnud kesklinna, ühte baari, mida millepärast nimetati kommertsbaariks. See tähendas, et seal oli justkui pood, aga võis ka kohapeal juua. Kommertspood oli arutult populaarne – seal said kõik kokku. Igasugused mehed. Tol päeval jõid Kribu ja Väints sinist džinni. See oli eriline jook – sinist värvi. Arvatavasti oleks sellega saanud ka aknaid pesta, õliplekke eemaldada ja rotte tappa,

aga kuna aeg oli raske ja muud eriti juua polnud, nimetati see puhastusvahend ümber džinniks, tehti sinna natuke kadakamaitset ja katsetati siis Kribu-suguste peal – kas jäävad ellu või ei jää. Niisiis oli Väintsil ja Kribul see sinine mürgipudel pooleli ja nad vahtisid ähmas-te nägudega teineteisele otsa.

“No ma ei saa aru, mis sa mõlised!”

“Rohkem mögedi, vähem tegedi!”

“Kallis, kui ma kaotan sinu, kaotan ma ka võimaluse mõelda sinust!”

“Naised pole mingid mehed.”

“Kotsa ma enam sisse ei saa.”

Väints tegi kassi häält. Pani käe suu ette ja kräunus. Tal tuli see jockis peaga suurepäraselt välja. Kui ta oli ära näugunud, hakkas keegi haledalt haukuma. Kribu ja Väints ajasid end sirgu ja vaatasid juhmilt ringi – kes ütles auh?

Baaris ühtegi koera ei olnud. Kribu ja Väints vaatasid aknast välja. Akna taga istus väike valge vihmast läbiimbunud peni. Nagu pesu-nuustik. Peni nägi hale välja. Tal olid nii kurvad ümmargused silmad.

„Ta on ju kodutu,” arvas Kribu.

“Ja mis siis?”

“Kuidas sa siis aru ei saa?”

“Ma ei saa millestki aru!”

“Järelikult on ta õnnetu.”

Kribu džinnist siniseks värvunud süda tõmbus valusalt kokku.

“Ta on õnnetu, sest tal ei ole kuhugi minna! Ma võtan selle koera endale!”

“Mine võta,” ütles Väints ükskõikselt. Väints oskas asju alati kahelt poolt vaadata. Mitte nagu Kribu, kes unustas selle teise poole niipea, kui oli esimest poolt vaadanud.

“Mine võta siis,” ütles Väints.

“Ja lähen ja võtan?”

“Vähem mögedi, rohkem tegedi,” ütles Väints kaljukindlalt. Tegelikult on muidugi nii, et kui Väints juba näub ja ütleb mögedi ja tegedi, siis tal tegelikult enam pilti ees ei ole. Aga kes teda ei tunne, ei saa sellest aru, või arvab, et mees on lihtsalt selline mees. Kribu tundis Väintsi põhjalikult. See tegi Kribu ettevaatlikuks, aga sõnu ta sa-

muti sööma ei hakanud. Ta tõmbas krae üles, et vihm kaelavahelt sisse ei sajak, ja läks tõi koera sisse.

Kribu istus laua taha, koer süles. See oli pika karvaga pisike hale peni. Ta vaatas vaheldumisi Kribule ja Väintsile otsa ja värises. Koera pilk oli nii hale, et Kribu pööras pea ära. Ta ei suutnud vaadata. Isegi muidu nii halastamatu Väints muutus kohmetuks.

“Kui ta veel korra mulle otsa vaatab, ma hakkam nutma,” ütles Kribu.

Kribu tundis, kuidas silmade taga justkui sügelema hakkas ja suu ümber kerkis nutuvõru.

“Ei tea, mis värvi ta olla võiks?” küsis Väints.

“Pole aimugi,” ütles Kribu pisaratega võideldes.

Peni niutsus.

“Tal on nälg,” arvas Väints.

“Kindla peale,” ütles Kribu ja valas kaks jämedat pisarat otse koerale pähe.

“No näed nüüd!”

Väints ei näinud midagi.

“Juba töinan. Kas sa kujutad ette, mis elu sel penil olla võib?”

“Ta on olnud valge,” arvas Väints enda kohta kujuteldamatult hella häälega. Sama armsalt rääkis ta veel ainult oma autost.

“Kas sa ikka kujutad ette, Väints, kui raske elu tal on olnud?”

“Ei ole meil kerge kellelgi.”

“Mina kujutan,” ütles Kribu. “Sest ka minul on olnud aegu, kus tühi kõht ja kodutusetunne on mind haarand jäägitult!”

Kribul oli muidugi see viga, et nähes kodutuid koeri, tulid talle kohe meelde enda ööd õunapuude all, külmad nõmedad hommikud, see ilge ukse taga kriipimine, kui Nuti tal halastamatult saba liputada laskis, aga tupp ei lubanud. Seepärast ei saanud ta lõpuks ise ka enam aru, kellest tal kahju on, kas endast või kutsikast.

“Ta on kindla peale noor, alles sündinud ja kohe kodutuks jäänud orb...”

“Sa mõtled koera?”

“Ma mõtlen koera, sedasama koera, keda sa nii hoolimatult vaatad, ja kahju ei ole sul mitte üks raas!”

“Mis ma peaksin siis tegema!?”

Väints oli päris õigusega solvunud. Ta oli ostnud selle ja eelmise sinise rotimürgi ja Kribu polnud teda seejuures mingil viisil aidanud. Oma arust oli ta heategevuse piiri peal, kust edasi minna oleks olnud juba täielik metseenlus. Väints ei olnud päris kindel, kas metseenlus on just õige sõna, aga Kribu oli seda paar korda tarvitanud, kui oli lasknud endale välja teha. Väintsi tõlkes tähendas metseenlus Kribu jootmist ilma võlga meelde jätmata.

“Ostame talle hamburgeri,” otsustas Kribu.

“Mis see me seal tähendab?”

“Sina annad raha, ja mina toon ära.”

“Oih ...”

“No kui sul kahju on...”

Nüüd hakkas Väints jutlust pidama: “Mul ei ole kahju, aga sinu jaoks on see metseenlus nii endastmõistetav, et...”

“Me oleme ju sõbrad!”

Väints oli seekord üllatavalt järeleandlik. Kribu mula talle suurt korda ei läinud, aga koer nägi tõesti hale välja. Väints lubas Kribul edasi istuda ja tõi ise hamburgeri. Koer kugistas selle silmapilk alla.

Väints ostis kohe veel ühe hamburgeri. Nad olid koera söötmisega nii ametis, et ei pannud tähelegi, et terve kamp parme oli nende ümber seisma jäänud ja uudistas koeratoitmist pealt. Kribu ja Väints said kõvasti kiita. Üks meestest pakkus, et ostab peni endale ära, aga Kribu oli juba nii jorkis ja penist kurguni vaimustuses, et kuulutas peni enda omaks ja pani talle esimese pähekaranud nime, et muljet ei jääks, et ta koera ei tunne.

“Selle koera nimi on Nults. Mis sa arvad, Väints?”

“Las olla Nults.”

“Okei. See koer on Nults.”

“Mis tõugu ta on?”

“Norfolker. Hõbehall norfolker. Pikakõrvaline. Saba on lõikamata.”

“Kust sa tead, et norfolker?” küsis Väints kahtlevalt.

“See on ju minu koer. Kuidas ma siis ei tea, Väints!”

Kuna aega oli, siis klappisid nad ühe sinise veel. Sest parajasti tuli see odaviskaja, kes oli kunagi noorte hulgas olnud Euroopa teine, aga nüüd ainult jõi. Lugu oli seda hullem, et ta oli olnud tõepoolest kõva

odamees ja tõepoolest maailma teine, ja see sundiski teda nii kõvasti jooma, sest kaine peaga oli tal kogu aeg tunne, et ta on endine maailma teine. Täis peaga oli see mees palju rõõmsam, siis tundus talle, et ta on ikka veel maailma teine ja tarvitseb vaid veidi trenni teha, kui ta on kohe koondises tagasi ja puha. Tal olid sellised üsna alusetud unistused. Odaviskaja oli kuskilt saanud kümme fimmi ja oli selle rahaga pööraselt rikas mees. Ja kui Väints oma rublapaki sinna kõrvale lajatas, said nad veel ühe sinise mürgidžinni ja otsustasid seda Kribu poole jooma minna.

Kribul oli pööraselt hea meel. Üksi poleks Nuti teda niikuinii sisse lasknud. Odaviskaja oli silmini täis, aga sõita ei kartnud mitte üks raas. Ta oli üldse selline lõbus mees, aga Kribu unustas kogu aeg ta nime ära ja kutsus teda lihtsalt maailmameistriks. Odaviskaja oli selle hüüdnimega igatepidi nõus. Aga ta oli tõepoolest lahe sell. Ja vanasti, kui ta päriselt veel oda lennutas, polnud tal üldse midagi häda. Nüüd ta ainult põdes seda maailma teist kohta nigu jõudis. Kribul oli maailmameistrist pööraselt kahju. Aga ta ei saanud teda ju kuidagi aidata. Ta tänas jumalat, et pole olnud mitte milleski mitte kunagi maailma teine. Siis on ju elu perses. Sellest hetkest, kui maailma esikahest välja pudened, on ju kohe nutt kurgus. Õudne elu.

Maailmameistril oli vana logu pikapžigull. Selle tagumine iste oli välja visatud. Seal istusid Kribu, poolik bensupaak ja Nults. Väints oli maailmameistri kõrvale ees. Sõidu ajal hakkas koeral bensinihaisust nii paha, et ta oksendas need kaks hamburgerit, mis Väints talle ostnud oli, otse Kribule sülle.

Nii. Kribu kodu. Tuli ennast kokku võtta. Kribu seisis ukse taha ja mängis kainet. Sellist, kes lihtsalt hullupööra armastab loomi ja pole seetõttu kolm päeva koju jõudnud. Noh ja on muidugi tiba võtnud ka. Seda ei saa ju varjata. Polegi mõtet.

“Till-till.”

Nuti tuli ukse peale ja laskis mehed sisse. Ta vist arvas esialgu, et maailmameister on peni kaasa võtnud. Kribu ei hakanud igaks juhuks seletama, et neil on nüüd koer ja muud sellist, sest Nuti ei oleks seda õigesti mõistnud. Vähemasti esialgu. Nuti kebis magama. Kribu, maailmameister ja Väints hakkasid jooma. Siis läks pilt ära.

Kribu ärkas põrandal, voodis oli Väints. Kribu kõrval valvas-lõõtsutas õnnelik Nults, keel suust väljas. Kribu ajas end püsti ja uuris asja. Maailmameistri auto oli tänavalt kadunud, jumalale tänu. Janu...

Kribu kallas kausi vett täis ja pani selle kõõgi põrandale. Nults tormas rõõmsalt saba liputades jooma. Kribu ei viitsind püsti seista. Ta heitis koera kõrvale põrandale külili ja vahtis, kuidas Nultsi pikk keel vette ja tagasi käis. Nagu kopaga kühveldas. Kribu proovis samamoodi teha, aga ta polnud pooltki nii osav kui Nults. Nagu pulkadega söömine – kui hiinlane ei ole, ära üritagi. Loodusvaatleja Kribu süvenes koera ja inimese või inimese ja koera võrdlusesse, kusjuures, kustkandist ta ka ei uurind, oli koeral peremehe ees meeletult eeliseid. See veejoomisevärk ja siis saba.

Nults kaanis kõhu vett täis ja heitis Kribu kõrvale külili.

Ärkas Väints. Kribu nägi tema punaseid küülikusilmi kõrgelt lae alt enda poole vaatamas.

“Tööle ma pole vist veel jõudnud?” küsis Väints.

“Kell on alles kümme. Jääd veidi hiljaks, aga mis see ikka teeb.”

Ega Väints väga ei muretsenudki. Ta töötas siis veel linnavalitsuses, kuid suutis suurema osa tööasjadest õllekas ära ajada, nii et tegelikult oleks võinud ta kabineti Raekoja platsilt rahumeeli õllekasse ümber kolida. Linnarahvas ei oleks kannatanud. Seal oleks käinud töö küll mitte võib-olla nii korraliku lipsuga, see-eest aga rõõmsalt, loominguiliselt, kaasakiskuvalt, isegi lauluga.

Väints jõi kraanist vee ära – lurts, ja puristas mehiselt. Siis kutsus takso ja läks tööle.

Kribu jäi üksi koju. Mitte üksi, vaid koeraga. Ta käis duši all. Kribust koorus saasta nagu prügimäelt. Siis kalpsas vannitoast välja, krahas Nultsi sülle ja enne, kui see urisema jõudis hakata, torkas duši alla. Nults oli ehmatuses kange nagu topis. Seisis ja ei liigutanud. Mis seal öelda. Koer oli kõvasti puhtam kui tema. Pärast kerget seebitamist muutus ta valgeks tilkuvaks armsaks häbelikuks kiitsakaks peniks.

Kribu kuivatas koera ära ja pani enda riidesse.

Till-tillllll...!

See oli postiljon. Jumalale tänu. Aga postiljoni selja taga seisis Nuti. Nuti oli sellise näoga. No umbes sellise näoga, nagu oleks tal plaanis

Kribust lõplikult lahti öelda. Jubeda näoga! Niikaua, kuni postiljon mingit allkirja võttis, ei teinud Nuti häält, aga kohe, kui see tubli naine oli Kribule selja pööranud, tõmbas Nuti ukse pauguga kinni.

“Hakka kohe minema, kuuled!”

Kribu tõmbus konksu nagu vibu, Nults, vana loll, kukkus urisema ja haukuma. Ta arvas, et nüüd on õige aeg Kribu heategu tasa teha.

“Ole vait, Nults, see on Nuti, kuuled!”

Nuti ei võtnud nii lolli juttu üldse kuulda. Oli ju arvata, et need kolm päeva niisama lihtsalt ei lõpe, et Nuti paneb punase vaiba maha ja peseb Kribu jalgu.

“No me istusime Väintsiga.”

“Mine istu edasi.”

Nuti võttis esikust Kribu kingad. Siis tegi ta akna lahti ja virutas kingad tänavale. Potsti.

Kribu oli oma arust kaval. Võitis aega. Läks aeglaselt. Valge väike koer süles. Küürus, õnnetu, kodutu, vaatas veel kalkvel silmil tagasi, nagu filmis, aga Nuti väikses näos ei liikunud ükski kaastundelihhas. Vastupidi – Nuti silmad tõmbusid kissi, ta võttis esimese ettejuhtuva asja, aga see oli, kurat võtku, tuhatoos, ja samal ajal, kui Kribu toast välja kargas, lendas see vastu seina kildudeks.

“Mul on sust kõõõõõrrriiiiiiii!”

Nuti lõi ukse kinni.

Nüüd siis Kribu seisis, väike valge koer süles, sokkides, omaenda lääpas kingade kõrval porisel tänaval ja ei teadnudki, mida teha.

Kõigepealt läksid nad Kribu ema juurde. Nad jalutasid üle Toomemäe ja Kribu rääkis Nultsile kõik oma emast.

“Vaata, Nults. Me lähme nüüd minu ema juurde. Tema meid välja ei viska. Ta annab meile süüa ja puha, aga sinna me ju elama jääda ei saa, mõistad?”

Nults vist mõistis. Kribule tundus nii.

“See asi on nüüd selge. Selles mõttes tuleb meil nüüd, kuidas sulle öelda... meil tuleb siiski mingi kuut leida, on ju nii? Aga kõigepealt vaatame, mis ema meile ütleb. Kuigi ta on suurepärane inimene, ei maksa talle lausa kõike rääkida. Ütleme, et Nutil oli tuju veidi halb, lihtsalt selline veidi magedam tuju, ja me ei tahtnud teda eriti segada.

Ja me ütlesime, et me teeme linna peal väikse tiiru. Mõistad?”

Kui nad ema juurde sisse läksid, hüples Nults rõõmust ja tegi kõike seda, mida üks hästikasvatatud koer võiks teha, et võõrastele meeldida. Kribu oli õnnelik. Ta lösutas diivanil ja rääkis emale peaaegu kõik ära. No mitte päris. Kolmest päevast tegi ühe, sinisest rotimürgist kaks õlut, maailmameistrit ei maininud. Ühesõnaga, rääkis emale nii ilusa loo, et ema siiralt imestas: “Ja Nuti sai nii vihaseks?”

“Kurat, jah!”

Kribu laiutas käsi. Ta oli oma vada niipalju uskuma jäänud, et ei mõistnud enam ise ka, miks teda tuppa ei lastud.

“Ja kõik koera pärast?” küsis ema.

“Nägi koera ja viskas meid välja, aga kuhu ma selle vaese peni oleks pidanud jätma, kas huntidele söödaks? See tähendab, ta oleks ju auto alla jäänud!”

“Sa oled nii tubli laps!”

Kribu ema armastas Kribu üle kõige. Peale selle meeldisid talle veel koerad. Aga kuna Kribu emal oli kass, igavene suur hall kõuts, kes võitles päevast päeva teiste isastega ja tuli pidevalt verisena koju, ei saanud Nultsi kuidagi ema juurde jätta. Isegi ajutiselt. Kass oleks ta hoobilt nahka pistnud. Niipalju Kribu seda kassi tundis. Ta kartis teda isegi. Igavene julm loom, aga emale meeldis.

Ema andis Nultsile ja Kribule süüa ja siis hakkasid nad koos mõtlema, mis edasi saab, kui Kribu kodus nii ebaõiglaselt koheldakse.

“Järsku saab ta natuke aega onu Ulli juures olla?”

Ulli on Kribu ema vend. See tähendab oli. Ta suri mõni aasta tagasi, sest läks naabrimehega aias tülli ja vihastas end surnuks.

“Ma ei mõtle, et sa peaksid koera sinna jätmagi. Aga vähemalt nii kaua, kui sa oma asjad korda oled saanud. Mina ju koera võtta ei saa.”

“Siis ma peaksin talle midagi viima. Mingi kingituse või?”

“Osta talle pakk kohvi... või?”

Kribu ei hakanud emale ütlemagi, et tal ei ole parajasti raha. Ema sai sellest kohe aru. Ta andis Kribule kohviraha ja veel veidi ja saatis Kribu Ulli poole teele. Ulli elas üleval mäe otsas peaaegu kiriku kõrval ühes rohelises viltuvajunud majas koos Matrunniga. Matrunn on Ulli naine.

Kribu ja Nults loivasid mäest üles kiriku poole. Kui Kribu kirikut nägi, tõmbas tal süda ahastusest kokku – igasugu asju tuli meelde. Mitte et neid kõiki pattudeks oleks saanud nimetada, aga siiski. Ainuüksi viimase kolme päevaga oli palju juhtunud. Kui ta ükskord pihi-le peaks minema, ei saakski kirikust enam välja. Peaks nädala moona kaasa võtma. Ega kõike ikka andeks ei antaks. No näiteks... hea küll, hea küll, mingi saladus peab ju endale ka jääma.

Ulli tuli uksele vastu. Dressipüksid jalas, suits käes. Kuna Kribu käis Ulli pool harva, siis oli Ullil ta üle päris hea meel. Matrunni polnud parajasti kodus. Kribu läks tuppa ja rääkis Ullile loo ära. Aga vahepeal oli Ulli Nultsi esikusse kinni pannud ja Nults vingus seal haledasti, sest esik oli pime ja väike.

“Ma lasen ta tuppa,” ütles Kribu.

“Miks sa ta tuppa tahad lasta?”

“Et tal kurb ei oleks!”

“Ta määrib siin ju diivani ära.”

Ulli ei olnud üldse halb, ta lihtsalt ei saanud aru.

“Vaata, Ulli,” seletas Kribu kannatlikult. “Las see koer olla sinu juures niikaua, kuni ma ise tuppa pääsen, siis ma tulen ja võtan ta ära ja viin enda juurde. Ära teda palun ainult esikus hoiu. Seal on kuradi pime. Nagu vangis. Ma lasen ta tuppa, võib?”

Kribu arvas, et Ulli oli asjast kenasti aru saanud ja läks esikusse. Nults kargas rõõmust. Aga Ulli hakkas vastu punnima.

“Ma ei tahaks teda ikka tuppa lasta. Mõistad, Kribu.”

“Ma pesin ta ise vannis ära!”

“Mis siis!”

“Millal sa ise viimati vannis käisid?”

“Üleeile vist.”

“No näed. Aga tema käis täna hommikul. Ma ise seebitasin ta sisse selle voš änd gõuga. See koer läigib, nuusuta teda! Ta lõhnab paremini kui Matrunn, ma vean kihla.”

Kribu võttis Nultsi sülle ja pani Ulli nina ette.

“Ei!”

“Mis kuradi ei!”

“Ei too koera minu tuppa. Vii enda tuppa.”

ACADEMY AWARD
PRIZEWINNERS

Special Appearance by
SIR ALFRED TEA

A SIMON COLOPATH FILM

Boeuf A La Tartar

They killed me because I was alive

CARBONARY PICTURES presents a WHITE-KNIGHT FILMS production A SIMON COLOPATH FILM
SIR ALFRED TEA, THOMAS BLAMPIE, CLIFF HUCKLEH music by TREVINO CARROLL
produced by SALVADOR PEREZ written & directed by SIMON COLOPATH

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm.
2001.

CARBONARY PICTURES presents in association with BOLETUS KIND
a WHILE-AWAY FILMS production a LUCHIA REBELINSKI documentary "Oblivion Bugs"
music by SŁAWOSŁAW LEOPARDOU director of photography VOBI MOBOCKI
produced by BELILA MALOKRABUNAYA directed by LUCHIA REBELINSKI & GRIGOR BYGONE

Movie Poster Film

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm.
2001.

“Mind ei lasta praegu sisse, mul on sitt seis...”

Ei aidand miski. Ulli ei olnud nõus ja kogu moos.

“Ära nüüd vihasta, Kribu,” ütles Ulli vaikselt. “Tee üks suits.”

Lause oleks tegelikult pidanud kõlama nii – tee üks suits ära ja hakka minema. Aga Ulli ei tahtnud Kribule nii öelda. Ta ütles lihtsalt – tee üks suits. Seda suitsu pole tavaliselt mõtet tegema hakatagi. Aga Kribu tegi ikka suitsu ära, sest tal ei olnud ju kuskile minna. Ta tegi mitu suitsu ja läks siis ära.

Kribu kõmpis mäest alla ära. Nüüd oli ta omadega perses. See on täpselt nii – sa ei usu, et ükskord nii ongi, ja kogu aeg arvad, et küll mis-
kit juhtub ja oled pääsenud. Ei tea kuidas, aga mingi Ingel sosistab sulle kõrva ja oledki uuesti mäel. Kribu oli mitmeid kordi uskumatult libedalt ära pääsenud, aga nüüd oli ta täiesti perses. Ja lõpetas sedamaid imedesse uskumise. Imesid pole olnud, ei ole, ei tule, ei saa kunagi olema.

Oli mai algus. Mai algusega on nii, et mõni päev on soe, aga siis on partsti lumi maas. Oleks veel siis nii, et kui lund tuleb, istud tsipsti kamina ette ja kuivatad sokid ära, aga nii ei olnud mingil juhul. Senikaua, kuni Kribu Ulli pool koera elutingimuste üle kauples, paistis väljas ilmatuma päike. Aga nii kui ta Ulli poolt ära tuli, tõmbus taevast pilve. Ja kui ta mäest alla oli jõudnud, hakkas sadama. Esialgu vihma, aga siis muutus see raheks. Kribu tõmbas krae üles, Nults vettis aga kohe läbi. Tema äsjapestud valged käpad said poriseks. Ta vaatas mitu korda lootusrikkalt alt üles Kribu poole, sest ta ikka arvas, et Kribu kavatseb varsti koju minna, liha süüa ja osa sellest või halvemal juhul kondid laua alla Nultsile visata. Aga võta näpust. Kribu muutus üha süngemaks ja tema olekust ei paistnud mingit kindlust õhtusöögi, sooja kuudi ega tuleviku suhtes üldse. Nultsil vajusid kõrvad lönti.

Minna kuhugi ei olnud. Oleks olnud küll, aga Kribu ei viitsinud kodu ukse taga kraapida. Kribu ei osanud mujale minna kui Komertspoodi tagasi. Jooma ta ei hakanud. Võttis ühe tee ja hamburgeri. Tee jõi ta üksi ära, hamburgeri tegid nad Nultsiga pooleks. Esialgu lootis Kribu kogu värgi ausalt pooleks teha, aga Nults nuusutas saia ja tema ilme muutus äraütlemata kurvaks. Ta limpsis saia keelega, viisakuse pärast, aga hambaid sisse ei löönud. See kotlet või mis kurat seal

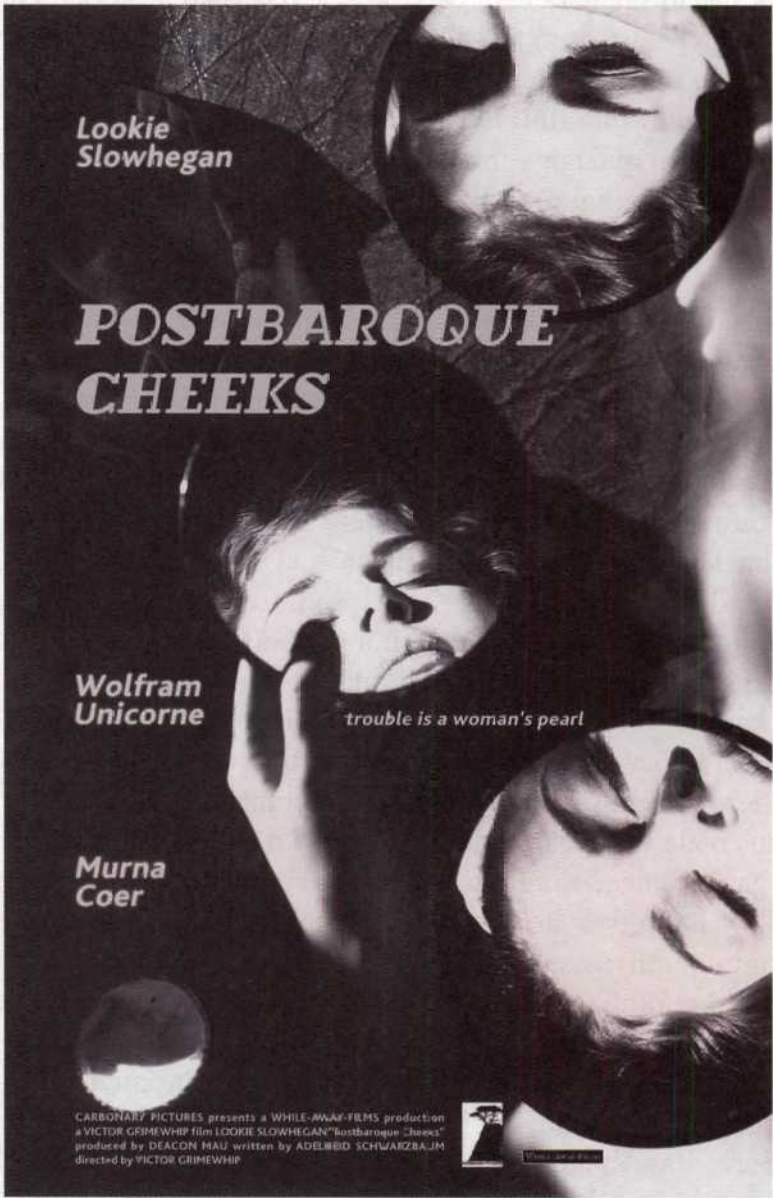
sees oli, meeldis talle kohe. Kribu sõi ise saia ja andis kotleti Nultsile.

Mõne aja pärast visati nad Kommertspoest välja. Kellelegi tuli pähe, et koerad ei või inimestega samas kohas juua ega süüa. Kribu lõi käega. Pood pandi niikuinii kohe kinni. Ta istus poe ette pingile ja ei mõelnud enam midagi. Varsti hakkas külm ja paha. Ja läks hämaraks. Ja pimedaks. Ja oligi õhtu ja siis kohe otsa öö. Ilma igasuguse halastusest.

Maikuus on veel nii ka, et enne sajab vihma ja selle järel saabub kõrg-rõhkkond. See tähendab, et vaevalt oled sa läbimärjaks saanud, kui kohe läheb taevast selgeks ja sinna ilmuvad kuu ja tähed, mis omakor-da tähendab, et kogu vesi, mis sulle krae vahele on valatud, külmub ära, sina ise takkaotsa. Niisiis tulid tähed ja Kuu. Kribu juuksed hakkasid mõnusalt praksuma, kui ta neid käega katsus. Kui juba liiga külm hakkas, jalutas ta koeraga Emajõe äärde ja hüples. Nults heitis murule pikali ja jälgis, kuidas Kribu trenni teeb. Kribu hüples ja luges endale innustuseks sõnu peale – kõi-gest saab ü-le üks-kord ü-le ... kõi-gest saab ü-le ... tu-leb ai-nult tah-ta ... ku-i tah-ta, saa-b ü-le ...

Nii kargles ta ilmatuma aja, kuni ära väsis. Siis istus Kribu lõõtsu-tades koera kõrvale ja lasi keele ripakile suust välja. Läks veel külme-maks. Kribu toppis – nagu ta neid nüüd nimetas – esikäpad taskusse ja puhus neile vahepeal sooja. Kribu käed nägid üsna lillad välja. See lõpeb gangreeniga? Kindlasti lõpeb see gangreeniga, tal lõigatakse nii käed kui jalad otsast ära ja siis on Väintsiga õllejoomisel lõpp peal, sest kannu ju niiviisi enam ei tõsta.

Kella tal ei olnud, aga tundus, et mööda on läinud ilmatuma pikk aeg. Terve kuradi elu. Kribu sirutas koonu taeva poole ja vaatas vesiste silmadega tähti. Nii kauged, inetud, külmad ja nõmedad ei olnud need veel kunagi olnud. Siis ta ulgus taeva poole, kurvalt ja igatsevalt nagu Steve Ray Vaughan oma paremates lugudes. Nultsile läks Kribu undamine pööraselt südamesse, ta roomas alandlikult Kribu juurde, surus end vastu Kribu jalga, heitis ka kurva pilgu taevasse ja ulgus kaasa. See ongi bluus, oli viimane mõte, mis Kribul pähe tuli. Pärast seda ta pilk klaasistus. Ta istus pingile ja ei mõelnud ega mäletanud enam midagi. Arvatavasti oli külm tal mingid juhtmed kokku kärsatand.

The poster features a dark background with several circular cutouts of faces. At the top right, a man with a beard and sunglasses looks down. In the center, a woman's face is shown with her hand near her eye. At the bottom right, another man with a beard and sunglasses looks up. The text is arranged on the left side of the poster.

**Lookie
Slowhegan**

**POSTBAROQUE
CHEEKS**

**Wolfram
Unicorne**

trouble is a woman's pearl

**Murna
Coer**

CARBONARY PICTURES presents a WHILE-WAAF-FILMS production
a VICTOR GRIMEWHIP film LOOKIE SLOWHEGAN "Postbaroque Cheeks"
produced by DEACON MAU written by ADELIBID SCHWARZBAJIM
directed by VICTOR GRIMEWHIP

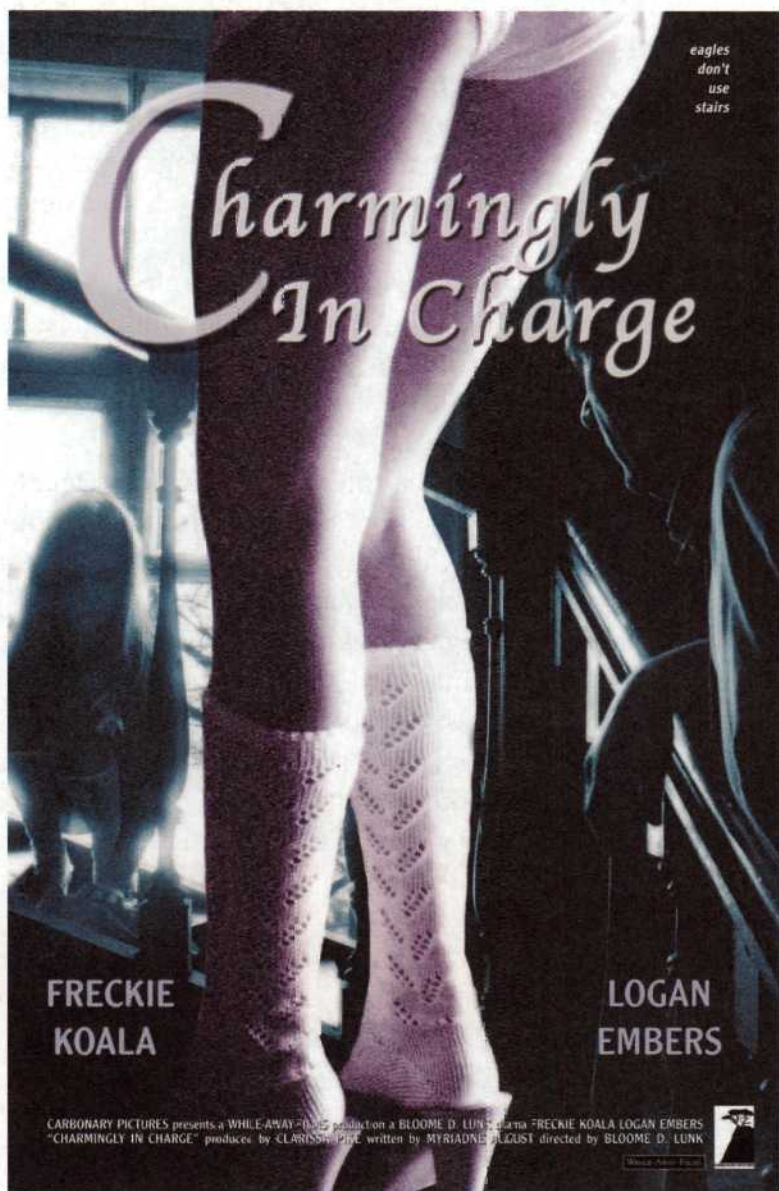

www.carbonary.com

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm.
2001.

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm.
2001.

Hommikul oli ta millegipärast poe ees tagasi. Vist oli ta unes kõndinud. Igatahes oli ta kuulnud sellistest inimestest, kes öösiti mööda katuseid käivad, aga päeval küll ei julge.

Milline siis Kribu hommikul poe ees välja nägi? Nagu maasink konksu otsas. Sinine, paistes, vihane, nõrdinud, magamata, elulootus kustund. Koer oli pisut paremas seisus. Ju ei olnud see esimene öö pingil.

Kui pood lahti tehti, läks Kribu sisse, ostis paki suitsu ja tee, siis sai raha otsa. Kui nad siis õiendama hakkasid, et koer on inimeste kohas ja puha, saatis Kribu nad pikalt perse, ja ta visati koos Nultsi ja pooliku teega poest välja. Sitta kah. Mis neil kaotada oli? Pärast sellist ööd!

Kribu jõi nukralt teed ja läks üha rohkem peniga ühte nägu. Silmad muutusid suureks ja alandlikuks, kõrvad vajusid lonti. Ta rõõmustas väikeste asjade üle – kui päike välja tuli ja nii edasi. Talle isegi tundus, et kohe-kohe jõuab ta elumõttele jälile, aga niikaugele ta siiski ei jõudnud. Hetk hiljem oleks ta sellega koos kindlasti hinge heitnud. Saanud teada, milles asi on, ja siis surnud. Aga veidi enne seda hakkas inimesi ringi liikuma, ja ei tea mispärast oli üks inimestest Nuti. Nuti ei uskunud oma silmi – seal istusid pulstund ja õnnetute silmadega Kribu ja Kribu ilus väike valge lemmikkoer Nults. Kuna Kribul rohkem koeri ei olnud, siis otsustas ta seda ainust pidadagi oma lemmikkoeraks. Norfolkter Nults, Kribu lemmikkoer, kõlas ju hästi.

Nuti jäi nende ette seisma.

Ja siis Kribu, läbikälmunud ja hulkuv Kribu, kordas sama trikki, mida Nults kaks päeva tagasi oli tema enda ja Väintsiga teinud. Ta manas näole maailma kõige haledama ilme, tegi nii kurvad silmad ette, nagu oleks ta elu täiesti perses, kikitask kõrvu, astus ettevaatlikult Nuti ette, nuusutas ta jalga ja kraapis õrnalt Nuti mantliserva, nagu koputaks ta kodu uksele. Sealjuures oli ta nii alandlik, nii armas ja omadega läbi, et ainult kõige julmem naine maailmas oleks ükskõikseks jäänud. Ja Nuti süda lõhkes – põmm!

ÜRGAR HELVES

PÕGENEMINE EGIPTIMAALE

*“Ilma kellata sa pole inimene!”
Üks Tuntud Nimi*

Stalin korjas soldatitelt kellad ära. “Ilma kellata sa pole inimene,” ütles Lembit ja lisab samas:

“Seda ütles üks inglise kaheksateistkümnenda või seitsmeteistkümnenda...” – ta jätab täpsustamata, kas sajandi või aasta – “mees, üks tuntud nimi, mis ta nüüd oligi, üsna tuntud, aga kuhu ma jäingi, ahaa, isa lamas kraavis, kell oli tal endiselt käes, ta ei olnud seda ära andnud. Aga ise oli ta paraku läbi lastud, surnud, isa ei käinud enam. Kell, kell aga...”

Kogu lugu (kogu kupatus) oli alanud päev varem. Ja, tunnistan, päästev mõte tutvustada Ragnhildile naabermaja vanameest Lembitut – see oli minu mõte. Aga supi keetis kokku loomulikult kirjanik Krauklis, imelik, et teda veel kirjanike liidust välja pole visatud. Ta polnud jupp aega veini joonud, ja kui siis Ragnhildi terviseks võtma hakkas, kus siis kukkus oma haruldaste plaatidega uhkustama. Õieti kassettidega. Ta on natside plaate nooruses ümber võtnud. Mingi viletsa nõukogude makiga, mis oli saksa krabinad katnud vene sahinatega. Sestap pidi ta loomulikult, otse loomulikult!, oma helivõimendi nüüd põhja keerima. Mitte nüüd, see oli eile. Täna ta hakkab juba kainenema. Ta on Lembitut nii hardunult kuulama jäänud, ta on püüdnud iga tema sõna nii täpselt tõlkida, et on unustanud oma kõrbenud sisemuse kastmise, veripunane klaas ta ees peegeldab nii süngelt ja samas siiski ilusalt küünlaleeke. Küünlavalgel Lembitut kuulamegi – ümber Krauklise kodu ümmarguse laua: mina ise, Krauklis, Krauklise naine ja Ragnhild.

Ragnhild on norrakas. Ta on Norra haruldaste molluskite uurija, ta

she took
the minutes

FRIENDLY CHILDREN SOMEHOW STRANGE

A Lamentia Hume Film

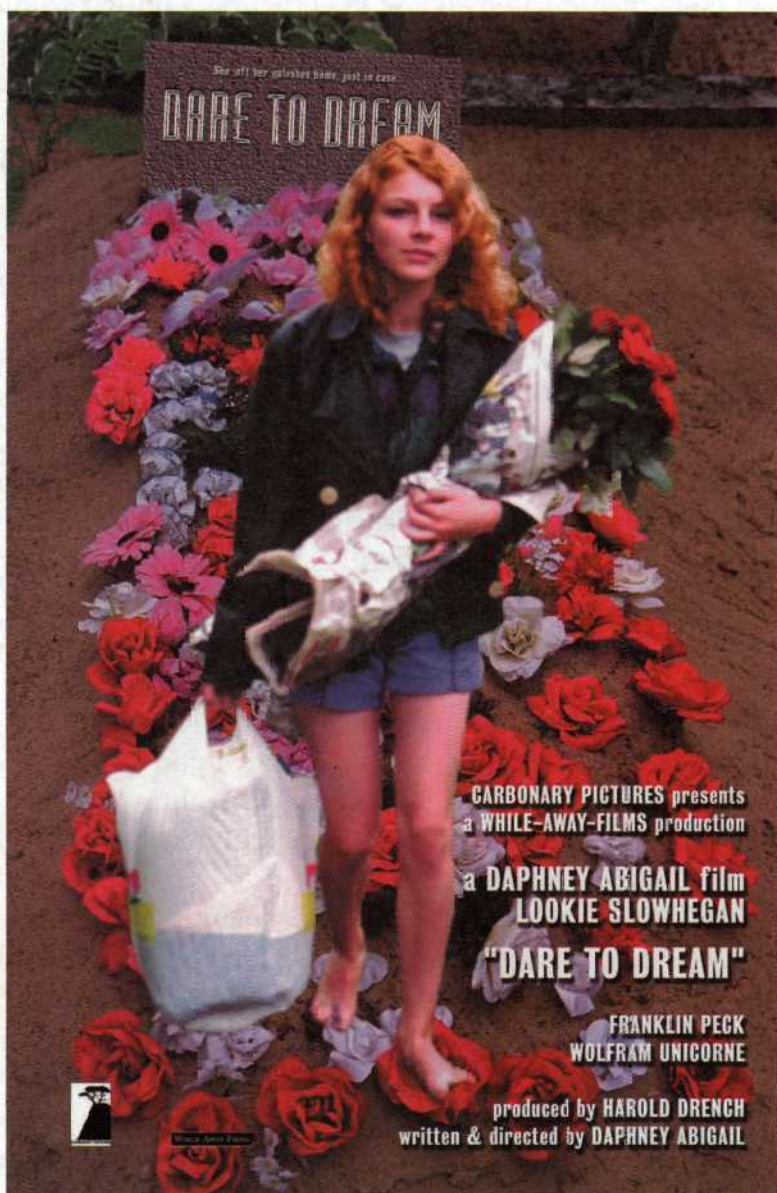

CARBONARY PICTURES presents a WH LE AWAY FILM production in LAMENTIA HUME film
MARILYN FREEZEY ERNST FLEX FRECKLE KOPLA produced by ELK DIPPETRAY
written by PENELOPE WAGHER directed by LAMENTIA HUME

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm.
2001.

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm.
2001.

on üle kuuekümnene naine, aga seda ei oleta ma mitte ta välimuse põhjal (esimesel pilgul nelikümmend... seitse), vaid selle järgi, mis tuleb välja tema medaljoni, kullatud südamekese põhjast, kus ühel pool on ema pilt ja teisel pool – teisel pool on ka pilt. Ja see pilt ütleb selle jutustuse lõpus ja ühtlasi Lembitu jutustuse lõpus, siis kui nad vastastikku on vahetanud oma reliikviad, et ka Ragnhild peab olema sündinud sõja ajal.

Selle avastab Krauklis. Umbes tunni pärast. Esialgu tundub meile siis, pärast Ragnhildi lahkumist südamekest avades, et paremale jääb ema portree ja vasakule mitte midagi, et see on lihtsalt täpselt välja lõigatud valge paber. Krauklis muidugi kukub kohe torkima, ja saabki lahti, kuigi pabaritükike on kleepunud; ja tuleb välja, et see on ka pilt, ainult et seda pilti on medaljonis hoitud millegipärast näoga allapoole. Aga Ragnhild pole seda pilti ka välja visanud, ja loomulikult ei saa see olla keegi muu kui sõdur... Vabandust! Isa! Tähendab: sõdurist isa. Ja et ta (praegu veel nii pingsalt kuulav, silme ümber tähelepanukortsud nagu terrassulega tõmmatud) Lembitu jutustuse kulminatsioonis tõuseb ja hüüab: “Võib-olla oli see tema!”, siis saab pärast Krauklise kookimist koos pildikesega langema ka kahtlus, kas Ragnhildi isa sai sõjas surma. Sest seda, kuidas automaadikuulid sõduri kehast läbi tungivad, seda hakkab Lembit kirjeldama nii veenvalt ja värvikalt, et ei saa olla teisiti – sõdur, kellest kuuldes Ragnhild hüüab: “Võib-olla oli see tema!” – oli tema isa.

Nüüd ma küll pingutasin vist üle. Tähendab, ega seda nüüd küll keegi meist teada ei saa, kas see sõdur, kes Lembitu päästis, oli just konkreetselt Ragnhildi isa. Ja ega Ragnhild seda ka niimoodi hakka mõtlema, ta tõuseb, vaatab üles ja hüüab, aga ta peab nii üksiti pimedusse vaadates siiski silmas pigem mingit üldmõistet... Kuidas seda nüüd seletadagi, mm, laskumata keskaegsesse skolastikasse? Kuigi, tunnistagem, vast just Abelard oskaks seda kõige paremini mõisteta-vaks teha. Kuidas inimene siiski elab edasi kas taevast või mõnes südames ka siis, kui ta on vaid tüüp, üldmõiste, mõte. Mõte, et oli ka selliseid sõdureid. Et sedalaadi sõdurid – seda liiki sõdurid! – ülepea on kunagi olemas olnud, seda mõistab Ragnhild, ja üks ta tahabki öelda: “Võib-olla oli minu isa ka samast pangast!” Kuid kes sellisel hetkel nii hoolega sõnu seab? Ragnhild vaatab taevasse ja ütleb: “See oli tema!”

Jah, võib-olla ta ei ütle isegi ette seda “võib-ollat”, ja hoolimata sellest avaldab ta austust just ideele, mitte konkreetsele inimesele, ja sellest hoolimata näeb ta sel hetkel just oma isa. Abelard, tule valgusta seda imet!

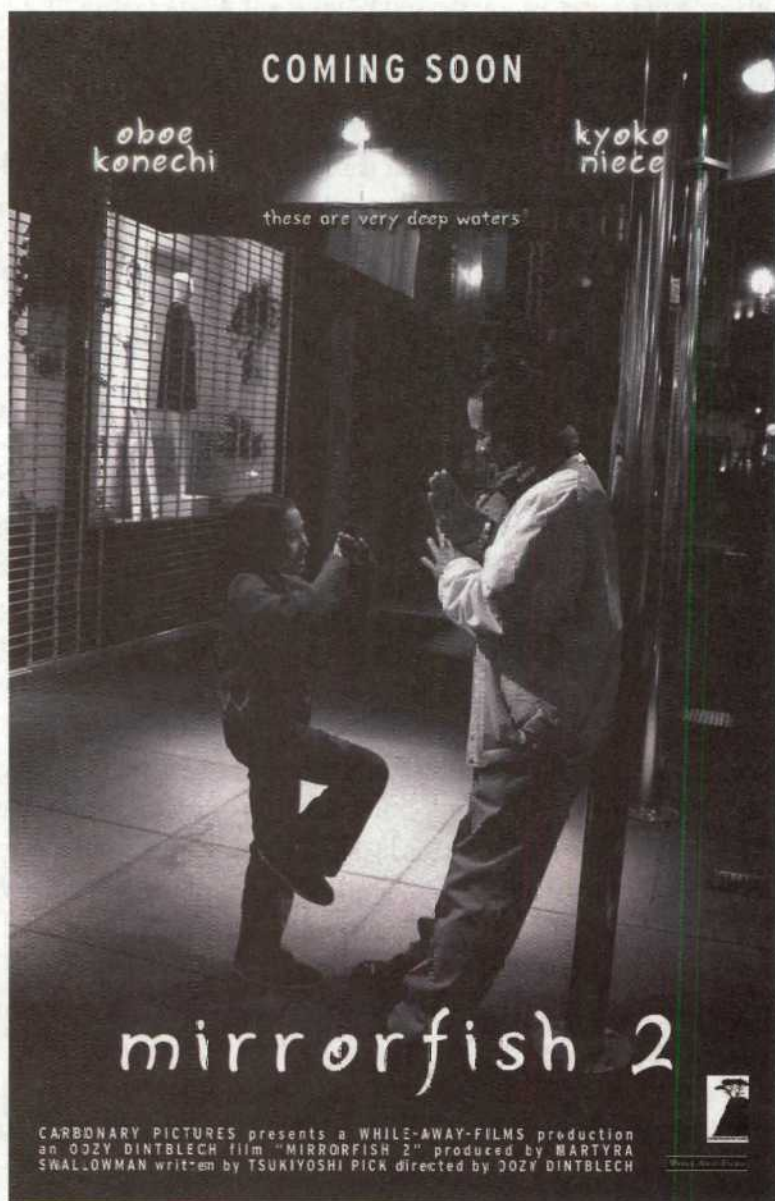
Et Ragnhildi ette kerkib pilt oma isast just abelardlikult, on oluline ka seepärast, et üks asi jääb Lembitu jutus segaseks. Mulle, õnneks mitte teistele. Ta räägib ju küll, et putkas metsa, kuid kas ta sinna kohe lootiski jõuda, ehk oli tal plaan end peita tollesama heinanuku taha, kus oli sõdur? Aga siis oleksid nad mõlemad ju sõelapõhjaks lastud! Sest ega sülem heinu ju tegelikult mingit kaitset ja varju ei pakkunud. Kuigi kõik, kes olid olnud teel, olid end kärbastesse ja kuhjadesse peitnud. Kõik peale kolme inimese ses nukras reas, koju tagasi pöörduvate laevalt mahajäänud põgenike jorus.

Kuid samas – kui sõdur poleks end ohverdanud, siis poleks poisike-ne ehk kuhjakeseni jõudnudki? Aga jällegi – selle hädaohtliku jõudmise vältimiseks, tunnistagem, võinuks ta ju ise salamahti poisikese maha lasta (kes seal kuulirahes ikka oleks aru saanud, kust tuli see üks täpne lask). Aga tema valis teisiti.

Muidugi võiks veel palju asju täpsustada. Noh, näiteks, oli ju sügis – miks räägib Lembit aga aina heinamaadest ja nukkudest, kuhjadest, saadudest ja kärbastest, kuigi vili pannakse ju rõuku ja hunti. Oleks ju loogilisem, et sügisel vedeles põldudel põhku, mitte heina. Aga osa heina ju küll jääbki talveks välja – kuhjadesse, heina puhul on kuhi see, millel on latt keskel. Kuhi on hästi suur, see on nagu hiigelnaise rind, vihm ja lumesulamisesi valgub külge mööda alla, keskel hein kuiv kevadeni. Kuid Lembit jooksis nukukese poole. Selle võis muidugi moodustada ka sõdur ise, oli ta endale ehk lihtsalt heina või põhku peale kaapinud? Polnudki sõdur nuku taga, vaid oli ise nukk?

Lugeja, kes sa ka pole, sul on nüüd küll täielik õigus tõsta nurinat. Seda juttu siin kirjutab Ürgar Helves, aga segane on ta, nagu oleks autoriks kirjanike liidu liige Krauklis.

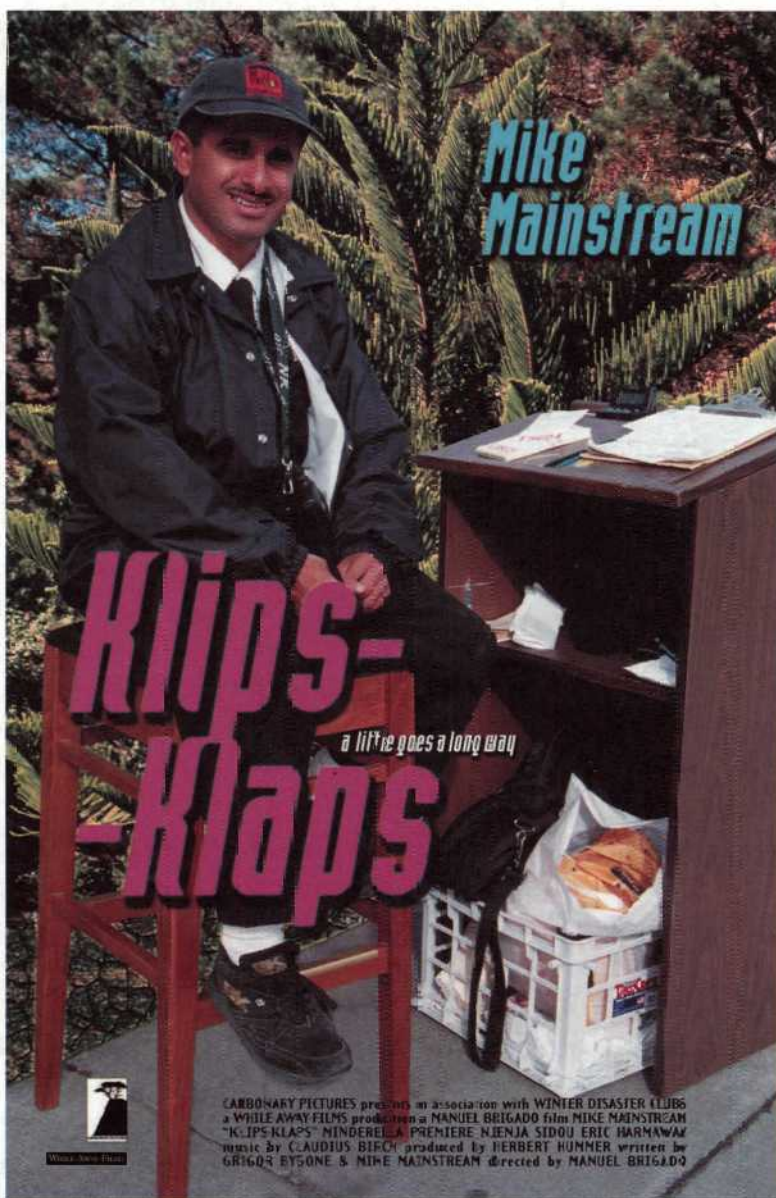
Jah, ma lõpetan tühjad spekulatsioonid. Ka sel teemal, et aastal, mil kõik põgenesid, võis ju põldudelt koristamata jääda mis tahes: vili, põhk ja hein... – Kuid liigsed targutused selle üle, et milline nägi taevaotuse all meie maa täpselt välja 1944. aasta sügisel, oleksid ebaõig-lased! Sest Lembit oli neljakümne neljandal alles viiene. Ja ma ei taha

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk. 104,5x68 cm.
2001.

LIINA SIIB.

—
Plakat seeriast "Movie posters".
Digitaaltrükk 104,5x68 cm.
2001.

tema antud tunnistusi kuidagi muuta või korrigeerida. Oli nii, et oli sügis, oli sõda, oli väike poiss, kes jooksis kõrrepõllul elu eest, isa kell käes, ja kuulid tippisid tast mööda sirges reas nagu herved kaunas. Või nagu hüppaksid nad maakaunast välja. “Nagu herved oleksid maa seest välja karanud,” ütleb Lembit. Ja kui täpselt ta nüüd kõike mäletab, et mis hunnikud need seal põllul ikka olid ja kas ilm oli tõesti selline tinahall... See polegi oluline, kui täpselt mäletab ta neid tühi-asju, sest tähtis on, et ta mäletab peamist. Kella. (Muideks, Krauklis eksib, kui ta selle loovutamises, Lembitu žestis hakkab süüdistama enda liiga kindlas vormis tõlkimist: “Unustasin vist “võib-olla”...”. Ei! Asi on muus. Selle andmisega viib vana mees enda elu isa omaga kokku. Oma elu ehavalguses Lembit peegeldab isa tegu. Ainult et – Krauklis ei tea! – peeglis on ju kõik vastupidi.)

Aga nüüd, tunnen ma, on lugeja kannatust kaotamas. Kus üldse toimub tegevus ja millal, tahab ta teada, kes on tegelased ja millest on üldse juttu!?

Pühast perekonnast.

Lembit ei räägi, millest ta ema ja isa räägivad öö läbi. Öö läbi tol ööl, kui Vene väed põgenike tee kuskil Kohila juures läbi lõikavad.

Ta ütleb ainult, et ta ei maganud, sest ta teadis, et ema ja isa poleks rääkinud, kui nad poleks arvanud, et laps magab. Aga ta tegi, et magab, ja kuulis, et nad rääkisid, aina rääkisid sel kohutaval ööl. Aga mida, seda Lembit ei ütle. Aga mina arvan, et kõike. Kaheldamatult räägitakse sellisel ööl kõike. Majaperemes viidi hommikul mahalaskmisele. Põgenikud olid selleks ajaks juba hajunud, Lembitu pere oli viimaks isekeskis, kolmekesi seal kaugete sugulaste majas. Omaette toas. Ja rääkisid. Ja poeg kuulas, aga tegi, et ei kuule midagi. Hommikuni.

Lembit kordab vaikselt ja mõtlikult: “rääkisid, rääkisid, rääkisid...” Kuid ta ei ütle, et mida nad rääkisid. Muidugi, vast poisike ikka tukastas ka vahepeal, kuulis vanemate hääli läbi rahutu une, ja vaevalt võinuks ta virgenagi kõike mõista... Või siiski? Sest kuigi ta siinkohal vaikib, vihjab ta ju teisal.

Kohe loo alguses, kui nad Palamuselt minema hakkavad. Tartu all juba lahingud käivad, Palamuse jääb merest liiga kaugele, vaid vähesed jõuavad sealtkandist laevale. Vaid vähesed saavad nii kaugelt sise-

maalt põgenema. Lembitu perekond ei saa.

Sealsamas kohas, kus Lembit seletab, kuidas nende vankrite ja asjades ikka oli, et tema vanematel oma vankrit polnud, aga et nendegi kraam võeti ikka kuhugi peale, ainult et poiss pidi vankrikohta kogu aeg mingi plikaga jagama... Sealsamas ta vihjab. Et kui siis see väike poiss, kes tihtilugu oma väikestel jalgadel seda lõpmata halli teed pidi tampima, emalt küsib, et kuhu nad üldse lähevad, siis olla ema vastanud – “Sest vaevalt ta isegi teadis, vaevalt ta isegi teadis,” seletab Lembit kaks korda seda vastust vahele –: “Egiptimaale.”

Jah, mul peab ju mingi ajend olema, et taas kord mingist Krauklise kokkukeeratud jamast kirjutada, sest arvestades, mida see nupust nikastanud inimene saadab korda päevast päeva, peab tema järjekordne supp sisaldama mingit erilist tera, igast tema nõmedusest kirjutada ei jõuaks keegi.

Antud juhul on selleks huvitavaks supi-, ei, hingepipraks, nagu muuseas pillatud “Egiptimaa” ja öö, mil vanemad “rääkisid, rääkisid, rääkisid”. Ja et pärast seda ööd, pärast äpardunud pagemist oli isa nagu muutunud. Ei kiirustanud ega ähkinud enam, ei närveerinud, kõndis sirgelt, vaikselt, väarikalt. Tagasi.

Mu paralleel võib olla ekslik. Aga ehk sellegipoolest huvitav. Öhtul kuulevad nad, et Vene väed on eespoolt läbi läinud. Nad teavad, et kohe esimese asjana võetakse paras valik süütuid kodanikke maha lasta.

Taganevad Saksa kolonnid olid põgenikel palunud tee sõjavooredele vabaks teha. “See aeglustas liikumist neetult,” kirub neid Lembit. Võõr-waffenid olid palju viisakamad. Eesti Leegioni mehed aga polnud põgenikest mööda läinudki, kõmpisid sabas, pead norus, jäid ise ka kotti (aga ehk ei tahtnudki liiga kiiresti liiga kaugele jõuda). Jäid kotti, vahetasid riided, kui said, ja putkasid metsa.

“Aga kui tuli venelane... Üks venelane lasi tüdruku maha. Läbi akna, läks mööda, lihtsalt vaatas, et tüdruk toas, lasi läbi akna maha, niisama.”

Jah, on kohutav öö. Ja mida võivad kaks inimest sel ööl rääkida? Kõike. Sellisel ööl ainult kõike. Ja kui seal on seesama sinepiivake sees – kui isa käitumise, õieti selle muutumise põhjuseks on sama uudis, mida ka üks teine perekond kord jaganud, siis võib ju sellest Krauklise

järjekordsest käkist võrsuda midagi, mis väärt jutuks võtta?

Et mis uudis? Ühes teises pühas perekonnas, Maarja ja Joosepi perekonnas, juhtus nii, et Joosep küll väga armastas last, Jeesust, kuid ta tegelikult polnudki tema isa. Joosep sai sellest küll juba enne lapse sündi teada. Aga põhjamaiselt pikatoimelistel eestlastel võiks ju sellise teemani jõudmine võtta viis aastat kauem? Maarja ja Joosep tõesti põgenesid lapsukesega Egiptimaale.

“Isa oli mul vana mees, habe oli tal juba hall, ema oli palju noorem.”

Võtmeks on kell.

See juhtus eile.

Krauklise naisele, haruldaste loomade spetsialistile, tuli külla kolleeg Norrast. Norra kolleeg on – nüüd on see ilmne – sündinud sõja ajal, kuid oma isa pole ta – ilmselt – näinud. Noh, ühesõnaga, Krauklise naise Norra-kolleeg Ragnhild on vanem daam. Lembit on temast järelikult vaid viis aastat vanem, kuid välja paistab, et kaks-kümmend viis. Aga pole ka ime – kus nad elanud on kogu elu! Üks tervislikus kuningriigis, teine Nõukogude Liidus.

Ragnhild on Eesti-Norra ühisprojekti sealpoolne juht. Krauklise naine siinpoolne. Ühisprojekt küll – aga see tähendab seda, et Norra paneb haruldaste loomade kaitseks kaheksasada tuhat, Eesti aga vaid kaks-kümmend protsenti. Kokku miljoniline mäng. Midagi on seal liiks loomadele ka lastega pistmist. Ma ei tea projektist täpsemalt muud, kui et see on erakordselt oluline. Krauklise naine oli väga murelik, ta tahtis nagu muuseas muu jutu sees üles tunnistada, et Eesti pool ei saa oma piskut ikkagi mitte kuidagi kokku. Ta tahtis tulla laagedale huvitava mõttega, et meie panuse võiks lasta alla kümne protsendi peale. Nagu need asjad meil siin käivad. Lõppude lõpuks on ikka nii, et too Euroopa-poolsem pool paneb praktiliselt kõik. Kindel muidugi see polnud. Ja kujutada nüüd ette, mida Krauklis siis sellises niigi pingelises olukorras tegi! Ragnhild on Krauklise naise vana tuttav, sõber, nad on mitu korda Norras koos töötanud. Tutvusest sündiski ühisprojekt, Ragnhild tuli omakorda Tartusse külla. Ja mida tegi Krauklis?

Tegi kõik selleks, et Ragnhild absoluutselt välja vihastada. Ta pani mängima saksa natside sõjalaulud. Ragnhild ei osanud kahtlustada, et ta nii toreda Eesti-sõbranna mees on lihtsalt napakas. Ta arvas, et see on sihilikult. Ekstra tema mõnitamiseks. Kõige hirmsamal viisil, kuidas üldse saab üht Norra Kuningriigi alamat välja vihastada. Panna kõlama seda vaprat maad ülimalt ülekohtuselt okupeerinute hääled. Ragnhild arvas, et Krauklis on fašist.

Naine tuli jooksuga köögist, aga "öffnen die Mädchen die Fenster und die Türen" oli juba kõlanud. Ragnhild oli üleni roheline. Krauklise naine tõmbas juhtme välja. Krauklis püüdis teha nägu (tal midagi ikka aeg-ajalt koidab ka), et tal läksid linnid sassi. Aga ainuüksi selliste salvestiste paljastamine, nende olemasolu reetminegi oli torpedeering kogu projektile. Ragnhild oletas nüüd muidugi, et Krauklise nainegi peab olema end hästi maskeerinud fašist, sest pole ju võimalik sellisel maal nagu Eesti, et mees ja naine poleks samas parteis. Kõik oli suures ohus. Krauklis püüdis seletada, et ta polnud üldse mitte midagi mõelnud (mis tema puhul muidugi ongi loomulik), aga nähes, et Ragnhild hakkab lahkuma, kukkus ta mingi üdini eestlasliku loogikaga seletama, et meil siin Eestis ei ole sakslasi kunagi peetud hirmus suurteks lurjusteks, sest meil oli ju lisaks Hitleri okupatsioonile, mis kestis ainult kolm aastat (ega Norraski vist kauem), ka Nõukogude okupatsioon, mis kestis kaksikümmend korda kauem, ja oli sada, mis sada, tuhat, miljon! korda kohutavam.

"Venelased on vabastajad!" kiljatas Ragnhild. Ta tahtis lahkuda, Krauklis seisis uksele ette ja seletas ja seletas, et mida venelased kõik tegid, et nad vägistasid nagu tatari khaanid, röövisid, varastasid, orjastasid – aga mis olid sakslased nende kõrval? Suhteliselt viisakad inimesed. Ja siis et Eesti Leegion, see Waffen-SSi väeosa, mis koosnes eestlastest, et see vägi polevat tapnud ühtegi juuti, vaid võidelnud vapralt viimse veretilgani hoopis vabaduse eest.

Kuuldes, et keegi kiidab SSi, pidi Ragnhild hulluma. Et seda vältida, tõmbas ta kopsud õhku täis ja – uskumatu, aga tõsi – püsis mitu minutit täiesti liikumatult – otsekui kivistunud. Me kõik kahvatusime seda metamorfoosi nähes. Erakordse tahtejõuga enesevalitsuse tagasi saanud, luges Ragnhild seejärel metalsel häälel üles kõik kuri-teod, mida SS oli korda saatnud. Ta rääkis nii kindlalt ja veendunudult,

nagu oleks ta selle faktoloogia endale pähe õppinud. (Üsna mehaaniliselt.) Aga – kuskil hingepõhjas tundus tal olevat ka midagi isiklikku. (Üsna lahtine haav.) Aga vaid hetkeks kumas verme ta hingest läbi. Ta pintis selle kohe. Ja lõpetas Krauklisele õppetüki andmise nagu masin. Krauklis püüdis vastu vaielda... Aga ta! Ta puterdas, ajas kõik sassi, eksis nii detailides kui arvudes. Ja terminites ja üldse kõiges. Temast jäi järele ainult mingi ebamäärane emotsionaalne laik. Ragnhildi raudse loogika all. Ragnhildi seisukoht oli kindel kui kalju: SS on kõigi aegade kõige kuritegelikum organisatsioon, kõik selle liikmed on ebardlikud mõrvarid, põrgu põhjas on nende koht. “Ja venelased on vabastajad,” kiitis ta veel kord kõrgilt, lükkas Krauklise ukse eest ära ja läks minema.

Krauklise naine tormas talle järele.

Paari tunni pärast tuli Krauklise naine tagasi. Tal olevat küll pea-aegu korda läinud Ragnhildi veenda, et Krauklis on idioot, vaimuhaige, teovõimetu ja kõik muu ka, kuid jamaks jäi asi seepärast, et ka Krauklise naine polevat suutnud Ragnhildiga päris ühes rütmis saks-lasi ja SS-lasi sarjata ning venelastest vabastajaid kiita.

Ragnhildi hinge jäi kahtlus. Ja Krauklise naisel olevat olnud nii paha oma vanale heale sõbrannale valetada. Ta ei oska üldse valetada. Ta punastab kohe. Ragnhild sai kindlasti aru, halas Krauklise naine ja otsustas siis Krauklise ära süüa.

Ma... Ma ju pidin neid aitama.

Ma olin Lembitust, tollest lihtsast, aga väarikast, alati tumedat mantlit ja kaabut kandvast mehest niigi huvitatud. Ta pidi elama siin lähedal, olin teda näinud aknast mööda jalutamas, kepp käes ja vaade ikka pigem ülespoole kui porri. Ta ei kiirustanud mitte kunagi. Ja tervitas inimesi vanamoeliselt kaabut kergitades, aga tõsiselt, veendunult, keegi ei naernud. Teadsin, et ta ise pääses sõjas üle noatera, aga isal vist läks täbarasti. Oleksin ka muidu tahtnud tema lugu täpsustada, aga nüüd oli saabunud selleks kindlasti õigeim aeg. Ma tegin Krauklise naisele selgeks, kui tähtis on konkreetne inimene. Et üks tark mees, kes on ise kõik läbi elanud – rahulik ja tasakaalukas ja lihtne mees – võib sõbrannade vahele kerkinud svastika uuesti sirgeks tõmmata.

Krauklis läks kohe Lembitut otsima.

Järgmine päev ei olnud Ragnhild õnneks ära sõitnud, päeval ajasid nad Krauklise naisega tööasju. Lõpuks otsustati, et kui Eesti oma kahetekümnet protsenti kokku ei saa, siis Norra ei osale.

Aga Krauklise naisel läks siiski korda Ragnhild veel üheks õhtuks meile külla saada. Ta ütles, et üks Saksa okupatsiooni üle elanud mees, kes viieaastaselt sõjas isa kaotas, tahab teda näha. Ja see kummaline soov oli Ragnhildi kuidagi niiviisi erutanud, et ta millegipärast nõustus.

Niisiis ta tuli. Oli otsutatud: Krauklis on vait. Ta ainult tõlgib Ragnhildile Lembitut ja vastupidi. (Päris vait ei saa ta siis olla, aga tähendab selles mõttes, et ärgu ta pistku omalt poolt silpigi vahele!) Lembit tuli, ja andis mantli ja kepi Krauklisele, tervitas daami seistes, istus ja asus pikema sissejuhatuseta oma lugu rääkima. Ragnhild ei saanud alguses midagi aru. Et kui sakslased põgenikele järele jõudsid, miks siis põgenikud ei varjunud? Ah et sakslased käskisid ainult tee vabastada... "Sellega kaotasime me nii olulist aega," kurtis Lembit. Mis aega? Venelased ju juba tulid... Ah et veel mingid võõr-waffenid! Kes need veel olid? "Noh, need olid need SSi löögiüksused, mis olid moodustatud Hollandis ja Skandinaavias ja kus..." Ah, siis nende eest põgenetigi! Kas nemad tapsid inimesi? "Ei, mis te nüüd, proua, nemad läksid nii läbi, nagu minu ema mõõtu võttis – mitte ei tundnudki." Oh, jumal tänatud, aga siis polnud ju enam kedagi karta, nüüd tuli ju ainult oodata. Põgeneti edasi? Kas venelastel oli siis midagi juhtunud? Kas ei lähenenudki päästjad enam nii kiiresti, kui loodeti? Krauklis tõlkis "kardeti", aga Ragnhild arvas, et ta peab lugema (kuulama) ridade vahelt.

Aga Lembit on selline eriliselt lihtne mees. Ta on elu aeg teinud puutööd vist, mingit tööd igal juhul, ja ta on miskit vagamat ja lihtsamat sorti kristlane, ta räägib rahulikult, vastab ka Ragnhildi kõige jaburamatele küsimustele. Ta ei tee üldse aru saamagi, et Ragnhild mitte millestki aru ei saa. Räägib nagu väikesele lapsele.

Nii et kui Ragnhild nüüd küsib: "Ja kui te isegi Eesti Leegioni ei kartnud, kelle eest te siis üldse põgenesite?"

"Venelaste eest, proua."

"Kas te olite siis fašistid?!" hüüab proua.

“Minu ema oli õmbleja, isa oli kingsepp, meie peres polnud kohta ühelegi ismile.”

“Kas te olite juute tapnud?”

“Meie ei olnud ühtegi juuti sõrmeotsagagi puudutanud, ma arvan, sest ema ju teadis, et peentel inimestel on väga peened kombat, peentelt inimestelt mõõtu võttes ta neid mitte kunagi ei puudutanud, vaat niimoodi, poole sentimeetri kauguselt võttis mõõdu. Lihtsatelt inimestelt võttis lihtsamalt.”

“Aga miks te siis põgenesite?”

“Meie arvasime, et venelaste võimu all pole sugugi hea elada.”

“Aga kuhu te siis minna tahtsite?”

“Egiptimaale.”

Ragnhild vakatab. Ma palun Lembitut, et ta loeks üles kõik juhtumid, kui venelased inimesi tapsid.

Ta ütleb: “Minu isa.” Ja siis, et Kohilas oli ta näinud seda kraavi, kuhu inimesi aeti: “Suure augu kaevasivad, ise kaevasid, ega venelane ei kaevanud.”

Ragnhild on kahvatu. Lembit räägib sellest tüdrukust, kelle Vene sõdur möödaminnes läbi akna tappis. Seda oli näinud ema. Ema olivat siis mõelnud, et mis patt see küll on, mille eest Jumal nii rängalt karistab. See oli juhtunud juba pärast isa surma. Põgenike voorid olid lagunened, inimesed otsisid järjest kõrvalisemaid teid, läbi metsade ja soode tagasi koju. Mõni veel ehk ka edasi. Räägiti ju, et kuskil pidi mingi Eesti kindral sillapead hoidma, et kuskilt ikkagi veel pääseb. Otsiti teed, aga lootust... Kui palju neil tegelikult oli lootust? Siis ühest padrikust väljudes jäi üks väike maja metsa serva, ema läks hiilides vaatama, jõudis näha, et tüdruk on toas, siis kuulis-märkas punaväelast, peitis end elupuu taha. Sõdur tuli, vaatas: tüdruk, lasi maha.

Ragnhild täpsustab kümme korda, et kas see oli ikka Vene sõdur. Ragnhild võtab Lembitu risküsitluse alla, katkestab Krauklise, käsib Krauklise naisel üle tõlkida. Vaene Krauklis saab ometi hetke, et oma veini rüübata. Ta näkku ilmub tagasi õrn puna.

Ragnhild ei küsi enam.

Lembit rüütab lonksu teed. Kuhu ta oligi jäänud...

Ahjaa. Kuskil Kohila lähedal elas neil keegi sugulane.

Nad said sinna öömajale, lubasid kohe varahommikul edasi tõtata.

Aga öösel kostis roomikmasinate müra ja püssipauke. Polnud kahtlust – venelane oli eespool läbi läinud. Aga sakslased ja Eesti Leegioni mehed olid siit ju juba kadunud. Kelle pihta siis need paugud?

See oligi see öö. Öö lootusetu põgenemise ja tagasipöördumise vahel. Hommikul taoti püssikabaga uksele.

Lembit: “Seal oli soldat ja üks ohvitser. Sõdur küsis kohe kella. Peremees, ta oli meile kaugelt sugulane, ei mäletagi nime enam, aga ta oli selline paks, kole paks mees minu arust, siit otsaest oli ta lage ja tal olid traksid valge särgi peal, hästi laiad traksid. Ja sõdur küsis kohe kella. Mitte kella-aega, vaid tahtis kella endale saada. Ma olen kuulnud, et igal pool küsiti kella. Ei tea, aga ma olen kuulnud, et Stalin korjas soldatitelt kellad ära. Ja ometi on üks kuulus ütlus, et ilma kella sa pole inimene. Seda ütles üks inglise, kaheksateistkümnenda või seitsmeteistkümnenda mees, üks tuntud nimi, mis ta nüüd oligi, üsna tuntud, aga kuhu ma jäingi, ahaa, isa lamas kraavis, kell oli tal endiselt käes, ta ei olnud seda ära andnud. Aga ise oli ta paraku läbi lastud, surnud, isa ei käinud enam. Kell, kell aga...”

“Ei,” hüüan ma, “sa ei ole veel nii kaugel!”

“Ahah,” meenub Lembitule, “kell viis mõtte kohe, kohe viis sinna ni.” Ta läheb tagasi ja räägib edasi ilusti lineaarselt, mitte nagu mõni.

Traksidega Peremees andis soldatile kella. Too proovinud juba käele, kui ohvitser nõudis näha. Vaatas, hindas ja hakkas endale sobitama. Aga nüüd tõttas laiade traksidega Peremees ohvitseri juurde ja peatas ta seletades, et see on väga vilets käekell ja et nii kõrgele mehele sihuke ei kõlbavat. Ja Peremees tatsas suure kirstu juurde ja kuskilt selle põhjast urgitses välja kulduuri. Kulduuri! Ja lahkelt naeratades kinkis selle Punaarmee ohvitserile. See oli väga rahule jäänud ja käekella Peremehele tagasi andnud. – Kujutage ette! – Peremehele, mitte oma soldatile!

Ja nad läksid minema. Aga varsti tulid uued soldatid, neid oli palju, ja neil oli kindel siht. Kõik aeti autokasti, viidi Kohilasse. Kohila elanikud olid juba augu valmis saanud ja seisid selle ääres. Mujalt toodi lisaks. Lembit ja tema isa ja ema jäeti eemale pealt vaatama, ainult Peremees viidi kraavi äärde – “isat see nagu vihastas”. Ja seal olevat olnud mingi sild. Ja üks väiksem auto sõitis sillale ja peatus. Ja autost vaatas välja toosama hommikune ohvitser, kes oli kulduuri

saanud. Ja ta märkas paksu Peremeest ja viipas ja kamandas midagi ja sõitis minema. Ja Peremees lasti seepeale vabaks, toodi ka pealtvaatajate sekka. Ja kui kajas kogupauk, viiv enne seda oli ema surunud poisi pea vastu paksu mehe tagumikku. Seekord Lembit surma ei näinud.

Aga tagasiteel, kuhu nad nüüd kohe asusid, ema enam ei jaksanud varjata. Ta vaikis nagu isagi. Tee-äärseid laipu poiss nägi, aga päris tapmist alles enda isa peal. Lembit jutustab, et teel oli veel igasugu inimesi. Aga kui venelasi tuli, siis jooksis kohe keegi eestpoolt ja hüüdis ja tee oli äpardunud põgenikest korrapealt tühi. Ainult nemad, kolm inimest, Lembit, ta isa ja ema, ei läinud kordagi rõukudesse, nukkudesse, kärbastesse või huntidesse peitu. Neil oli vähe asju; mis neil veel oli alles olnud, ka see soomus, mida Lembit oli ema kangest keelust hoolimata teinud, seegi jäeti tolle paksu sugulase juurde, aga ära seda kunagi ei toodudki.

Nad kõndisid nagu pühapäevased jalutajad promenaadil. Sirgelt, rahulikult. Ja vaikides, justkui oleks neil juba kõik ära räägitud. Ja isa silitas poisi pead, seda mäletab Lembit siiani nii selgelt. Ja ema vaikis nii kummaliselt. Ema jäi päris vaikseks, meenub Lembitule, just pärast seda, kui isa oli esimest korda keeldunud rettu minemast. Isa läks nii isepäiselt edasi, ütles, et tema on aus inimene, kellel pole midagi karta. Ja esimesel korral ei juhtunudki midagi. Aga kolmas venelaste auto pidas kinni ja jälle üks ohvitser oli ja üks sõdur. Ja jälle taheti kella. Aga nüüd küsis ohvitser. Ja isa võttis vesti taskust uuri, see on hõbedast või vähemalt hõbedane. Ja ütles kella-aja (pigem nagu endale või naisele, mõista andes, et see nüüd on siis see aeg). Ja aja öelnud, võttis ta uuri kõvasti pihku ja surus oma südame vastu ja teise käe sõrmed olid ikka alles Lembitu juustes. Ja Lembitu isa ütles, et ära tema oma kella ei anna. Ja vaatas alla, kus, suu ammuli, uuris Lembit, et tema isal on veel väärtuslikum kell, kui oli olnud too paksu mehe kullast kiiskaja. Ja isa tegi talle hüvastijätuks pai. Sest ohvitser oli sõdurile juba viipe kraavi suunas andnud. Ja sõdur tuli, surus automaadoru isale vastu selga, tõukas ta maanteekraavile lähemale ja tulistas. Isa kukkus kraavi, keerdus selili, uur oli tal ikka pihku pigistatud, ja ise oli ta surnud.

Venelased hakkasid edasi sõitma. Olid juba autos, ohvitser vist tegi

mingit nalja, aga siis korraga pahandas: kus kell! Ja sõdur hüppas maha ja tuli tapetu juurde tagasi. Aga isa pihk oli tühi. Ema pojaga seisis sealsamas. Sõdur tõstis kisa. Ohvitser tuli maha. Vaatas poissi, näitas talle näpuga. Sõdur tahtis rabada tal natist. Poiss pistis jooksu. Ema karjus. Sõdur karjus. Ohvitser andis käsu.

Maa seest paiskusid välja herved. Poisi ees oli üks väike nukk. Hädaga, ta oli näinud, olid haiged inimesed end venelaste eest isegi niisuguste kökkide taha peitnud.

Aga Lembitu jutust ei saa aru, kuhu ta tahtis ennast peita. Mets ei olnud ka väga kaugel. Aga ta ei oleks tegelikult mitte kuhugi jõudnud, kui nüüd poleks juhtunud see, mis juhtus.

Nukk ta ees elustus. See muutus tumedaks rahnuks, mis silmapilgu jooksul kujunes pikaks meheks. Mehel oli must mantel, nokaga müts ja mütsil "SS". Ja ühe tema pika käe otsas oli väga pikk toru, "vist Walther". Ja too ootamatult tekkinud tohutu pikk mees tulistas üle Lembitu pea tee poole. Ja Lembit jooksis metsa poole, põllu ja metsa vahel oli kuivenduskraav, ta hüppas alla, kuid enne jõudis ta näha, kuidas musta mehe seljast lendas välja punaseid tükke. Ja ta väidab, et nägi ka, et teel polnud enam mitte paar kogu, vaid sõdureid oli korraka palju. "Ju tuli veoauto kohe järel." Ta jooksis metsa, ja edasi ta ei mäleta. Igatahes ema leidis ta üles ja selle tõi ta ära.

Ta võtab taskust hõbedase uuri ja paneb Ragnhildi ette. Ja ütleb: "See on teile."

"Võib-olla oli see minu isa," ütleb Ragnhild ja tõuseb aeglaselt püsti ja vaatab üles ja võtab kaelast kuldse südamekujulise medaljoni ja annab selle Lembitule. Haarab siis uuri ja järgmisel hetkel on ta kadunud. Aga ta ei sõida ära, homme töötavad nad Krauklise naisega projekti kallal edasi.

Krauklis asub muidugi kohe asja uurima. Ta teeb medaljoni lahti, seal on ainult üks pilt. Ta paneb kinni tagasi, kõnnib edasi-tagasi, teeb uuesti lahti. Kougib teise poole kallal, avastab, et sealgi on pilt, ainult pahupidi, saab selle kätte. Mehe foto langeb lauale.

See on noor mees sõduririietes. Tema lõkadel on tähed "SS".

HEIE TREIER

Ihad ja kujutelmad

Liina Siibi plakatid fiktiivsetele filmidele

Enne Liina Siibi võlts-filmiplakatite (seria "Movie Posters", 2001) vaatamist vaadake nende tausta – ja nimelt seda, kuhu on jõutud Euroopa selle suve kuumimatel näitustel.

Documenta XI Kasselis kujutab endast sisuliselt hiigelkino, kus vaatajad peavad püstijalu jälgima lõputult palju filme, millest mõned on pooletunnised, mõned pikemad. Sõites Frankfurti Euroopa kunstibiennaalile Manifesta 4, võtab meid vastu peaaegu sama. Sõites Berliini, läheme uuslinnajaos rahvarohkeimasse keskusse – ja seal on hiigelsuur filmimuseum koos kinoga, seintel reklaamplakatid.

Muide, Baltikumist ainsatena olid Saksamaa suurnäitustele valitud leedu kunstnikud Urbonased, kelle ülimalt uuri- (l) keskendus leedu filmide analüüsile naisaspektist lähtuvalt. (Eestis ei tee analoogilist tööd veel teoreetikudki, kuigi huvitav oleks lugeda komparatiivset käsitlust katoliikliku ja luterliku taustaga nõukogude liiduvabariikide filmiajaloo kohta.)

Võib-olla see Eestisse nii selgelt ei paista, kuid film näib olevat muutunud kaasaegse elutunnetuse ning analüüsi üheks keskmeks nii kujutava kunsti kui ka kultuuriteooria tasandil, rääkimata massikultuurist. Kunstnikud kasutavad filmi kui meediumi sõnumitoojana kultuuride

vahel. Teoreetikud küsivad kriitiliselt, mismoodi kajastuvad varasemate kümnendite filmikunsti ühiskondlikud kokkulepped ja endastmõistetavused. Klassikaline näide analoogilisest kunstiprojektist: Cindy Sherman lavastas 1980-ndatel kurikuulsa filmistillide projekti, osutades naise kujutamise klišeedele Hollywoodi filmides, kus produtsentideks ja režissöörideks mõistagi mehed. Teades, et ameeriklased on "filmisõltlased", pidid klišeed toimima omakorda fikseeritud soorollide taastootjatena naisvaatajate teadvuses.

Kogu selle rõhuasetuste muutumise üheks taustaks kunstis on Inglismaal 1950-ndatel alguse saanud akadeemiline uurimissuund nimega "visuaalkultuur", kuid see on pikk jutt. Nüüd näib visuaalkultuuri meetod olevat kunstipraktikas muutunud juba *mainstream*'iks, kuigi Eesti ühiskondliku arvamuse jaoks veel mitte.

*

Sellepärast tundub sümptomaatiline, et Liina Siib esitas fotosarja "Movie Posters" kõigepealt välismaal – Ljubljana 24. graafikabiennaalil 2001. aastal, kus see mõjus kindlasti korraliku ja vaimuka projektina, millesarnaseid oli ka äsjasel Veneetsia

biennaalil. Eestis eksponeerituna omandab see aga originaalsema staatuse (siiski, Tarvo-Hanno Varres ja Vijai Maheshwari näitasid Pegasuses samalaadseid trendifotosid "Cosmotrash").

Et ühtesid ja samu filme vaadatakse eri kultuurikontekstides erinevalt, on selge. Nii vaadatakse Eestis ilmselt ka Ameerika filme teistmoodi kui Ameerikas endas – palju raskemeelsemalt. Siin ei olda "filmsõltlased", ei minda viimset kui reklaamitud filmi vaatama. Kohalikus teadvuses käsitatakse filmi pigem välismaise eksportartiklina, mis toob sõnumeid selle kohta, milline on "õige elu" kuskil SEAL, millest meid on ilma jäetud. Nii projitseeruvad sellisele filtrile masohhistlikult kõik siinsed unistused ja täitumata ihad. Isegi paljudes eesti filmides on püütud järele teha seda kujuteldavat välismaise päritoluga "õiget elu", mille tulemuseks on naljakas võõrandumine kohalikest oludest. Potentsiaalne uurimisaines missugune!

Liina Siibi fiktiivsed välismaised filmid mängivad nendesamade ihade ja unistustega, millega lastakse end kinno minnes piitsutada. Tema fotoseeria analüüsib ka filmiplakati mängureegleid ja saavutatavat psühholoogilist toimet.

Kujutlen lõbusust ja kergust, millega Liina Siib sellist fotoseeriat kokku konstrueeris – ta mõtles välja filmide pealkirjad (muidugi ingliskeelsed), tegijate nimed (enamasti mehed!), kompanii nime (Carbonary Pictures, While Away Films in association with Winter Disaster Clubs) ja logo ning sulatas kokku pildi ja teksti. Ta lähtus reklaamipsühholoogia ja turunduse klišeest, et müüb naise pilt. Ta püüdis luua pildikeelt, millest saaks välja lu-

geda, kas tegemist on õudukaga või dokumentaal-, põnevus-, armastus- või hoopis märulifilmiga.

Fiktiivsuse aste on sedavõrd suur, et siin ei hakka vist keegi kahtlema, et järsku ikka ON tegemist "tegelike filmidega". Mitte miski pole siin tegelik peale Liina Siibi oma käega tehtud fotode, mida saab füüsiliselt katsuda. Need ei ole *ready made* fotod, võetud kuskilt internetist või ajakirjast. Tegelikult viitab iga pilt tõesti Liina Siibi reaalses elus läbielatud ja lavastatud "tegelikkusele", aga kuna seda esitatakse vaatajale tinglikuna kui filmikaadrit, siis pole ta sellisena samas usutav. Sest iga poster sisendab meile, et foto esitab vaid killu mingist suuremast filminarratiivist. Nii tekibki omapärane lõksus viibimise tunne.

Üht osa teismeliste piltidest olen varem justkui näinud – näitusel, Liina Siibi fotokunstiseerias "Nimi muudetud". Kunstnik kõnnib seal õhkõrnal jääl, konstrueerides olukorra, nagu ta pildistaks parajasti lapsearmastajast perverdi karvast kätt sirutumas noore ihu poole. Kaadri taga oli kunstnikul "alibi" – kõik n-õ teismelised modellid on tegelikult täiskasvanud naised, seega jääb fotodel toimuv legaalsuse piiridesse. Aga puhtalt PILTI ENNAST vaadates on seda "alibi" raske uskuda.

*

Teades, et fotod pärinevad "informeeritud kunstnikult", kelle eesmärk pole teha lihtsameelseid ilusaid pilte, tekib kindlasti ka sisuline küsimus: mida nende fotode abil analüüsitakse, mida meile näidatakse?

Oma mitmes varasemas fotoseerias teismelistest tüdrukutest on Liina Siib näidanud noore inimese üleminekupeeri oodi lapsest täiskasvanuks, mis tänapäeval on nihkunud üha varasemasse ikka. Näeme, kuidas omandatakse ühelt poolt kultuurilisi konventsioone (meikimine) ja kuidas teiselt poolt hakkavad toimima ürgsed bioloogilised käitumismustrid ise. See kõik kehtib "seestpoolt", tüdrukute kui subjektide seisukohast vaadatuna.

Ent on ka "välisvaatleja" võimalus, kus tüdrukud muutuvad objektideks. Piltidest puudub üldiselt sentiment, mida võiks eeldada kunstniku enda naisepilgust. Taju-tav on pigem ähvardav oht, kohati lausa selle rõhutamise kas lõikavalt iroonilise detaili või halvaendelise valgustusega. Filmiplakatil tulevad mängu ka konkreetsed (ehkki antud juhul fiktiivsed) režissööride ja operaatorite nimed – meeste nimed. Seega toimub siin taas üks kummaline topeltmäng, kus kunstnik mängib kas omaenda sooidentiteediga (?) või edastab kellelegi kujuteldavat hoiatust või konstateerib ilma moraliseerimata lihtsalt fakti, et maailm on juba kord selliseks loodud ja mida saab sinna parata. Kunstniku positsioon on selles mõttes ükskõikne, et ta ei aseta end kellegi leeri, vaid jälgib toimuvat kõrvalt. Jälgija roll võib aga teatud tingimustes olla ka ohtlikult paljastav.

Niisiis – kui Liina Siibi fotoseeriates on olemas korraga tüdrukute kui subjekti ja tüdrukute kui objekti tasand, siis filmipla-

katites langeb esimene ilmselt ära ning jääb ainult objekti tasand, sest tegemist on ju täiskasvanutele mõeldud fiktiivsete filmidega.

*

Edasi noppisin seeriast välja mõned üksikud fotod, mis viitasid hoopis meessoole, ja sain üsna kummalise ning mitte eriti heroilise rea: kaks tühja triiksärki ("How to Host a Murder"), sõtta marssiv militaarne kolonn ("Bœuf A La Tartar" – no on alles lõikav iroonia!), pehme naerataw mehike, mütsil silt "Mom's" ("Klips-Klaps. A Little Goes a Long Way"). Viimasel posteril figureerib nimena Mike Mainstream, mis on juhtumisi ka eneseiroonia – film kui praeguse rahvusvahelise kunstikonteksti *mainstream*. Ja ainuke "inimsõbralik" plakat on "Mirrorfish 2", kus näeme hoopis värvilist meest mängimas teismelise värvilise tüdrukuga – sõbralikult, ilma kurja tagamõtteta. Niisiis võtab eesti kunstnik multikulti ja värviliste teema suhtes sümpatiseeriva hoiaku, näidates samal ajal ehk ka kaasaegse mehe positiivset imagot.

Filmide tegemisest endast on juba vaimustunud mitmed nooremad eesti kunstnikud. Liina Siib käsitleb aga filmidele viitavaid staatilisi pilte, mis peavad olema isutekitajad ja teejuhid kinno minekuks. Äkki saame selle projekti vahendusel teadlikumaks ka omaenda teadvustamata ihadest ja kujutelmadest?

RAINER VILUMAA

GRAFITI EESTIS. TALLINN JA TARTU I

Grafiti on eeskätt sotsiaalne fenomen ja sellisena Läänes juba ammu andnud käsitlusainest sotsioloogia- ja psühholoogia-teoreetikutele.¹ Niisiis ei saa tema puhul mööda neist erinevatest ühiskondlikest teguritest, inimgruppidest ja liikumistest, mis grafitit toodavad; sellest, millised inimesed grafiti taga peituvad, kes on tema loojad ja levitajad.

Samas tuleb – ka siinkirjutajal – just selles osas paljuski toetuda juhulikule või lünklikule informatsioonile: spontaansus ja kontrollimatus kuuluvad juba põhimõtteliselt grafiti juurde. Tema loojate tegevus on oma olemuselt pörandaalune ning sellest tulenevalt on nende suhtumine kõigisse väljaspool “ringi” asujatesse skeptiline ja mõnes mõttes sektantlik. Õnneks ei pea viimane siiski alati paika. Ja lõpupe lõpuks esineb ju ka “tellitud” või võimudega kooskõlastatud grafitit.

Kultuurinähtusena asub grafiti valdkondade ja distsipliinide piirimail. Seni on ta küll kõige rohkem kajastamist leidnud kunstis ja kunstiteaduses, kuid põhimõt-

teliselt peaks huvi pakkuma veel mitmete kultuuriuurimisharudele, näiteks filoloogialegi – juba üksi oma kokkupuutepinna tõttu slängiuurimisega.

Nagu alapealkirjast järeldub, on siinses töös vaatluse all kaks Eesti suurimat linna – Tallinn ja Tartu. See kombinatsioon on muidugi huvitav juba oma ajalooliste mentaliteedierinevuste tõttu, aga teisalt on tegemist ka puhtpragmaatiliselt kaalutlusega: enamaks poleks jätkunud ei füüsilisi ega majanduslikke ressursse, samas kui piirdumine ainult Tallinna näidete järel poleks andnud küllalt alust üldistusteks. Eestis on veel palju asulaid, kus võib kohata arvestataval kunstilis-sotsiaalsel tasemel grafitit – kõige markantsemaks näiteks Pärnu –, ent selle lähem tundmaõppimine, jäädvustamine ja uurimine nõuaks juba lausa agentidevõrku.

Regionaalse problemaatika kõrval tõuseb kohe ka rahvuslikkuse-küsimus: mis on kodumaises grafitiloomingus üle võetud välismaalt? mis on Eestile ainuomane? kas grafitis saab ülepea esineda rah-

---

Artiklisarja aluseks on 1999. aastal EKA Kunstiteaduse Instituudis kaitstud bakalaureuse-töö. Autor tänab nõu ja abi eest töö juhendajat Kaia Leharit, retsensenti Eha Komissarovit ning Heie Treierit. Erilised tänusõnad grafitimeistritele, kes ei pidanud paljaks siinkirjutajat grafiti saladustesse pühendada.

¹ Vt nt E. T. H a l l, *The Silent Language*. New York, 1973; R. S o m m e r, *Personal Space*. New York, 1969.

vuslikke motiive? Siin on üks põhjustest, miks selle töö pealkirjaks on “Graffiti Eestis”, mitte “Eesti grafiti”.

Ning lõppude lõpuks: milline võiks olla grafiti tulevik või mida võiks nii ajaliku ja muutliku nähtuse nagu grafiti puhul üldse tähendada “tulevik”? Nagu võib järeldada, tõstab käesolev töö arvukalt küsimusi, millest paljudele võib-olla ei suuda vastata. Ent loodetavasti kannab mõnigi küsimus juba ise endas ka vastust.

1. Graffiti määratlus

Graffiti (ainsuses *graffito*) tähendab itaalia keeles ‘seinale kirjutatud’, ‘kriitseldust seinal’. Itaalia keelde on sõna tulnud ladina keele vahendusel kreeka verbist *graphein*, mis tähendab ‘kirjutama’.² Traditsiooniliselt seostub grafiti mõiste teatavat liiki tekstilise informatsiooniga – avalikes kohtades leiduvate kirjutistega, mille sisu üldjuhul on harjutud pidama deklaratiivseks, ühiskondlikult väljakutsuvaks või lihtsalt obskoonseks. Sellisena võib grafitit lugeda üheks inimkonna vanimaks (alternatiivse) eneseväljenduse viisiks, sama vanaks kui kirjaoskus või märgilise eneseväljendamise oskus üldse. Säärast grafitit on tuntud kõikjal ning kõige erinevatel aegadel: seda on leitud maiade arhitektuurimälestistel Tikalis Yucatani poolsaarel, Äänsjärve graniitkaljudel Karjalas, eriti kuulsad on aga Rooma

keisririigi aegadest pärinevad seinakriitseldused väljakaevatud Pompeji avalikes käimlates ja majaseintel, samuti keiser Nero nn Kuldmajas Palatinusel ja Hadrianuse villas Tivolis.³ Ühendavaks jooneks nende kõigi puhul on teatava ajalise disantansi olemasolu teksti ja seda kandva objekti/hoone või ka varasemate märkide vahel, ning see ajavahe võib olla tohutult varieeruv.

Tänapäevases mõttes ei hõlma grafiti enam pelgalt tekstilist informatsiooni, vaid tähistab eeskätt neid, alates 1970. aastatest kõigepealt New Yorgi agulitänavatel ning metroovagunitel massiliselt levima hakanud, identiteeti ja kuuluvust kandvate märkide kogumeid, mis pika-aegsele tõstsid informatiivsusega võrreldes esiplaanile esteetilise väljendusrikkuse ning mis on nüüdseks *American style*’i nime all levinud kõikjale, kus vähegi valitseb n-ö läänelik kultuurimudel. Kas sellisel juhul saab kehtida esialgne definitioon, kui eesmärgid ja tähendusväli on sedavõrd muutunud? Loomulikult mitte.

Vajadus paindlikuma määratluse järele on viinud järgmise lahenduseni: grafiti kujutab endast mitteinstitutionaalsete märkide kogumit, mis taotleb saavutada teatud koherentset kompositsiooni, kasutades aluspinnana seina, müüri või mõnda muud avalikult ligipääsetavat tasapinda.⁴ Ent kuidas eristada “ajaloolist” ja “moodsat” grafitit? Juba selline jaotus tegelikult ei kõlba, kuna nn moodne võib sisalda-

² S. A. Phillips, *Graffiti Question*. (The Dictionary of Art.) 1996. <http://www.graffiti.org/faq/graf.def.html>

³ J. Gadsby, *Art Crimes*. 1995. <http://www.Gatech.edu/graf/faq/index.graffaqs.html>

⁴ S. A. Phillips, *Graffiti Question*.

da ka nn ajaloolisi tunnuseid. Võib-olla oleks mõttekas jagada grafiti hoopiski tekstuaalseks ja visuaalseks?

Igal juhul vastandub grafiti ametlikule tekstile, reklaamile või institutsionaalsele informatsioonile, mis levib samuti sein- tel, aga ka *billboard* idel, tulpadel, loosun- gitel. Grafiti loomulikuks keskkonnaks on majaseinad, tulemüürid, garaažid, avalik- kud käimlad ning mitmesuguste sunniasu- tuste – vanglate, (eri)koolide – siseruu- mid, kus liigub alternatiivne informat- sioon. Ühiskondlikust aspektist on igasu- gune grafiti vandalism, huligaansuse vorm, mis rikub ettenähtud heakorra reegleid. Grafiti oma tekstuaalses varian- dis saab – ehkki ei pruugi – tekkida kuhu iganes võimalik, ning lubatud on selles “sõjas” kõik vahendid – aerosoolvärvid, tavalised värvid, tekstimarkerid, viltpliiat- sid, pastakas, veri või isegi lihtsalt sõrme- jäljed määratud klaasil. Kuna grafiti kasutab vahendeid ja ressursse, mille kät- tesaadavust kontrollida või piirata on täiesti võimatu, siis on ta omalaadse rah- valoominguvormi ja ekspressiivse mee- diumina veniv ja juhitamatu. Grafiti kui meedium kujutab endast kasutaja jaoks kanalit, mille kaudu sekkuda ühiskond- likku ellu, omatahtsi keskkonda vormida või ümber kujundada. Siitkaudu võib jõuda veel ühe võimaliku definitsioonini: grafiti on oma olemuselt ebajärjekindel kommunikatsioonistrateegia, mis ei seisne otseses inimestevahelises suhtlemises, vaid lubab astuda visuaalsesse kontakti, või- maldades täpselt nii palju anonüümsust, kui grafiti tegija/kirjutaja soovib.⁵

2. Grafiti liigid. Nende esinda- tus Eestis

2.1. Kunstiline ehk visuaalne grafiti

2.1.1. Kambagrafiti. *Hip-hop*

Kõneldes kunstilisest ehk visuaalsest grafitist ning selle levikust Eestis, oleks targem alustada põhjustest, miks see gra- fitiliik meile alles niivõrd hilja on jõud- nud.

Üheks oluliseks põhjuseks võib pida- da asjaolu, et sel ajal kui grafiti esteetilis- manifesteeriva liikumisena kõigepealt Ameerika Ühendriikides ning siis ka Lää- ne-Euroopa linnades levima hakkas, viibis Eesti nõukogude ideoloogia ja propagan- da haardes, ning sellest tulenevalt ka in- formatsiooniblokaadis, mis oli seatud ta- kistama “mandunud Lääne” dekadentliku kultuuri mõjude sissepääsu, grafiti aga oli võetav kui näide kapitalistliku süsteemi haigusest *par excellence*.

Pealegi puudusid meil niikuinii Lääne- ga sarnased ühiskondlikud ning ka kesk- kondlikud tingimused, mis oleksid võinud kaasaegse grafiti levikut soodustada. Nii paradoksaalne kui see ka tundub, pärssis grafiti levikut ka natsionalistlik vastandu- mine venelastele – seintele kritseldamist peeti neile rahvuslikult omaseks paheks (omal ajal ohtralt parodeeritud ja välja- naerdud epigrammid *à la* “Здесь был Вася”; territoriaalsed identiteedimanifes- tatsioonid stiilis “Царь Гора”, jne).

Ent kõige mõjukamaks vastuargumen- diks grafiti võimalikkusele Eestis võib lugeda suurlinliku kultuuri puudumist. Väikesel maal, kus suurimaski linnas pole

⁵ J. G a d s b y, Art Crimes.

CHR. Shaolin.
Tallinn, müüriilõik Kalevi siseujula
ees Aia tn. 1997.

North Crew. Hip-Hop.
Tallinn, betoonmüür Kaubahalli ja
Vana-Viru tn. vahel. 1997.

Anonüümne autor. Ansambli Wu-
Tang Clan embleem. Tallinn, sein
Kaubahalli kõrval. 1998(?).

North Crew (CHR, Lil'J, E-RK-C).
Fuck da Police: Tallinn, müüriilõik
Kalevi siseujula ees Aia tn. 1997.

Anonüümsed autorid. Viva. Cuba.
Viva Police. Tartu, Võidu silla
tugipost. 1997.

Merca(?). Au tööle.
Tartu, Kroonuaia sild.
1998(?).

Anonüümsed autorid. Kill the Christians; Käl the Satanists. Tartu, 199?.

Freak. Keep underground. Tallinn, Eesti Kunstiakadeemia Tartu mnt. poolne sein. 1997.

Ülo Kiple; anonüümne autor. Haiguste ravi...; Teleport Here. Tartu, 198?, 199?.

Andres Liivamägi. No More Shit Here. Tallinn, Eesti Kunstiakadeemia 3. korruse meeste kälmla. 1997.

Anonüümne autor. Rap sux. Tartu, Kroonuaia silla all. 1997.

Bass ja AS AKA BANDIT Sky Plus FM'i reklaamgrafitit tegemas. 1998

elanud üle poole miljoni inimese, oleks naiivne oodata tänavakultuuri õitsemise-
löömist New Yorgi või mõne Euroopa
suurlinna tasemel. Maal, kus peaaegu
kõik inimesed on omavahel kuidagi seotud
ning elanikkonna kontsentratsioon
madal, pole karta ka sellist hirmu anonüüm-
suse ja unustatuse ees, mis omal ajal
sai grafiti plahvatusliku leviku põhiteguri-
ks USAs.⁶ Maal, kus väärtustatakse aja-
loolist arhitektuuri ning linnakeskkond
soosib traditsiooniliselt rohelust, ei saa
graffiti end ilmutada ka kui esteetiline pro-
test ilmetu keskkonna vastu. Nagu on
väitnud grafitiliikumise üks esmaapolo-
geete Jean Baudrillard, on grafiti deper-
sonifitseeritud ruumi isikupärastav ning
identiteedimaastikke loov fenomen.⁷

Need on muidugi väga üldistatud sei-
sukohad ja teataval "embrüonaalsel" ta-
sandil on grafitit soosivad faktorid alati
eksisteerinud, kuid pole olnud selle tek-
keks piisavad. Seetõttu jääbki mulje, et
algtõuke on Eesti grafitiliikumine saanud
injektsioonina väljastpoolt ning esimesed
"New Yorgi stiilis" teostatud tööd pärine-
vad ilmselt välismaist päritolu tegijatelt,
kõige tõenäolisemalt soomlastelt (seda
argumenti toetavad soomepärased nimed
ja soomekeelsed lausekatked, samuti
90ndate alguse Eesti kohta liiga kvaliteet-
sed aerosoolvärvid). Mõnede üksikute
väiketag'idena (*tag*, mis inglise keeles
tähendab silti või etiketti, tähistab gra-
fitimaailmas kas signatuuri või stiliseeri-
tud tekstuaalset kujutist) hakkas grafiti

levima esmalt Tallinna vanalinnas, kus
juba kohalik esteetiline atmosfäär tingis
nende tagasihoidliku välimuse, mõned
keerulisemad märgid tekkisid aga Balti
jaama esisele tühermaale raudtee ääres.

Hoolimata ebaühtlasest tasemest on
kambaga tehtav grafiti teinud Eestis läbi
ülikiire, lausa plahvatusliku arengu pärast
1997. aastat. Esmapilgul tundub see ajas-
tatus täiesti juhuslik, kuid ilmselt on siiski
seletatav mitmete asjaolude kokkulange-
misega – ühiskonna ja majanduse stabi-
liseerumine, kvaliteetsete aerosoolvärvide
kättesaadavaks muutumine, suhtlemisvõi-
maluste avardumine ea- ja huvikaaslastega
välismaal, ennekõike aga lõplik siirdumi-
ne läänelikku elu- ja kultuuriparadigmas-
se. Ning viimase, kuid kaugelgtki mitte
tähtsusetu faktorina tuleb esile tuua ka
hip-hop- ja *rap*-muusika ning -kultuuri
levimist Eestis. Alates 1980. aastatest on
aga nii USAs kui veidi hiljem ka Euroo-
pas just *hip-hop*-liikumine ning selle spon-
taansust ja agressiivsust väärtustav estee-
tika olnud grafiti kui kultuurifenomeni
põhiliseks kandjaks. Isegi sel määral, et
teatavat kambagrafiti stiili nimetatakse
hip-hopiks.⁸ Pigem hõlmab see termin
tervet elustiili ja suhtumist. Eesti noorte
(eeskätt poiste) algelisemasse grafitivõt-
testikku kuulub ka tuntud *hip-hop*- ja *rap*-
ansamblite nimede, logode ja embleemide
jäädvustamine kõikmõeldavate vahendi-
tega kõikvõimalikesse kohtadesse.

Tegelikult jääb selline "bändigrafiti"
oma loomult küll pigem deklaratiivse

⁶ N. M a i l e r, *The Faith of Graffiti*. New York, 1974.

⁷ J. B a u d r i l l a r d, Merkkien kapina. *Tlk H. Sivenius. Taide* 1984, nr 3, lk 24–29.

⁸ S. A. P h i l l i p s, *Graffiti Question*.

grafiti valda (mis tuleb vaatluse alla edaspidi), kuid seotuna mainitud liikumise ning selle väljendusvahenditega, on tal siiski oma koht ka kunstilis-visuaalse grafiti kontekstis. *Rap*-muusika poolehoidjana identifitseeritakse meil kõige sagedamini järgmiste esinejate nimede/sümboolika kaudu: *Snoop Doggy Dogg*, *Busta Rhymes*, *Onyx*, *Coolio*, *Red Man*, *Run DMC*, *Cypress Hill* jt, kuid eriline nõrkus näib teismeliste seas valitsevat ansambli *Wu-Tang Clan* vastu.

Grafitist ei signeeri iialgi oma või ühistööd õige nimega, hirm kriminaalvastutusele võtmise ees sünnitas 70ndate Ameerikas omanäolise hüüdnimekultuuri. Hüüdnimi võib, nagu ikka, olla ees- või perekonnanime tuletis, kuid samas ka lihtsalt kõlav, väljamõeldud või mõne koomiksi- või multifilmikangelase nimi, tähtede ja/või numbrite kombinatsioon.⁹ Eestis, nagu ka mujal Euroopas ning lääneliku tsivilisatsiooniga maades, on see ameerikalik tava mehaaniliselt üle võetud, ja nii võib Tallinna ja Tartu seintel kohata selliseid nimesid nagu *CHR*, *Lazer*, *Lil'J*, *E-RK-C*, *Freak*, *Koala* jne. Kuna New Yorgis leidus grafititegijaid juba ühes linnajaoski väga palju, lisati segaduse vältimiseks järjekorra- või tänavanumber.¹⁰ Eestis pole iseenesestmõistetavatel põhjustel selle järele vajadust tekkinud.

Koos muude *hip-hop*'i väliste tunnustega on vastu võetud ka selle keel, s.o

mitte tavaline angloameerika kõnekeel, vaid släng, mida kõneldakse Ameerika neegrigetodes ning mida siinsed noored on õppinud tundma just *rap*- ja *hip-hop*-muusika vahendusel. Siinses grafitis võib selliseid keelelisi mõjutusi kohata ohtralt – juba mainitud *tag*, *crew* või *squad* (grafitistide kamp). Nii tähistab näiteks nimetus *North Crew* Põhja(-Tallinna) grafitikampa; *piece* tähendab keerukamat kunstilise taotlusega seinamaalingut (vrd tavamõiste *masterpiece* 'meistriteos'); *dis* e *disrespect*, otsetõlkes 'lugupidamatus', on neegrislängis sageli esinev termin, mis antud seoses tähendab oma *tag*'i jäädvustamist lubamatusse kohta – võõrale territooriumile, kellegi teise oma peale või ka lihtsalt ilmutades konteksti suhtes sobimatut stiili. Viimati kirjeldatud juhtumid lõpevad Ameerikas tavaliselt reeglite vastu eksinu füüsilise korralekutsumisega,¹¹ Eestis pole vähemalt esialgu lood nii tõsised. Selle olulisteks põhjusteks võib lugeda nii temperamentide erinevust kui ka seda, et ruumikitsikus pole Eestis jõudnud kriitilise piirini.

Släng ilmutab end ka kirjapildi moonumises – näiteks levinud idioom *fuck da fakez*, mis märgib põlastavat suhtumist küündimatumatesse kolleegidesse, iseäranis aga teiste grafitistide stiilivõtete jäljendajatesse, kusjuures Eestis on märgata tendentsi, et selliseid mõisteid kipuvad kasutama just väga noored ja algajad te-

⁹ М. С о к о л о в, Граффити. Декоративное искусство СССР, 1988, nr 12, lk 22–26.

¹⁰ N. M a i l e r, The Faith of Graffiti.

¹¹ S. A. P h i l l i p s, Graffiti Question.

gijad, kelle vastu need õieti suunatud peaksid olema.

Loosung *fuck da police* annab lakooniliselt, kuid ilmekalt edasi grafitistide suhet oma ürgvaenlase – ühiskondliku heakorra alustalaga (CHR, Li'J, E-RK-C. *Fuck da police*. Müür Kalevi siseujula ees Aia tänaval). Kummaline küll, aga maini-

tud grafitil on Tartus parafraas – *Viva police* (anonüümsed autorid. *Viva Cuba; Viva police*. Tartu, Võidu silla tugipost). Võimalik, et selles kahtlemata iroonilises *slogan*'is peitub midagi Tartule igiomast. Kuid see on juba eraldi teema. Järgmine peatükk algab sealt, kuhu praegune oma lõpuga loomulikult suubub.

ALARI LINDROOS JAANUS ADAMSON

SADENDER! SADENDER!

AL: Kui de Sade'i nimetatakse meie "vaimseks isaks", nagu tõlkija Kristiina Ross on teinud, siis mõeldakse üldiselt seda, et tänapäeva läänelikus ühiskonnas on ühiseväärtused asendunud individualistlikega, kollektiivne solidaarsus on asendunud isikliku naudinguga ja vabaduse (või siis rortylikult öeldes: personaalse eneseloome) taotlemisega. De Sade'i peetakse vastavate tendentside üheks kõige äärmuslikumaks kuulutajaks: igaüks tehku, mida himustab, peale isikliku naudinguga pole muid seadusi. Kui ta on filosoof, on ta absoluutse egoismi ja individualismi filosoof.

JA: Kenderi kirjutisi pole muidugi raske paigutada nii suurejooneliselt mõistetud de Sade'i pärandi taustale, kuid ta on seal muidugi vaid täpes – nagu mikrokoopiline kärbsesitt "pühapildi" kuldsel raamil.

AL: Eestis omandas Kender siiski ülesuurused mõõtmed, ja tead, miks?

JA: Jah, tean. Kui kedagi samaaegselt liigselt kirutakse ja liigselt kummardatakse, osutab see ikka teatavale (tõrjutud või vallandunud) suhtele naudingusse, teise naudingusse; teise naudingul on kalduvus meile alati *ette* jääda. Siiski, Kenderi puhul näib taolise efekti kõrgega juba möödada olevat.

AL: Kenderit võiks nimetada ka "eesti

kirjanduse sümptomiks" – täpselt nii, nagu Lacan nimetas naist "mehe sümptomiks"; kui seda lihtsustades selgitada, siis: paljud asjad, mida eesti kirjandus meelstasti tõrjuks (kirjanduse mitteteadvusse, mitte-kirjandusse, *id*-kirjandusse), projitseerisid Kenderisse ja paisusid temas võimsalt esile mingi ahvatleva ja õõvastava reaalse substantsina.

JA: Umbes nii, nagu hüsteerilises fantoomraseduses viskleva Anna O. kõht, kui ta dr Josef Breuerile fantoom-last sünnitas; too kõht on klassikaline näide sümptomist.

AL: Ähmi täis Breuer põgenes sündmuspaigalt, jättes psühhoanalüüsi avastused dr Sigmund Freudile hooleks. Kenderi puhul ei peaks me seda viga kordama.

JA: Võiks öelda ka nii, et teatud seikade tulemusena õnnestus Kenderil hakata esindama *pattu*, kirjanduse *pattu lange-mist*. Ühe paralleelina kehtib siin Otto Weiningeri väide, et naine esindab "mehe pattu", ehk siis – naudingulist (kehalist, seksuaalset) ohtu mehe vaimsusele ja spirituaalsusele. Just sellist ohtu esindas Anna O. kõht (või siis laiemalt: kogu tema "erootiline teater") väikekodanliku Breueri arstlikele konventsioonidele.

AL: Mis ohtu Kender esindab? Iseka naudinguga labase tõe ohtu? Igatahes, see peab olema midagi, mis peaks kirjandu-

sest (vaimu-, kultuurielust) avalikult välja suletud olema, kuid mille ümber (kui varjatud keskpunkti ümber) kogu “süsteem” siiski vältimatult (ka) pöörleb – see oleks ainus seletus.

JA: Okei, kõnelgem siin kombekalt *pahelisuse* ambivalentsest mõjust, ka kirjandusele, mida kas teadvustatakse või mitte.

AL: Kui “sümptomi” selgitused “kõhu” kaudu jäid psühhoanalüüsist mitte nii väga sissevõetuile haaramatuks, võiks öelda ka lihtsamalt ja isegi tabavamalt: Kender on eesti kirjanduse *nigga*.

JA: Seda tuleks mõista muidugi mustanahalise teoreetiku Frantz Fanoni mõteliini pidi, ja me jõuame samasse punkti. Fanon väidab, et rassistliku vaenu varjus peitub nii valgete iha kui kadetus – neil on tarvis kehasid, kuhu projitseerida kujutlusi äärmuslikumast naudingust, mingist suuremast nautimisvõimest kui neil endil. Kui sinna liitub kujutlus, et too suurepärasem nauding on neilt endilt kuidagi ülekohtuselt riisitud, siis see ongi teatud mõttes õige – nauding on nende *endi* projektsioon teisesse, on neist endist irdunud ja paigutunud mujale.

AL: “Check out’i” kaanel on lubadus: pikem ja kõvem. Täiesti ilmselgelt ihaleb Kender ka ise *nigga*’sid (*rap*, tätuud); paljud tema žestid elus, ajakirjanduses ja raamatutes (eriti romaanis “Ebanormaalne”) viitavad sellele. “Üks kutt on nii suur, et sind ajab naerma mõte, kuidas sa ta pilgule prooviksid vastata. Kõigil on nii palju ilusaid ja suuri tätoveeringuid, et sa tunned, nagu oleks su käele keegi pastakaga midagi sodinud. Sa naeratad” (“Ebanormaalne”, lk 257).

JA: Too naeratus on “impotentne” naeratus, feminiinselt lummatud naeratus.

AL: Fanoni järgi sümboliseerib must mees valgete (kollektiivses, kultuurilises) mitteteadvuses samuti pattu, ja teatavasti on iga patt ümberpööratav naudinguks. Kui kristlikud kümme käsku reguleerivad suhteid patuga, siis nad ühtlasi ka piiritlevad naudingut, *jouissance*’i. Lollus oleks midagi keelata, kui seda ei himustataks. Mida hirmutavam ja pöörasem käsust üleastumine on, seda ihaldusväärsemana...

JA: ...seda *jumalikumana* see tundub; miks muidu on suuri üleastujaid diviineeritud – de Sade’i, üht suurimat neist, hakati kutsuma “jumalikuks markiiks”.

AL: Samuel Beckett, kel paluti de Sade’i tõlkida, tunnistas oma sõbrale, et “pinnapealne rõvedus on kirjeldamatu”, kuid lugemine täidab ta “teatavat laadi metafüüsilise ekstaasiga”.

JA: Ka Georges Bataille räägib de Sade’i puhul ekstaasist – üleastumise ja hävitamise ekstaasist, seostades selle jumaliku, sakraalse algega; ta rakendas markii väga edukalt oma teooriate vankri ette.

AL: Too rakendus lähtus arusaamast, et sade’ilikud “patoloogilised” tungid aitavad selgitada väga üldiseid “religioos- seid” seiku; kui maailm jagada kaheks, siis – profaanne maailm tugineb *kasulikkuse* printsiibile, kuid igasugune sakraalsus juurdub *ebatootlikus kulutuses* (võikad ohverdused, prassimised, orgiad jms). Iidsed kultuslikud pidustused olevat kinnituseks, et profaanse (kasuliku) tegevuse, hüvede kuhjamise kõrgeimaks, kuid üldjuhul hästivarjatud eesmärgiks ongi puhas

(püha) raiskamine; ja et see peab kuidagi vastama inimeste loomupärasele vajadusele.

JA: Niisiis, de Sade aitab paremini mõista inimloomust, sakraalsuse ürgalget, metafüüsilise hullustuse lähteid.

AL: Ja Bataille meelest ongi hea, kui "normaalsed" lugejad näevad de Sade'is oma tütarde võimalikku vägistajat, sest muidu ei võetaks seda, mis tal öelda on, tõsiselt – seda võetaks lihtsalt kui mingit "luulet".

JA: Kenderi lugemine Sadenderina (tuntud perverdi kirjandusliku bastardina) ei tohiks samuti jätta mingit kahtlust: naudingute "jumalik" tuum jääb alati samaks, hoolimata nende ajaloolistest või ideoloogilistest taustadest.

AL: Bataille'lik "puhas kulutus" oligi, ausalt öeldes, esimene asi, mis "Check out'i" lugedes silma torkas ja mingite muude mõistete abil oleks seal kirjapanud ka raske selgitada; saaks tuua lehekülgede kaupa näiteid "rituaalse" raiskamise tänapäevastes võimalustest; lõviosa raamatust seda kirjeldabki:

"Praegu selgub, et üle kolme litsi korraga tellimine on mõttetu raiskamine. Kui panna silmad kinni, siis on võimalik selgelt eristada kahe, äärmisel juhul kolme naise tegevust. Muidugi, need kolm peavad olema leidlikud. Kuid kuus naist... see on raiskamine. Neil ei ole midagi teha. (...) Mingit vahet ei ole, kas kolm või kuus..." (lk 107).

"Jürgen tunnistas, et ta oli tellinud kahe miljoni eest aeda haljastusprojekti. Mitu kuud järjest käisid mingid arhitektid või aednikud puukesi ja pöösakesi istutama. Kuni selle õhtuni, kuni Jürgen ennast

täis jõi. Siis võttis ta selle neljarattalise muruniiduki ja sõitis kõik sodiks. Juurikaid lendas. Arhitektide perekond oli seisnud aia taga ja nutnud. Jürgen ei saanud aru, sest raha oli ju ära makstud.

Siis tegime veel viina ja kokaiini. Siis võtsime relva kaasa. Lasime maha naaber talu koera. Võtsime talumehelt ta vana Cheep Cherokee (rekvireerisime, lisab Jürgen). Statoilist ostisime kaks kanistrit. Ja bensiini. Sõitsime sadamasse. Valasime bensiini Jürgeni kaatri põrandale. Panime kaatri põlema ja sõitsime koju. Keegi meid ei näinud, sest oli öö ja pealegi ei oskaks meid keegi kahtlustada, sest me olime nii odava autoga" (lk 130).

JA: "Check out'is" tuleb hästi esile üks oluline asi, nimelt – rõhk peab olema kulutamisel endal ja see peab olema nii suur ja mõttetu kui võimalik; sel ei tohi olla mingeid väliseid, varjatult utilitaarseid eesmärke, see peab tekitama *ainult* kahju (nii materiaalselt kui moraalselt, nii enesele kui teistele); ainult siis saab kulutus *printsipi* oma tõelise tähenduse.

AL: On täiesti loomulik, kui see ajab nutma või tundub arutuna – ühiskondlikus plaanis on naudingud mõistetavad ja sallitavad ainult taanduvatena tootmisele, säilitamisele või arukale tarbimisele...

JA: ...või kui need ei põhjusta piinu, kannatust ei kaasanimestele ega nautijale enesele; näiteks Freud pidas masohhismi mõistatuseks, sest – kuidas saab valu olla meeldiv, kui see peaks kuuluma *teisele poole* mõnuprintsiipi?

AL: De Sade on siin huvitavaks juhtumiks just naudingute *totaalsuse* pärast. Nagu Maurice Blanchot on osutanud, tal on kõik, isegi enesehävitus, isegi surm,

pööratav naudinguks. Piinata teisi – nauding. Kui piinatakse mind – samuti nauding. Nõnda jääb sade'ilik kangelane alati õnnelikuks, oma elu ja surma suveräänseks peremeheks.

JA: See annabki talle kõikvõimsuse tunde, ta suudab igas olukorras, ka alan-duses ja orjuses, öelda: just *седа* ma tahtsingi, just *седа* ma naudingi, ja ma olen – õnnelik.

AL: Paraku, naudingud, mida tava-mõistus heaks kiidab, ei saa mitte kuidagi kuuluda “püha” valda. Seda lõhet, lahknevust ei õnnestu kunagi ületada. See on üks de Sade'i õppetunde – ainult kõrval-kalle normist on jumalik, täpselt samuti nagu pahegi; mõlemad eeldavad üleastu-mist.

JA: Oluline roll on siin *tööl* – inim-mõistus on töö poolt vormitud ja töö seostub alati millegi kasulikuga. Ka tarbi-mine ja puhkamine võivad mõjuda töö-na, kui tuleb ilmtingimata kasu (hinda, kvaliteeti, tervislikkust jms) silmas pidada.

AL: Tegelikult – töö ongi see, mis eris-tab profaanse sakraalsest; tööline, ba-taille'likult mõistetud “püha” tähendab radikaalset antitööd, töö eitust, ühtlasi ka mõist(likk)use eitust; “Check out'is” on need asjad kindlalt paigas, loeme seal: “Igal varahommikul läheb maailm väga vastumeelselt käima. Väga palju inimesi hakkab vastumeelselt hommikul toime-tama. Osa neist selleks, et hulka vastu-meelselt ärkavaid inimesi nende töökoh-tadele toimetada. Külmad ja porised tä-navad. Kurjad ja kibestunud inimesed. Lähevad oma ainsat elu peenrahaks vahe-tama. (...) Ja alles päeva peale ilmuvad välja muidusööjad – rikkad, kelle lõbus-

tuseks kogu see asi, mille nimi on maailm, eksisteerib. Jumal on rikas” (lk 168).

JA: Tegelikult nõuab viimane lause ümberpööramist: kui JUMAL ON RI-KAS, siis RIKAS ON JUMAL, ehk siis: rikkus teeb jumalikuks, võimaldab juma-late seisundi. Kui nüüd küsida, mida see seisund sisuliselt tähendab, mida (saden-derlikud) rikkad saavad endale lubada?

AL: On täiesti selge, Kender poleks mingi Sadender, ta oleks äärmiselt banaalne ja hambutu, kui tema jumalate lõbud ei ületaks “humaansuse” tavapiirdeid. Kas saakski siis rääkida mingitest jumalatest?! Näiteks antiikjumalad, kõik nood herad ja zeusid – kas nad polnud mitte kohuta-valt ja pidurdamatult (“ebahumaanselt”) julmad, kiimalised, kadedad ja kättemak-suhimulised; kas nad ei esindanud inim-likustumise ahistaval teekonnal allasuru-misele määratud (infantiilseid, nartsis-sistlikke) tundeliigutusi; kas nende (üle-elu)suurus ei tulenenud sellestki, et nad ei pidanud end piirama – nad olid *vabad*, kõigeiks.

JA: Rumal olekski arvata, et jumalad kehastavad ainult karmi ja keelavat, mo-raliseerivat Üli-Mina (*Über-Ich*); tihti la-vastavad nad – ja isegi samaaegselt – hoo-pis moraalitu Mõnu-Mina (*Lust-Ich*) eh-matavalt vabu ja lummavaid etteasteid.

AL: Just selliselt mõistetud (“jumalik”) vabadus paistabki olevat “Check out'i” minajutustaja põhisihiks; ning just selli-se vabadusastme tagajana (eeldusena, vahendina) saab rikkusest väärtus: “Sul on vabadus teha, mida sa tahad. Vaata kas või mind. Multimiljonäri. Tee, mida ta-had” (lk 167). “Sa ei pea mitte kedagi kuulama. Mitte kedagi. Sa ei pea mitte

kellegagi arvestama. Sest nii kui on arvestamine, on ka vale” (lk 154).

JA: Niisiis, vabados, kuid milleks? Nagu nägime: kui Kender kirjutab “jumalikest” lõbustustest, kirjutab ta pea alati millestki kahjulikust – millestki liiasest, hävitavast jms. Siin kumabki, kui nüüd asi kokku võtta, sula sade’ilikkus; de Sade’i arvutud kirjutised kuulutavad ju üht: kui teda uskuda, siis tähendab elu, vähemasti suveräänne ja vaba elu, naudingute otsimist, kuid naudingud ise on proportsioonid elu hävitamisega. Teisiti öelduna: elamise nauding saavutab suurima intensiivsuse omaenese aluste eitusel.

AL: Ilmselt üht kõige äärmuslikumat võimalust taolise intensiivsuse, elu kõrgpinge saavutamiseks ilmestab hästi koht “Justine’is”, kus Roland jagab Thérèse’ile näpunäiteid: “Tahan omaenese kogemuse najal teada saada, kas on täiesti kindel, et niisugune surve sunnib inimeses, kes selle läbi teeb, erektsiooninärvi esile kutsuma ejakulatsiooni; kui ma olen kindel, et niisugune surm on ainult mäng, siis võin ma seda julgemini trotsida (...). Sa teed minuga seda, mis mina sinugagi tegin: ma võtan ennast alasti, astun taburetile, sina seod köie, ma erutan ennast natuke, ja niipea kui sa näed, et asi hakkab ilmet võtma, tõmbad sa tabureti ära ja mina jään rippuma; sa jätad mu niikauaks rippuma, kuni sa märkad kas minu seemnepurset või valu sümptomeid; viimasel juhul päästad mu sedamaid lahti; vastasel korral aga lased Loodusel toimida ja päästad mu lahti alles pärast seda” (lk 271).

Pärast tolle nn köielõikamismängu (mida juba vanad keldid olevat tseremo-

niaalselt harrastanud) orgasmaatilist lahendumist tunnistab Roland: “Oh, Thérèse, (...) see on täiesti kujuteldamatu tunne; see on midagi enam, kui keegi suudaks sõnadega väljendada” (lk 272). Taas midagi metafüüsiliselt ekstaatiliselt, midagi sõnadetagust – kas pole?

JA: Vaba langemine surmaga pürnevasse sõnastamatusse naudingusse (kuni keegi su tagasi aitab) – seda saaks *kujundlikult* võtta kui teatava elusihhi võrdpilti; ülekantud tähenduses näeme sama motiivi kordumisi ka Kenderil...

AL: ...ja tunneme hõlpsasti ära sama sade’iliku loogika. “Iseseisvuspäevas” tunnistab minajatustaja: “Ma ei elaks, kui ma ei teaks, et saan miljonäriks” (lk 8). Ta ei taotle miljoneid “pahetu unistuse” eluviimiseks, “roheline tulukeseni” jõudmiseks, nagu Scott Fitzgeraldi Suur Gatsby, kellele võime kaasa tunda. “Check out’is” seletab rikastunud minajatustaja juba üliluslikult positsioonilt (kõnetades meid otsekui “filmilikust” fantaasiaruumist): “Ärge proovige seda kõike kodus, juhul kui te ei ole miljonär. Multimiljonär. Teie ei saa ette võtta sellist hüpet. Vabalt langeda. Selja taha vaatamata, kas ikka köis on küljes või ei. See selgub alles kunagi hiljem, viimasel hetkel, kas tegu on benjihüppega või enesetapuga. Ärge proovige. Te ei või. Te kukute madalalt ja kohe surnuks” (lk 186).

JA: Ja kui nüüd katsuda sõnastada toda ühelt positsioonilt teisele nihkumise “moraali”, siis kõlaks see nii: pole mõtet elada, kui sa pole miljonär, st kui sa ei saa oma elu (seda vabalt mängu pannes, sellega suurima võimaliku naudinguga nimel riskides) hävitada.

AL: Thérèse'i ("köielõikaja") rolli täidavad väga head arstid: "Mitu korda on mind arstid viie soti eest tagasi toonud? Kümneid. Ja kümneid. Head arstid. Väga head arstid. Väga head arstid. Väga head arstid" (lk 147).

JA: Paljud, näiteks Simone de Beauvoir jt, on pidanud de Sade'i Freudi ideede ennetajaks; tavaliselt kiputakse kokkulangevuste esmaseks näiteks tooma sade'ilikku "panseksualismi" (erotism kui inimkäitumist käivitav jõud: libiido tungib kõikjale, määrab meie tegusid ka väljaspool seksuaalsfääri). Lähtudes jutuks tulnust, saaks aga rääkida ka freudistliku surmatungi (Thanatose) ennetamisest või vähemalt mingitest haakumistest selle mõistega. Kui Freud kuulutab, et "kõige elava eesmärgiks on surm", lisades olulise nüansi: "organism tahab vaid omal moel surra", siis just too "omal moel" ongi sade'ilik, sade'ilikkust määrav moment; võiks öelda, et iga "omal moel" läbi viidud asja puhul on midagi pistmist sade'iliku suveräänsuse, vabaduse ja nautingu taotlusega, eriti siis, kui sellele *maksku mis maksab* (siit ka Kenderi miljonärid!) truuks tuleb jääda...

AL: ...olgu või tegu roojamisega. Mee-nutaks siis juba ka vana freudistlikku tõdemust, et kangekaelsetel ja isekatel inimestel on fiksatsioon anal-sadistlikku faasi, st nende käitumisvormeliks (küll kõige primaarsemal või infantiilsemal tasandil) on: roojan siis, kui ise tahan, ja sinna, kuhu ise tahan, ja teen seda *omal moel*. (Midagi sarnast on, näiteks, ka siinse dialoogiga, mille tekstuaalset *output*'i asjatult oodates on toimetaja Kajar Pruul kindlasti juba ammu närvi läinud.)

JA: Muudaks nüüd arutluste käiku. Hakatuseks meenutan üht Märt Väljataga toredat eristust; ta on välja käinud mõtte, et tänapäeval, mil peamiselt hinnatakse tegijaid, aktiivseid teoinimesi, võiks intellektuaalide rolliks olla passiivse jõudeelu, laiskuse väärtustamine. Alternatiivideks oleksid siis: ühelt poolt tootmis- ja kodanikuaktiivsus (*vita activa*), teisalt mõtiskelud ja meditatsioonid (*vita contemplativa*), mis viivad ka kaunite kunstide loomisele (ka Anton Nigov, näiteks, on kirjutanud pooldavalt "teatud vaigest kontemplatiivsest eluviisist"). Eluviis, mida Kender "Check out'is" kujutab, on aga midagi täiesti muud; see on *vita luxuriosa* – radikaalselt raiskav, kulutav eluviis, millega vastamisi seistes hajub teoja vaimuinimese suur vastasseis; eks kumuleeri ju nood mõlemad ühiskondlikke (materiaalseid, vaimseid, esteetilisi jms) hüvesid, kenderlikud muidusõjad aga põhimõtteliselt mitte.

AL: Üks erand siiski on: Kender on oma romaanides esitanud kirjandusliku programmi (seega siis, teatava *sotsiaalse hüve* loomise programmi), mis toitub just nimelt bataille'likust kulutamisest, tollest *vita luxuriosa*'st. Muidugi – võiks öelda ilma pikemata, et seal räägitakse vaid *toodetest*, mis peavad müüma, pakkudes rahvale erutavat meelelahutust (umbes nagu vanasti pakuti pööblile vaatemänge, kus gladiaatoreid tõugati lõvide ette jms). Sellest Claude Chevalier ju unistab: "Ning iga järgmine raamat on ekstreemsem. Lugejad näevad arengut. Nad saavad aru, et nende kulutatud raha ei ole asjata. Ning see ongi kõige tähtsam. Nad saavad väikese raha eest kogeda ekstreemset. Sa

oled nagu Kristus, kes peab lunastama kõigi lugejate igavad hetked” (“Ebanormaalne”, lk 87).

JA: Tal on “valmis kogu programm, kuidas olla kirjanik”. Nii lihtne see, jah, ongi – olen Kristus, ostke mind, lunastan teid teie igavatest hetkedest (mitte igaveseks, sest siis te minu järgmisi romaane ei ostaks). Kuid kui me siin juba *sadenderlikkust* vaagimas oleme, tasuks tollel “programmil” siiski pikemalt peatuda.

AL: Võiks uurida selliseid lõike: “Me ei hooli. Meil on vaja ekstreemkirjandust. (...) Kirjanik on pioneer, avangard (...), kes elamise vahepeal saadab sõnumeid kohtadest, kuhu me ise ei pruugi jõuda” (“Ebanormaalne”, lk 84). “Kuid raamatud jätavad kõik olulise rääkimata. Või õigemini: räägivad küll, kuid ei ütle. Raamatud ei räägi hullusest, raamatud ei jõua kunagi üle piiri. Parimad raamatud komberdavad piiri lähedal. Ja ainult harva on võimalik näha piiri taha” (“Check out”, lk 98).

Neis nõutakse, niisiis, kirjanduselt midagi äärmuslikku, piireületavat, midagi, mis jääks lugejatele nende endi elus, nende isiklikus kogemusmaailmas kättesaamatuks...

JA: ...kuid see on väga traditsiooniline hoiak – juba vähemasti keskajast alates on jutuvestjate põhitüübiks olnud rändurid, sest neil oli teistele, paigal- või piiridespüsijatele jutustada midagi uut ja huvitavat, mida nad mujal olid kogenud. Näiteks Andres Kivirähki “Rehepapis” täidab seesugust funktsiooni lumememm, kuna ta koosneb kogu maailmas voolanud veepiiskadest; vedelas olekus on ta kõikjal olnud, kõike näinud.

Ja teisalt – muidugi oli de Sade kõigi äärmuste või üleastumiste pooldaja, kuid ta ei pidanud ekstreemsusi taotlema, piiride taha püüdlema; sest *ta juba asus*, elutses (vähemasti eetilises plaanis, seksuaalse fanatismi mõttes) sealpool talutavuse piire.

AL: Ja siit veel üks lahknevus – kui de Sade tõepoolest mingi oma äärmuslikkuse poolest (mida kenderlikud tüübid nii väga ihaldavad) siiani huvi pakub, siis too huvitavus ei lähtu mitte niivõrd tema seksuaalsetest hälvetest või kirjanduslikest saavutustest, vaid pigem mõlema mainitud valdkonna suhtest – halastust, õigustust taotlevast suhtest. De Beauvoiri sõnul näitab de Sade'i tohutu kirjanduslik produktiivsus, kui väga ta (kuulutades küll vabadust ja sõltumatust ühiskondlikust moraalist) soovis *pääseda tagasi* sootsiumi poolt tunnustatud “piiridesse”, ületada oma äralõigatust inimestest. See-ega, tema teostes tuleks näha ka teisesuunalist tendentsi: mitte üle piiride, vaid tagasi piiridesse.

JA: Jah, kõik need üleastumiste kirjeldused võiksid kiiresti tüütuks (“pornoks”) muutuda, kui libertiinid ei esitaks nende sekka ohtralt õigustavaid traktaate, näiteks – püüdes oma vastupandamatuid himusid põhjendada kui ratsionaalseid (isegi kui eetilisi) tahteakte; näiteks, proua Dupois' jutt mõjub üsna arukana (ja kui soovid, nietscheaanlikuna), kui ta Thérèse'i katsub ümber kasvatada: “Missuguseid näiteid sul veel on vaja veendumaks, et tee, mille sa oled valinud, on kõigist kõige halvem ja et – nagu ma olen sulle sadu kordi ütelnud – sind ootab ees ainult häda ja viletsus, kui tahad kõigi teiste

kiuste olla ainus vooruslik olend ühiskonnas, mis on läbinisti laostunud? Sa loodad Jumala kättemaksule; saa aru, Thérèse, saa aru, et Jumal, kelle sa oled endale valmistanud, on ainult viirastus, kelle tobe eksistents on mõeldav vaid lollikeste peas; see on tont, mille on leiutanud inimlik tigidus ja mille ainsaks eesmärgiks on teisi petta või anda ühtede kätte relv teiste vastu võitlemiseks” (“Justine”, lk 302).

AL: Niisiis, de Sade'il ilmneb kahetine intentsioon: asuda sealpool piire (elus) ja samas õigustada end, võtta endalt süütunne (kirjanduses); ning just seepärast omandavadki nii tema elu kui looming “sügava üldinimliku tähenduse” – nagu de Beauvoir on öelnud.

JA: Ja sel juhul – kui mingist *tõeliselt sade'ilikust* ekstreemsusest rääkida, milleni Kender pole küündinud ega ilmselt ei küünigi, siis avaldub see *inimese ja ühiskonna äärmuslikus konfliktis* (iseenesest üldlevinud, klassikaline teema: kuidas eksisteerida ühiskonnas, ohverdamata oma individuaalsust ja naudinguid) või siis *autori äärmuslikus ambivalentuses*...

AL: ...mille erisugused variandid pole samuti haruldased. Üks teemakohane näide. Pärast “Saló” väntamist, mille aluseks oli üks de Sade'i kõige räigemaid teoseid, selgitas Pier Paolo Pasolini intervjuus *Film Quarterly*'le oma lähenemisviisi: filmis ohtralt näidatav seksuaalne sadism on ekspluateerimise ja kaubastumise metafoor; nii sadismis kui kapitalismis taanduvad inimesed objektideks (neid pannakse sööma “ekskremente” jms). Ja samas ta tunnistas: “Muidugi ma ei kavatse nudki teha askeetlikult poliitilist, puritaanlikku filmi. Ilmselgelt olen ma noist

sadistlikest orgiatest lummatud ka nende eneste pärast.” Pasolinil oli filmi tehes ideoloogiline platvorm, poliitiline sõnum, kuid tal oli ka isiklik perversne nauding, mida ta ei vaevunudki varjama.

JA: Kas Kenderi “Check out'is” ka mingi “sõnum” on? Mis see võiks olla?

AL: Minu meelest jõutakse seal selleni, et herooin on parem kui kokaiin. Ja parem kui seks. Ja parem kui kirjandus.

JA: Tõmbaks nüüd jutuotsad kokku. De Sade *kirjutab selleks, et põhjendada ennast inimesena* – seesuguse inimesena, nagu ta paratamatult juhtus olema; hoopis midagi muud on *elada selleks, et põhjendada ennast kirjanikuna*. Viimast suunda esindab näiteks ka Kadri Kõusaare “Ego” minajatustaja, kes tahab saada kirjanikuks: “Enne piinled ja hangid kogemusi, ja siis kirjutad. Kirjutad nendele, kes ei julge või ei saa piina kogeda. Kirjutad, kuidas sa töötasid stripparina. Kirjutad, mida sa õppisid. Kirjutad neist, kes sulle visiitkaardi stringide vahele panid.” Ta tunnistas, et tahab “olla nagu markii de Sade, kes oli intellektuaalne vördjas”, kuid igal juhul see on väga naiivselt ja nuripidiselt mõistetud sade'ilikkus.

AL: Ühed kirjutavad, et elada (de Sade). Teised elavad, et kirjanikuks saada (nagu Chevalier: “Sa usud, et 22. sajandi kirjanikel on lihtsam. Nemad ei pea enam kindlasti raamatu kirjutamisega vaeva nägema. Nemad peavad lihtsalt olema kirjanikud. Ja elama nagu kirjanikud elavad. Ekstreemselt” – “Ebanormaalne”, lk 86).

JA: Kas või piinake mind, aga esimene variant on erutavam ja ekstreemsem kui teine.

AKEN

SLAVOJ ŽIŽEK

Kas me oleme sõjas? Kas meil on vaenlane?*

Kui Donald Rumsfeld nimetas vangistatud Talibani sõdalasi "ebaseaduslikeks võitlejateks" (vastandina "harilikele" sõjavangidele), siis ei mõelnud ta lihtsalt seda, et nende kriminaalne terroritegevus on asetanud nad väljapoole seadust: kui Ameerika kodanik saadab korda kuriteo – isegi nii tõsise kui mõrv –, jääb ta ikkagi "seadusjärgseks kurjategijaks". Kriminaalsusega ei ole seotud ka vahetegemine "seadusjärgsete" kodanike ja nende inimeste vahel, keda Prantsusmaal kutsutakse *sans papiers*¹. Võib-olla oleks siin kohasem *homo sacer*'i (neetu, lindprii) kategooria, mille tõi taas tarvitusele Giorgio Agamben raamatus "Homo Sacer: Suverääni võim ja tühipaljalt elu" (1998). See tähistas vanarooma õiguses inimest, keda võis karistamatult tappa ja kelle surmal puudus just seetõttu ohvriväärus. Tänapäeval sobiks see väljaarvamist märkivaks terminiks nüühasti terroristide kui ka nende kohta, kelle saatus sõltub humanitaarabist (ruandalased, bosnialased, afgaanid), samuti Prantsusmaa *sans papiers*'de, Brasiilia *favela*-asukate ja USA afroameerika getode elanike kohta.

Koonduslaagrid ja humanitaarsed põgenikelaagrid on paradoksaalsel moel ühe ja sama sotsioloogilise maatriksi kaks nägu – "ebainimlik" ja "inimlik". Kui "Koonduslaagri-Erhardtilt" (Lubitschi filmis "Olla või mitte olla") päriti Saksa koonduslaagrite kohta okupeeritud Poolas, siis nähvas ta: "Meie tegeleme koondamisega ja poolakad laagrisolemisega." Samalad eelistused ilmneb Enroni pankroti puhul, paistes iroonilise kommentaarina riskiühiskonna kontseptsioonile. Tuhanded teenistujad, kes kaotasid oma töö ja säästud, olid kindlasti pandud riskiolukorda, kuid ilma et neil oleks sealjuures olnud vähimatki reaalselt valikut: see, mis asjassepühendatutele oli risk, oli nende jaoks pime saatus. Neil, kes olid riskidest teadlikud, – tippjuhtidel – oli ka võimalus olukorda sekkuda, kuid nad eelistasid selle asemel minimeerida iseenda riske, tehes enne pankrotti rahaks oma aktsiaid ja optioone – niiviisi olid tegelikud riskid ja valikud kenasti jagatud. Teisisõnu: riskiühiskonnas on mõnedel (Enroni juhtidel) valikud ja teistel (teenistujatel) riskid.

Homo sacer'i loogikat on selgesti märgata viisis, kuidas Lääne ajakirjandus teavitab meid olukorrast okupeeritud Läänekaalal: kui Iisraeli armee selle käigus, mida Iisrael ise kirjeldab kui "sõjalist"

Are we in a war? Do we have an enemy? *London Review of Books*, Vol 24, No 10, 23.05.2002.

¹ Pr k 'dokumentideta (isikud)' – illegaalsed immigrandid ja asüülitaotlejad. *Tlk.*

operatsiooni, ründab Palestiina politseinikke ja asub süstemaatiliselt purustama Palestiina infrastruktuuri, siis palestiinlaste vastupanule osutatakse kui tõendile, et meil on tegemist terroristidega. See paradoks sisaldub juba “terrorivastase sõja” mõistes eneses – veider sõda, kus vaenlane kriminaliseeritakse, kui ta end kaitseb ja vastab tulele tulega. Nii jõuamegi tagasi “ebaseadusliku võitleja” juurde, kes pole ei vaenlase sõdur ega harilik kriminaalkurjategija. Al-Qaida terroristid pole vaenlase sõdurid, aga nad pole ka lihtsalt kriminaalkurjategijad – USA lükkas pike-mata tagasi mis tahes viite võimalusele, et rünnakuid WTC-le saaks käsitada kui mittepoliitilisi kriminaalkuritegusid. Ühesõnaga: see, mis tuleb nähtavale Terroristi maski tagant, kellele sõda on kuulutatud, on ebaseaduslik võitleja, poliitiline Vaenlane, kes on välja lülitatud poliitikaareenilt.

Niisugune on uue maailmakorra üks tahke: meil pole enam sõdu vanas mõttes – kui suveräänsete riikide vahelisi konflikte, kus rakendatakse kindlaid reegleid (vangide kohtlemise kohta, mingite relvaliikide keelamise kohta jne). Jäävad kaht tüüpi konfliktid. Esiteks heitlused eri gruppidesse kuuluvate *homo sacer*’ite vahel. Neid “etnilis-usulisi konflikte”, mis rikuvad universaalseid inimõigusi, ei loeta pärisõdadeks ning nende puhul kutsutakse Lääne suurvõime üles “humanitaarseks sekkumiseks rahu nimel”. Teiseks on otsesed rünnakud USA ja muude uue maailmakorra esindajate vastu ning ka sel puhul pole meil tegu pärisõdadega, vaid üksnes “ebaseaduslike võitlejatega”, kes avaldavad vastupanu universaalse korra

jõududele. Tol teisel juhul ei saaks keegi endale isegi mitte ette kujutada mõne neutraalse humanitaarorganisatsiooni, näiteks Punase Risti vahendustegevust sõdivate poolte vahel, vangide vahetuse korraldamist vms, sest konflikti üks osapooli – globaaljõud eesotsas USAga – on juba Punase Risti rolli endale võtnud sellega, et ta ei pea end üheks sõdivatest pooltest, vaid vahendavaks rahuteguriks ja globaalse korra tagajaks, kes surub maha vastuhaku ja ühtaegu osutab humanitaarabi “kohalikule elanikkonnale”.

See pentsik “vastandite kattumine” saavutas oma tipu, kui Norra parempoolne parlamendiliige Harald Nesvik tegi mõne kuu eest ettepaneku anda George W. Bushile ja Tony Blairile Nobeli rahupreemia, viidates nende otsustavale osale “sõjas terroriga”. Nii saab Orwelli fraasi “sõda on rahu” viimaks tõeks ja sõjategevust Talibani vastu on võimalik näidata moodusena humanitaarabi turvaliseks kättetoimetamiseks. Sõda ja humanitaarabi ei vastandu enam teineteisele: üks ja sama sekkumine saab toimida mõlemal tasandil korraga. Talibani režiimi kukutamist esitatakse kui üht osa üldisest strateegiast Talibani poolt rõhutatud Afganistani rahva abistamiseks; nagu Tony Blair on öelnud: me peame võib-olla pommitama Talibani, selleks et kindlustada toiduainete transporti ja laialijagamist. Vahest parimat võrdpilti “kohaliku elanikkonna” kui *homo sacer*’ite kohta pakub Afganistani kohal lendav Ameerika sõjalennuk: keegi ei saa eales kindel olla, kas ta hakkab alla pilduma pomme või toidupakke.

Homo sacer’i mõiste võimaldab meil

mõista neid pärast 11. septembrit kõlanud arvukaid üleskutseid ümber mõtestada tänapäeva inimväärikus- ja inimvabaduskäsituse põhielemendid. Musternäiteks on siin Jonathan Alteri artikkel "Aeg mõelda piinamisest" (Time to Think about Torture) *Newsweek*'is (05.11.2001) kurjakuulutava alapealkirjaga: "Tegu on uue maailmaga, milles ellujäämine võib tõenäoliselt nõuda vanade tehnikate tarvituselevõttu, mis näisid olevat juba välistatud." Pärast flirtimist Iisraeli ideega füüsilise ja psüühilise piinamise seadustamisest äärmise hädavajaduse korral (kui me teame, et vangistatud terrorist valdab teavet, mis võib päästa sadade inimeste elu) ning "neutraalseid" väiteid, nagu "Mingisugune piinamine mõjub kindlasti", jõuab Alter kokkuvõtte ni:

"Me ei saa füüsilist piinamist seadustada; see oleks vastuolus ameerikalike väärtustega. Aga isegi, kui me astume jätkuvalt välja inimõiguste rikkumise vastu kogu maailmas, peame säilitama eelarvamusvabaduse terrorismivastase võitluse teatud meetmete suhtes, nagu kohutulikult sanktsioneeritud psühholoogiline ülekuulamine. Ja tuleb hakata mõtlema sellele, et toimetada mõningaid kahtlusaluseid meie vähem pepside liitlaste juurde, isegi kui see on silmakirjalik. Keegi pole öelnud, et see saab olema kena."

Nende väidete jõledus on ilmne. Esiteks, miks tuua õigustuseks WTC-rünnakud? Kas pole hiljutistel aastatel muudes maailma paikades toime pandud hirmsamaidki roimi? Teiseks, mis selles mõttes uut on? CIA on juhendanud oma Ladina-Ameerika ja Kolmanda Maailma sõjaliste liitlaste piinamispraktikat juba aastaküm-

neid. Isegi tsiteeritud Alan Dershowitzi "liberaalne" argument on kahtlane: "Ma ei poolda piinamist, aga kui ollakse selleks sunnitud, peab sel kahtlemata olema kohtu heakskiit." Kui seda mõtet edasi arendades annab Dershowitz mõista, et "tiksuva kella" olukorras pole piinamine sihitud vangki kui süüdistatava isiku õiguste vastu (saadud informatsiooni ei kasutata tema vastu ja piinamist ennast ei loeta vormiliselt karistuseks), siis on varjatud eeldus veelgi ärevamaks tegev. Tähendab see ju nii-öelda seda, et inimest peaks olema lubatud piinata mitte teenitud karistusena, vaid paljalt sellepärast, et ta midagi teab. Miks mitte minna veelgi kaugemale ja seadustada ka sõjavangide piinamine, sest neil võib olla teavet, mille oma valdusse saamine võiks päästa sadade meie sõdurite elu? Kui valida on Dershowitzi liberaalse "aususe" ja vanamoodsa "silmakirjalikkuse" vahel, oleks meil parem jääda "silmakirjalikkuse" juurde. Ma võin väga hästi ette kujutada, kuidas mingis erilises olukorras, silmitsi nn "vangiga, kes teab" ja kelle sõnad võivad päästa tuhandeid, võiksin ma otsustada piinamise kasuks; ometi, isegi (või pigem: just nimelt) sellistel juhtudel on ülimalt oluline, et seda meeletlikku valikut ei tõstetaks üldkehtivaks põhimõtteks: möödapääsmatu ja julma hetkevajaduse sunnil peaks keegi lihtsalt selle ära tegema. Ainult niiviisi, just keelates ülen-dada seda, mis me oleme teinud, üldkehtivaks põhimõtteks, säilitame me oma süütunde, teadlikkuse selle lubamatusest, mis me tegime.

Lühidalt öeldes: iga tõeline liberaal peaks nägema neis väitlustes, neis üleskut-

setes "säilitada eelarvamusvabadus", märki sellest, et terroristid on võitu saavutanud. Ja sellised kirjatööd nagu Alteri oma, mis piinamist avalikult ei propageeri, vaid üksnes toovad selle sisse kui legitiimse väitlusaine, on omal moel isegi ohtlikumad kui otsekohesed heakskiiduavaldused. Praegusel hetkel vähemalt tõrjutaks piinamise avameelne propageerimine tagasi kui liiga šokeeriv, kuid tema sissetoomine pelgalt legitiimse jututeemana lubab meil puhast südametunnistust säilitades selle mõttega mängida. ("Ma olen muidugi piinamise vastu, aga kellele see haiget teeb, kui me selle üle üksnes diskuteerime?") Piinamise möönmine arutlusainena muudab kogu vaatevälja, samal ajal kui selle sirgjooneline propageerimine jääb kõigest idiosünkraatiliseks nähtuseks. Arvata, et džinni kord pudelist välja lasknud, suudaksime piinamist "mõistlikes" piirides hoida, on halvimat sorti liberaalne pettekujutelm, juba üksi seepärast, et "tiksuva kella" näide on petlik: valdaval osal juhtumeist ei panda piinamist toime selleks, et lahendada "tiksuva kella" olukorda, vaid hoopis muudel põhjustel (et vaenlast karistada või teda psüühiliselt murda, et rahvast hirmutada). Mis tahes järjekindlalt eetilisel seisukohalt tuleks säärane pragmaatilis-utilitaarne arutlus käik tagasi lükata. Olgu näiteks vaid üks lihtne mõtteeksperiment: kujutlegem mõnd araabia ajalehte arutlemas põhjenduste üle, miks tasuks Ameerika sõjavange piinata; missugune kommentaaridelaine fundamentalistlikust barbaarsusest ja lupupidamatusest inimõiguste vastu sellele järgneks.

Kui ameeriklased aprilli alguses tabasid

Abu Zubaydah', al-Qaida arvatava tähtsusest teise mehe, siis arutati küsimust "Kas teda peaks piinama?" ajakirjanduses avalikult. NBC poolt 5. aprillil edastatud avalduses kuulutas Rumsfeld ise, et tema esmaseks prioriteediks on ameeriklaste elud, mitte kõrgastme terroristi inimõigused, ja ründas ajakirjanikke selle eest, et need näitavad üles säärast muret Zubaydah' heaolu pärast, ning valmistas seega avalikult ette teed piinamisele. Alan Dershowitz esitas veelgi piinlikuma näitemängu. Tema kahtlused puudutasid kaht konkreetset punkti: 1) Zubaydah' juhtum ei ole puhtakujuline "tiksuva pommi" olukord, st ei ole tõestatud, et ta teaks üksikasju mingist peatselt terrorirünnakust, mida saaks ära hoida, kui tema teadmistele piinamise abil ligi pääseks; 2) tema piinamisel puuduks veel seaduslik kate – et seda saada, tuleks kõigepealt käivitada avalik arutelu ja seejärel muuta USA põhiseadust, tehes ühtlasi avalikult teatavaks, millises ulatuses USA enam ei järgi Genfi konventsiooni reegleid vaenlase vangide kohtlemise kohta.

Tähelepanuväärseks eelkäijaks sedasorti paralegalse "biopoliitika" tandril, kus administratiivmeetmed järk-järgult asendavad seaduste võimu, oli Alfredo Stroessneri režiim 1960. ja 70. aastate Paraguays, mis viis erandolukorra-loogika absurdini, seni veel ületamatuks jäänud äärmusse. Stroessneri-aegne Paraguay oli – mis puudutab põhiseaduslikku korda – "normaalne" parlamentaarne demokraatia koos kõigi tagatud vabadustega; ometigi, kuna vabaduse ja kommunismi vahel toimuva üleilmse heitluse tõttu, nagu Stroessner kuulutas, elasime me kõik hä-

daolukorras, siis oli põhiseaduse täielik ellurakendamine alaliselt edasi lükatud ja eriolukord kehtis kogu aeg. See peatati ajutiselt ainult üheks päevaks iga nelja aasta tagant, et seadustada Stroessneri Colorado-erakonna valitsemist 90-protsendilise häälteenamusega, mis oli igati tema kommunistidest oponentide vääriline tulemus. Paradoks on siin selles, et hädaolukord oli normaalseisundiks, "normaalne" demokraatlik vabadus aga üürikeseks ajaks jõustatud erand. See veider riigikorraldus ennetas mõningaid meie liberaalse ja demokraatlikus ühiskonnas 11. septembri tagajärjel selgelt tajutavaks saanud suundumusi. Kas ei räägi ka nüüdne reetoorika terrorismivastase sõja poolt põhjustatud ülemaailmsest hädaolukorrast, õiguspärastades nii viisi ikka enamate ja enamate juriidiliste ja muude õiguste keh tivuse peatamist? John Ashcrofti halvaendeliselt kõlav väide "terroristid kasutavad Ameerika vabadust relvana meie vastu" kannab ilmset tagamõtet, et enese kaitsmiseks peaksime me oma vabadusi piirama. Niisugused seisukohavõttud Ameerika tippametnikelt, eriti Rumsfeldilt ja Ashcroftilt, ühes "Ameerika patriotismi" plahvatusliku ülesnäitamise järel pärast 11. septembrit tekitavad õhkkonda, mis juba õigupoolest ulatubki eriolukorrani ning loob võimaluse seaduste võimu peatamiseks ning riigi suveräänsuse maksmapane kuks, mida ei segaks "ülemäärased" seaduslikud piirangud. Ei tohi ju unustada, nagu president Bush kohe pärast 11. septembrit ütles, et Ameerika on sõjaolukorras. Probleem on aga selles, et Ameerika just nimelt ei ole sõjaolukorras, vähemalt mitte selle sõna konventsionaal-

ses mõttes (rahva suure enamiku jaoks läheb igapäevaelu edasi ja sõda jääb riigiametkondade asjaks). Sõja- ja rahuolukorra vahe on seega tegelikult ähmastunud ja me astume aega, kus rahuolukord võib samal ajal olla ka hädaolukord.

Niisugused paradoksid annavad ühtlasi võtme mõistmaks, kuidas liberaal-totalitaarne hädaolukord, mida esindab "sõda terroriga", on seotud autentse revolutsioonilise hädaolukorraga, mida esimesena selgesti väljendas Paulus oma viitega "aja lõpule". Kui riigiinstitutsioon kuulutab välja hädaolukorra, siis on see juba osa oma olemuselt meeletlikust strateegiast, mille sihiks on tõelist häda ära hoida ja naasta "asjade normaalse kulgemise" juurde. Meenutagem, et kõigi reaktsiooniliste "hädaolukorra"-väljakuulutuste tunnusjooneks on see, et nad olid suunatud rahvarahutuste ("segaduste") vastu ja neid esitati kui lahendust, mis taastaks normaalse seisukorra. Sõjaväelased, kes Argentiinas, Brasiilias, Kreekas, Tšiilis, Türgis hädaolukorra välja kuulutasid, tegid seda selleks, et panna piir üleüldise politiseerumise "kaosele". Ühesõnaga, reaktsioonilised hädaolukorra väljakuulutamised on tegelikult meeletlik kaitse reaalse hädaolukorra vastu.

Siin on meil midagi õppida Carl Schmittilt. Jagamine sõpradeks ja vaenlasteks ei ole kunagi lihtsalt tegeliku erinevuse äratundmine. Vaenlane on oma olemuselt alati (teatud piirini) *nähtamatu*: teda ei saa vahetult ära tunda, sest ta näeb välja nagu üks meie seast; see ongi põhjus, miks poliitilises võitluses on nii suureks probleemiks ja ülesandeks äratuntava *vaenlasekuju* andmine või konstrueerimi-

ne. (Juudid pole vaenlane *par excellence* mitte selle pärast, et nad oma tõelist kuju või näojooni varjavad, vaid selle pärast, et lõppkokkuvõttes pole nende petlike väliskujude taga mitte midagi. Juutidel puudub “sisevorm”, mis kuulub iga tõelise rahvusliku identiteedi juurde: nad on mitterahvus rahvuste seas, nende rahvuslik olemus peitub just nimelt säärase olemuse puudumises – vormitus, lõpmatus plastilisuses.) Ühesõnaga, “vaenlase äratundmine” on alati performatiivne menetlus, mis toob päevavalgele (konstrueerib) vaenlase “tõelise palge”. Schmitt viitab Kanti *Einbildungskraft*’i kategooriale, kujutluse transtsendentaalsele jõule: et vaenlast ära tunda, tuleb “skematiseerida” loogiline Vaenlase kuju ja varustada see konkreetsete tunnusjoontega, mis teeksid temast vihkamiseks ja võitlemiseks sobiva sihtmärgi.

Pärast kommunistlike riikide kokkuvaremist, mis olid andnud külma sõja aegse vaenlasekuju, astus Lääne kujutlusvõime segaduse ja saamatuse aastakümnesse. Otsides paslikke Vaenlase-skematiseerimise, libises ta narkokartelli bosside juurest rea nn paariariikide sõjapealike ni (Saddam, Noriega, Aidid, Milosević), ilma et oleks suutnud ühelegi keskele kujule pidama jääda. Alles 11. septembriga sai see kujutlusvõime oma jõu tagasi, konstrueerides islami fundamentalisti bin Ladeni kuju ja nägemuse al-Qaidast, tolle “nähtamatust” võrgustikust. See aga näitab, et meie pluralistlikud ja tolerantsed liberaalsed demokraatiad on jäänud sügavalt schmittilikuks – nad sõltuvad endiselt poliitilisest *Einbildungskraft*’ist, mis varustab neid sobilike kujudega, mille abil

nähtamatut Vaenlast nähtavaks muuta. Asjaolu, et Vaenlast defineeritakse kui pluralistliku sallivuse fundamentalistlikku oponenti, ei peata hoopiski binaarset Sõbra/Vaenlase loogikat, vaid üksnes lisab sellele refleksiivse keeru. See “renormaliseerumine” on kaasa toonud vaenlasekujuga toimuva põhjaliku muutuse: Vaenlane pole enam Kurjuse Impeerium, s.o mingi teine territoriaalne üksus, vaid illegaalne, salajane, peaaegu virtuaalne ülemaailmne võrgustik, kus seadusetus (kriminaalsus) kattub “fundamentalistlikku” eetilise-religioosse fanatismiga. Ja kuna säärasel üksusel puudub positiivne õigustlik staatus, siis see uus olukord teeb lõpu rahvusvahelisele õigusele, mis – vähemasti uusaja algusest peale – on reguleerinud riikidevahelisi suhteid.

Kui Vaenlane on meie ideoloogilise ruumi “polsterpisteks” (Lacani *point de capiton*), siis tuleb tegelike poliitiliste vastaste paljusust ühtlustada. Nii konstrueeris stalinism 1930. aastatel imperialistlik-monopolistliku kapitalismi agentuuri – tõestamaks, et fašistid ja sotsiaaldemokraadid (“sotsiaalfašistid”) on “kaksikvennad”, “monopoolse kapitali vasak ja parem käsi”. Nii konstrueeris natsism “plutokraatlik-bolševistliku vandenõu” kui saksa rahva heaolu ohustava ühisteguri. *Capitonnage* on toiming, millega me teeme kindlaks (konstrueerime) ühe ja ainsa tegudeallika, kes “tõmbab niite” vaenlaste paljususe tagant. Täpselt seesama kehtib nüüdses “sõjas terroriga”, kus terroristist Vaenlase kuju on ühtlasi ka kondensaat kahest vastandlikust kujust, reaktsioonilisest “fundamentalistist” ja vasakpoolsest vastuhakkajast. Bruce Barcott

artikli pealkiri 7. aprilli *New York Times Magazine*'is – “Puuembajast terroristiks” ütleb kõik: tõeline oht ei ähvarda mitte paremäärmuslastest fundamentalistide poolt, kes olid vastutavad Oklahoma plahvatuse ja tõenäoliselt ka siberi katku paanika eest, vaid roheliste poolt, kes pole eales kedagi tapnud. Halvaendeline tunnusjoon, mis kõigis neis fenomenides peitub, on tähistaja “terror” metafoorne universaliseerimine. Ameerika televisiooni viimase narkootikumidevastase kampaania sõnumiks on: “Kui ostad narkootikume, siis varustad rahaga terroriste!” “Terror” on niisiis ülendatud varjatud ekvivalentsuspunktiks kõigi sotsiaalsete pahede vahel. Kuidas siis tuleks meil sellest ummikust välja murda?

Pöördeline sündmus leidis jaanuaris ja veebruaris aset Iisraelis: sajad reservväelased keeldusid teenimast okupeeritud aladel. Keeldujad ei ole lihtviisilised “patsifistid”: oma avalikes teadaannetes nad rõhutavad, et on täitnud oma kohust, võideldes Iisraeli eest sõdades araabia riikide vastu ja mõned neist on saanud selle eest kõrgeid autasusid. Nad ütlevad aga, et ei saa aktsepteerida võitlust selle nimel, et “allutada, välja tõrjuda, naljutada ja alandada tervet rahvast”. Nad dokumenteerivad oma ütlusi üksikasjaliste kirjeldustega julmusest, mida Iisraeli kaitsejõud on okupeeritud aladel korda saatnud, alates laste tapmisest ja lõpetades palestiinlaste omandi hävitamisega. Iisraeli kaitsejõudude seersant Gil Nemesch teatab protestijate veebileheküljel (www.seruv.org.il) nende alade “luupainajalikust tegelikkusest” järgmist:

“Mu sõbrad – kes sunnivad eakat

meest end häbistama, teevad lastele haiget, ahistavad inimesi löbu pärast, ja hiljem kelgivad sellega, see hirmus jõhkru teeb neile nalja. Ma ei ole kindel, kas ma tahan enam neid nimetada oma sõpradeks... Nad on lasknud kaduma minna oma inimlikkusel – mitte puhtast pahahtlikkusest, vaid seepärast et mõni teine tee olnuks liiga keeruline.”

Palestiinlasi, ja isegi Iisraeli araablasi (ametlikult Iisraeli täieõiguslikke kodanikke), diskrimineeritakse veevarude jaotamisel, maaomandi vallas ja arvututel muudel igapäevaelu aladel. Veelgi tähtsam on psüühilise alandamise süstemaatiline mikropoliitika: palestiinlasi koheldakse sisuliselt nagu halbu lapsi, keda tuleb tuua tagasi ausa elu juurde karmi distsipliini ja karistamise kaudu. Arafatilt, kes on paku aetud ja isoleeritud oma Ramallah' kompleksi kolme tuppa, nõuti terrori lõpetamist, just nagu oleks tal täielik võim kõigi palestiinlaste üle. See, kuidas Iisrael kohtleb Palestiina omavalitsust (rännates teda sõjaliselt ja ühtaegu nõudes, et ta astuks otsustavalt vastu terroristidele oma ridades), sisaldab endas pragmaatilist paradoksi, nii et avaliku ja otsese sõnumi (korralduse terror peatada) lükkab ümber sõnumi kättetoimetamise viis. Kas poleks ausam tunnistada, et see, mis Palestiina olukorra juures on vastuvõetamatu, on iisraellaste nõue Palestiina omavalitsusele: “hakake meile vastu, et me saaksime teid lõplikult puruks lüüa”? Teisisõnu: võib-olla polegi Iisraeli praeguse sissetungi tõeliseks eesmärgiks tulevaste terrorirünnakute ärahoidmine, vaid igasuguse rahu-meelse lahenduse välistamine ettenähtavas tulevikus?

Ameerika vaatenurga absurdusust esindab omakorda täiuslikult Newt Gingrichi telekommentaar 1. aprillil: “Kuna Arafat on tegelikult terroriorganisatsiooni ninamees, tuleb meil ta võimult tagandada ja asendada uue, demokraatliku liidriga, kes oleks valmis Iisraeli riigiga kokku leppima.” See pole paljasõnaline paradoks. Hamid Karzai juba on üks selline väljastpoolt rahvale peale sunnitud “demokraatlik” liider. Alati kui Afganistani “üleminekujuh” meedia ette ilmub, kannab ta rõivastust, mis tahab paista traditsioonilise afgaani riietuse atraktiivselt moderniseeritud versioonina (villakarvaline müts, pullover moodsama mantli all), sel moel näib ta kuju suurepäraselt näitlikustavat tema missiooni, milleks on ühitada moderniseerimist ja parimat osa afgaani traditsioonidest, – pole ka ime, sest on ta riietuse ju välja mõelnud Lääne tippdisainer. Sellisena on Karzai Afganistani nüüdsel seisundi parim metafoor.

Aga mis siis, kui Palestiinas lihtsalt polegi olemas “tõeliselt demokraatlikku” (sõna ameerikalikus tähenduses) vaikivat enamust? Mis siis, kui “demokraatlikult valitud uus liider” osutub veelgi Iisraelivaenulikumaks – see poleks üllatav, sest Iisrael on süstemaatiliselt rakendanud kollektiivse vastutuse ja karistuse loogi-

kat, purustanud terrorismis kahtlustatavate puhul tervete suurperede elamud. Asja tuumaks pole mitte palestiinlaste julm ja meelevaldne kohtlemine okupeeritud aladel, vaid see, et nad on taandatud *homo sacer*’i seisundisse, distsiplinaarmeetmete ja/või isegi humanitaarabi objektideks ega ole täieõiguslikud kodanikud. Väeteenistusest keeldujate saavutuseks on palestiinlaste ümbermõtestamine *homo sacer*’ist “ligimeseks”: nad ei suhtu palestiinlastesse kui “võrdväärsetesse kodanikesse”, vaid kui ligimestesse selle sõna juudi-kristlikus mõttes. Ja siin ongi tänapäeva iisraellaste raske eetiline proovikivi: “Armasta oma ligimest” kas tähendab “Armasta palestiinlast” või ei tähenda üldse mitte midagi.

See väeteenistusest keeldumine, mille suur ajakirjandus tähendusrikkalt tagaplaanile jättis, on autentne eetiline tegu. Sellistes tegudes, nagu Paulus ütles, pole tõepoolest enam juute ega palestiinlasi, riigikorra täieõiguslikke osalisi ega *homo sacer*’eid. Siin tuleks olla häbenematult platonlik: see “Ei!” tähistab imeväärset hetke, mil igavene Õigus ilmub korraks empiirilise reaalsuse sfääri. Teadmine, et on olemas sellised hetked, on parim rohi antisemitismikiusatuse vastu, mida Iisraeli poliitika kritiseerijate seas sageli täheldada võib.

VAATENURK

HASSO KRULL

Võimatu tahe ja moraalne imperatiiv

ELO VIIDING. ESIMENE TAHE. *Tuum*, Tallinn, 2002. 96 lk. Hind 79 kr.

1.

Esimest keelt, mille alged me mäletamatus eas omandame, nimetatakse tavaliselt “emakeeleks” – *Muttersprache, langue maternelle, mother tongue*. Seda väljendit võib mõista nii otseses kui üle kantud tähenduses: ema õpetab lapsele tõepoolest sõnu, lausete moodustamist, keelt, aga “emakeel” on ka midagi sellist, mis võetakse omaks kui iseenesestmõistetavus, küsimata veel, mis see keel ise on, peaaegu samamoodi nagu esimese toiduna emapiim. Ometi ei jää see keel kunagi *ainult* emakeeleks. Juba keele omandamine ise toob sisse distantsi, erinevuse, eemaldumise emast – laps võib nüüd taotleda sõltumatust, väljendada algupärast, ema tahtest erinevat tahtet. Võiksime seega öelda, et kui emakeel lakkab olemast vaid “ema keel”, saabki sellest alguse *esimene tahe*.

Elo Viidingu luulekogu pealkiri on “Esimene tahe”. Juba paljalt pealkirja järgi võiks seega oletada, et siin raamatus tegeldakse harilikust tunduvalt rohkem

keelega, et keel ei ole siin lihtsalt väljendusvahend, vaid omaette probleem, mida tuleb aina uuesti lahendada ja mis teatud mõttes on lahendamatu, sest keelt on alati kõnelejast enesest rohkem ja kogu keelt ei jõua keegi iialgi ära kõnelda, isegi kui see on “emakeel”. Ühtlasi võib siit välja lugeda soovi minna tagasi asjade algusesse, väljenduse, keele, tahte enese algusesse (see pole ju esikkogu, vaid autori viies Eestis ilmunud luuleraamat). Tõsi küll, tahe asjade algusesse minna on teatavas mõttes võimatu tahe, sest algus pole ju päriselt algus, kuni me ei tea, mille algus ta oli, – ja siis ei saa me päris puhtasse, algusesse algusesse enam minna, vähemalt mitte *päriselt*. Kuid nagu pealkiri isegi – parafraasi kaudu – kavalalt vihjab, ei ole see minek mitte autori *viimane* tahe: ta ei pea täiesti lõpule jõudma, ei pea jõudma sinna, kust edasi, st rohkem tagasi poleks enam võimalik minna. Jah, see on ju ikkagi “esimene” tahe.

Ometi ei ole pealkirja äärmuslikkus ka lihtsalt silmamoondus. Lugema hakates selgub peagi, et nii tabamatu *esimene* kui sündimatu *viimane* tahe on kõikides tekstides täiesti avalikult olemas, tekitades lakkamatu võnkumise, mis lõppkokkuvõttes koondub ikkagi *võimatu* tahte sisendamiseks. “Mis lõpetab teema, küsisin. / Ta vastas: Vägi, mis on alles keele all, / kuid see on teine teema. See on vast algus!” (lk 40). Nõnda ütleb tekstiminale “vana diiva ... ajakirja esikaanelt”, aga

tegelikult on see juba luuletuse lõpp, seega on algus lõpus ja vägi, mis “keele all”, on võimatu tahte vägi (mis on jällegi esimene tahe). “Kõigest on võimalik rääkida. / Ainult mitte sellest” (lk 16), öeldakse teisel, kuid just sellest tahab meile kõnelev hääl rääkida, see ongi see, mida ta *tahab*, sest “ma olen suuteline vastutahteks” (lk 48). Rääkida sellest võimatust, Asjast, millele on ka pühendatud üks luuletus hoopis teises registris, pealkirjaga “Asi” (lk 26–27). Tahe sellest rääkida viibki tagasi algusesse, sest see oli esimene asi, millest me tahtsime rääkida, niipea kui olime rääkima õppinud, see rääkimise-tahe käivitas kõik muu ja oligi seega esimene tahe – niisiis, me olemegi tagasi esimese tahte juures, ja sedapuhku võib-olla päriselt, sest esimene tahe ongi see võimatu tahe.

2.

Too teine, sündimatu ja puudev “viimane tahe”, millele pealkiri vihjab eituse kaudu, on siiski kõikides luuletustes esindatud selle kaudu, et need on *kirja pandud*. Nii nagu igas öeldud sõnas, igas hääles on “emakeele” kaudu olemas esimene tahe, eraldumise ja sõltumatuse iha, isegi kui need sõnad on tõlgitud või see hääl laenatud – nii on kirjapandud sõnas, trükitud tekstis juba olemas viimane tahe isegi siis, kui seda hiljem muudetakse või püütakse hävitada. Muutmine või hävitamine üksnes kinnitab tahte “viimsust”, sest kui me seda ei tee, on kirjapandu igal juhul “viimane tahe”, keegi teine ei saa seda muuta. Iga kirjutatud sõna on sellest vaatepunktist viimane. Ometi on iga kirjutatud sõna

võimalik muuta, ja võimalik oluks muuta ka neid kirjutatud sõnu, mida nüüd enam keegi muuta ei saa – teisisõnu, viimane tahe kätkeb endas algusest peale muutmise võimalust, ja seda “virtuaalsuse jälge” ei saa temalt võtta ka siis, kui tekstis enam midagi muuta ei saa, – ehk lühemalt öeldes, kui enam midagi muuta ei saa, siis ei saa enam muuta ka seda, et “aktuaalsuse momendil” oleks kõike võinud muuta. See kadunud, kustunud, kättesaamatu muudetavus toobki kaasa selle, et ka viimane tahe on võimatu tahe.

Lk 34–35 leiame parallelismil põhineva luuletuse “Psühhopaat”, kus ainsuse esimene isik (ehk “psühhopaat”) lihtmineviku vormi kaudu loetleb oma võimatut tahtet. “Tahtsin et sa pimedas pargis võtaksid ette seaduse selgrootülid”, “tahtsin et sa hirmutaksid mind Igor Shoemakeri fotodega mehhiklasest mõrtsuka ja meelelise maisihelbekesega”, “tahtsin et sa ärritaksid mind idamaa naisideaaliga”, “tahtsin et sa tilgutaksid küünlarasva ettekandja sülle”, “tahtsin et sa teeksid midagi”, “tahtsin et sa vaataksid” jne. Enamik neist asjadest pole iseenesest sugugi võimatud ja lugeja ei näe mingit põhjust, miks “psühhopaadi” tahe ei oleks võinud täituda; konks on aga selles, et lihtmineviku vorm ise teeb need asjad lõplikult võimatuks. Sest kuigi loetletud asjad võiksid või võinuksid juhtuda ükskõik millal, nad ei juhtunud ometi siis, kui “psühhopaat” seda (lihtminevikus) tahtis; seega ei saa nad sel ajal enam kunagi juhtuda, ja nõnda ongi neist saanud *võimatu* ja seega teatud mõttes *viimane* tahe. “Psühhopaadi” kõne on seega konstrueeritud nii, et see paratamatult viiks tahte

eitamiseni, kusjuures eitamine on lõplik ja ilma edasikaebuseta: kõik, mida "psühhopaat" tahtis ja mida ei toimunud, on jäänudki *lõplikult toimumata*, väljendades, olgugi ümberpöörduvalt, tema viimast võimatut tahtet.

Nõnda saab ka pealkirja "esimene tahe" korruga uue, värskema tähenduse: see on tõepoolest eitatud "viimane tahe", eitatud pärast seda, kui "viimast tahtet" on juba väljendatud: "esimene tahe" tuleb seega pärast "viimast", muidu ei saagi ta "esimeseks". Nii ütleb ka vana diiva ajakirja esikaanelt: "Näen, on vähe aega võita viimast, esimene tahe ainult hoiab mind, / ei üllata, et suured tähed laubalt ära võetakse ja tagasi ka antakse / ehk siis kui / lõpnu enesehinnang on maast kõrgemal, laudil" (lk 40). Vana diiva hääl ütleb siin välja selle, mida ehk üldisemal tasandil tahab öelda kogu raamat: esimene tahe on viimasest tahtest olulisem, ja selleks et valitsema pääseks esimene tahe, ei ole vaja mitte *võtta* viimast, vaid *võita* viimast; aga kuna sellekski on vähe aega, siis on ka viimase võitmisest olulisem "vägi, mis on alles keele all". Sellest väest lähtubki esimene tahe.

Kui tahaksime sõnastada seda esimest tahtet kuidagi teisiti, ilma autori enese sõnadeta, näib see üllataval kombel lähenevat Kanti kuulsale imperatiivile: "Toimi alati nõnda, et sinu maksimum võiks saada üldiseks seaduseks." Jah, esimene tahe on küll "keele all", aga seal ongi maksimum, mis võiks saada üldiseks seaduseks, kui ta oleks maksimumina välja öeldud. Samas suunas töötab enamikku tekste valitsev ülevuse-esteetika, püüid kujutada meeleliselt "mõistuse ideid" ja sellega kaasnev mõnutunde kaotus ("Das Gefühl des Erhabenen ist also ein Gefühl der Unlust", ülevuse-tunne on ühtlasi mittemõnu-tunne, "Kritik der Urteilskraft", § 27). Luuletus "Mina olen Moraal" (lk 66–69), kus personifitseeritud Moraali maski tagant kõneleb moraalse imperatiivi puudumine, ei kaldu sellest suunast sugugi kõrvale, vaid rõhutab üksnes ta sotsiaalset mõõdet ja esimeses tahtes kätkevat "vastutahet". See mõõde pole mõistagi omane vaid ühele luuletusele, vaid läbib kogu raamatut ja seob Elo Viidingu kirjutatud olulise osaga uuemast eesti luulest, mida paisatab kandvat samalaadne imperatiiv, ehkki mitte alati sama lõpuleviidud kujul.

FRANÇOIS SERPENT Ervin Õunapuu kuri uni

ERVIN ÕUNAPUU. MÕÕK. *Umara, Tallinn, 2002. 160 lk. Hind 132 kr.*

“Aeg tundus seisvat. Kõik tundus seisvat. Lõputu tolmune kuum teekond...” Nii näeb Ervin Õunapuu romaani “Mõök” peategelane Eestimaad aastal 1979. Kummaline, et ka minul, kes ma tol ajal olin alles laps – mitte noor vihane mees nagu Õunapuu –, tekib mõeldes, mida minu jaoks tähendavad seitsmekümnendad, silme ette täpselt selline kujutluspilt: kuum päike, aeg seisab, kõik seisab, tolm, tolm, tolm... Ja mitte ainult visuaalselt, vaid ka emotsionaalselt langevad mu mälestused nimetatud aastakümnest kokku “Mõõgas” edasi antud atmosfääriga – mingi seletamatu, rahutuks tegev äng ja närune enesetunne käivad selle kõige kaasa.

1.

Sündmused, mis romaani sugesttiivsele avastseenile järgnevad, on üks hullem kui teine. Nagu Õunapuule omane, maalitakse kõik olukorrad ja detailid üles äärmusliku täpsuse ning sisendusjõuga. Ja kui raamat ühel hetkel läbi saab, võib tekkida tunne, et boschilikult värvikate tüüpide, meisterlikult välja joonistatud piasjasjade, värvide, tunnete, mõtete, kõrvalepõigete ja erinevate kihtide barokk on kuhjunud rägastikuks, mida autor oleks võinud rohkem lahti harutada. Või vastupidi –

teksti kärpida. Lihtsamaks ei tee mõistmist ka kusagilt teisest reaalsusest kostvad kommentaarid või dialoogid, mis on (hea seegi!) edasi antud kursiivkirjas. Kui kriitiline olla, siis võiks esimese hooga öelda, et selle raamatuga tõestab Õunapuu järjekordselt oma andekust kunstniku ja novellistina, ent romaani komponeerimine ei ole tal veel nii sujuvalt käes. Kuna aga kriitiline hoiak eeldab eelkõige enesekriitikat ja et “Mõõga” näol on kahtlemata tegemist komplitseeritud tekstiga, tuleks enne niisuguse hinnangu väljapaiskamist peatuda selles rägastikus kauem ja mõtlikumalt.

Üks, mis võib raamatu juures häirida, on mõnede, iseenesest väga huvitavalt esitatud liinide jätmine lõpuni arendamata või nende lõtv seotus üksteisega, samuti mõned loogikavead. Kui nad ikka on seda? Üks konkreetne näide. Leheküljel 142 näidatakse läbi peategelase silmade stseeni, kus üksteise järel ilmuvad tema ette külainimesed, ja korruga öeldakse, et Lehise Kustal oli õlal see ja seljas too. Siin võib tavaloomikaga harjunud lugeja küsida, kuidas Taavet teadis, et selle mehe nimi on Kusta. Võib muidugi öelda, et ega Taavet seda teadnudki – teab autor ja nüüd siis ka lugeja –, aga on ka üks teine seletus. Igapäevase loogika seisukohalt oleks tegu justkui vääratusega, igaõise loogika järgi on aga sellised haakumatused tavalised. Muidugi ei julge ma kõnelda kõigi nimel, aga minu unenägudes on küll sellesarnaseid olukordi ette tulnud, kus n-õ uue tegelase ilmutamisega kaasneb juba ka teadmine, kellega tegu. Samuti võivad unenägudes mingid detailid keset valdavalt ähmast ja ähvardavat atmosfääri

torgata silma erakordse teravusega, täpselt nagu Õunapuu "Mõõgas". Kõnelemata inimeste ootamatutest tegudest või lõpust, mis saabub enne, kui kõik eelnev lahenduse on leidnud. Mõni vastuseta küsimus jääb veel pärast ärkamistki painama. Nii et unenäoreaalsusest lähtuvalt ei ole teosele midagi ette heita. Veelgi enam – kas polegi selle raamatu autor leidnud kõige adekvaatsemat viisi kirjeldatava perioodi käsitlemiseks? Sest selliseid asju nagu Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik, KGB paranoiline nuhkimissüsteem, religioosne fanatism ja 1970. aastad ei saa ju terve mõistuse seisukohast olemas olla. Võibolla need polnudki midagi muud kui vaid halb unenägu, luupainaja või hullumeelse nägemus? Oma mõttekäigule sain kinnitust Evi Arujärve retsensioonist samale raamatule, kus arvustaja tõdeb, et teatud metafüüsilises tähenduses on tegu ülimalt tõetruu ajalooopildiga.¹

Võibolla on tegemist teraapilise raamatuga, kus autor paneb paberile teda aastate eest painama jäänud ilmsi nähtud unenäod, et saada neist ükskord ometi lahti. Sest autobiograafilise juurika olemasolu lubavad aimata viited Tallinna ja Tartu kunstiringkondadele, teoses olulist rolli mängiv religioosne kogukond ning lisaks kõigele Raplamaa – seega märksõnad, mis iseloomustavad ka Ervin Õunapuu enda minevikku. Selles valguses omandab uue tähenduse ka "Mõõga" Terry Pratchettilt laenatud moto: "On asju, mida tuleb testida väikese pilkega. Nii saame teada, kui tugevad need on." Äkki ei mõeldagi selles kontekstis mitte

niivõrd kivinendud dogmasid (nagu võiks arvata esmapilgul), vaid paineid, millest saab vabaneda üksnes neid naeruvääristades. Sel juhul ei olegi lõppeesmärgiks nende "asjade" tugevuse teadasaamine, vaid nõrkade kohtade leidmine, et need "asjad" (seega pained) lõplikult hävitada.

2.

Nagu Õunapuul ikka, on ka nende kaante vahel erilise värvikusega lahti kirjutatud see osa inimese lihalikust poolest, mis seostub söömisega. Lugesdes turgatasid mulle meelde "Mõõga" tegevusajaga laias laastus samal ajajärgul Ago-Endrik Kerge poolt lavastatud telenäidendid, kus vohmiti väljakutsuva mõnuga omaaegseid defitsiitkaupu. Suitsuvorsti nüsiv Salomon Vesipruul ja banaani kugistav Tiit Piibeleht olid televaataja jaoks kui ilmutised teisest dimensioonist, mis jätsid lahtiseks küsimuse, kumb on reaalsem – kas elu siin- või sealpool ekraani. Ka Õunapuu poolt liikuma pandud karikatuursed kujud käituvad nii, nagu paljud meist unes ikka: et selgusele jõuda, kas magame või mitte, tuleb proovile panna oma meeled – näpistada enda kätt või hammustada isuäratav suutäis. See on ainus, millele saab kindel olla. Kuid kas sedagi saab alati usaldada? Meenub lapsepõlves nähtud jabur uni, mille käigus ennast näpistasin, ja tundsin, täpsemalt öeldes: mulle tundus unes, et tunnen valu ja olen ärkvel.

Samamoodi on "Mõõgas". Hingepüüdjad-ajutalitajad juba teavad, kuidas

¹ E. A r u j ä r v, Muljeid labürindist. *Looming* 2002, nr 5, lk 773.

kõik nende võimu alt välja juhatavad põgenemisteed taas enda kontrolli alla suunata. Olgu näiteks oma ohvrit valuutapoe konjaki ja Toompea eripuhveti sardellidega hullutatav KGB värbaja (lk 84–85) või Võhma lihakombinaadist toidulademeid vinnav rahvuslik-religioosse salaühingu suurmeister, kes vorste ristiks seades kuulutab: “Tänu Jumalale, ükskord saabub aeg, mil iga eestlane võib suitsuvorstist kõhu täis süüa! Selle nimel me võitleme viimse veretilgani!” (lk 128). Niisugune püha sõda siis.

3.

Ja ikkagi jääb küsimus, kelle sõnu või mõtteid kannavad kursiivkirjas esitatud tekstikatked. Kord on nad tegelasi abistavad, kord pilkavad, kord justkui üle kuulavad, mõnikord üleolevalt ükskõiksed või mingeid oma asju arutavad; igal juhul vaatavad *hääled* Rapla kandis seivatele inimolenditele ülevalt alla. Siinkohal meenutaksin Ervin Õunapuu teleintervi juud, kus ta ütles, et tema meelest on kõik see, mis jääb inimesest kõrgemale, kurjast. Olgu siis KGB või religioon. See väide meenus mulle taas just neid kursiivtekste lugedes, sest *häälte* allika(te)na tulid kõne alla nii vanajumal ise kui ka omaenda riigis luureoperatsiooni läbi viivad ebainimliku ametkonna esindajad. Selliselt arutledes olin aga tahtmatult viinud Jumala ja KGB oma mõttes võrdsele tasemele. Kui autor sellist tulemust oligi oodanud, on tegemist vaieldamatu õnnestumisega.

Samas võivad need üleolevad *hääled*

kuuluda ka hoopis kellelegi kolmandale, neljandale või koguni väga paljudele erinevatele tekitajatele. Pole välistatud, et ka nende seas valitseb erinevate tasandite hierarhia. (Kõrvalepõikena kujutasin ette, et “Mõõgast” võiks saada uue romaani sarja esimene raamat. Sugugi mitte selles mõttes, et järgmine teos algaks sealt, kus peategelase Taaveti maine lugu pooleli jäi, vaid et iga uus romaan käsitleks sündmusi ühelt *häälte* tasandilt, säilitades alati järgnevale teosele seemneks kursiivtekstid veelgi kõrgemalt poolt.)

Kõigi teiste võimaluste seas on ka vähemalt kaks vastandlike variantide paari: kas kuuleb neid *hääli* hullumeelne tegelane, nagu seda teatavate vaimuhai-guste puhul ikka esineb, või kuuluvad need just magava või meeltesegaduses viibiva inimese põgusatesse ärkveloluhetkedesse. Raamatu lõpp räägib neist kahest võimalusest pigem viimase kasuks. Üksteist kõnetades kasutavad *hääled* sõnu “doktor” ja “õde”, mis lubab aimata, et vestlus käib kas hullumajas või mõnes muus raviasutuses lamava haige ümber. Seega on tegu tõepoolest ärkamisega. Või isegi ärkamistega: kõigepealt vaimne ärkamine, mille kutsub esile Jumala pöördumine (jah, seekord lõpeb see tõepoolest sõnadega “Sinu Jumal”), milles sisuliselt kästakse end kõigist religioonidest vabaks rebida. Sellele järgneb aga dialoog, mis algab nii: “*Doktor, kes seda praegu rääkis?*” “*See on sõnum 2001*” (lk 158). Mis omakorda justkui kummutaks eelmise teksti jumaliku päritolu, ent mitte tingimata. Igal juhul võib arvata, et nüüd on ka füüsiliselt ärgatud.

Niisiis jõutakse raamatu viimastel le-

hekülgedel jantlikust unest ärkamiseni. Milles peaks see aga seisnema? Kõike eelnevat arvesse võttes ei saa olla tegemist religioosse kogemusega. Samuti keeldub terve mõistus uskumast, et laulva revolutsiooni, Eesti riigi ametliku taastamise ja mõne muu, peale 1979. aastat aset leidnud sündmusega kaasnes siinmail kollektiivne murrang metafüüsilisel tasandil. *“Meie kõigi kohal ripub mõök. Ka täna*

öösel” (lk 158); *“Pimedus ja valgus on alati olemas olnud ja pole neid keegi loonud”* (lk 157) – kas ei viita need ähvardavad laused hoopiski une kestmisele? Une, kus meile ikka ja jälle tundub, et nüüd oleme ärrganud. Kuni see ükskord tõeliselt saabub, nagu kirjeldatakse “Mõõga” viimases lauses: “Taavet ei hinganud enam. Seda polnudki vaja.”

RAUL SULBI

Söödaratsioonid ja silovalmistamisplaanid ulmelisel Vöililleveinimaal

---

WIMBERG. LIPAMÄE. *Varrak, Tallinn, 2002. 320 lk. Hind 127 kr.*

Sellisest sürr-romaanist kirjutades võib arvustaja väga kergelt lolliks jääda ning anda autorile piisavalt ainet õelaks irvitamiseks. Seda ohtu on kenasti suutnud vältida *Aktivisti* vaimukustest ja vaimutsemistest pakatav bibli-mees Muld, õeldes kõnealuse teose kohta: "Hästi kirjutatud raamat, iseasi, kas keegi öeldust aru ka saab... Ühelt poolt on Wimberg ju roppsuu, teiselt poolt õrn nagu täispuhutud neitsinahk." Ja täpselt nii ongi. Sellest napist hinnangust tabavamad on raske anda.

Selliste sürrealismusest ja segastest sümbolitest kubisevate tekstide puhul on laias laastus kaks varianti. Kas on autor tõesti geniaalne ning meeletus loomepavilikus sündinud sümboliterägistiku taga on reaalsed allusioonid, seosed, ideed ning probleemid. Või – teisalt on suhteliselt lihtne kirja panna just sellist näivalt süvakeerukat "literatuuri", kuhjata sümboleid, mille tähenduse üle ilmselt poolt sekunditki pole juureldud, toota absurdi, teha pulli ning siis vaadata ja irvitada, kui kriitikud selle tahtliku provokatsiooni õnge lähevad ning "analüüsidega" esinema hakkavad. Raskem on püüda luua korralikku heal tasemel realistlikus võtmes ja lugejaile rõõmu pakkuvat kirjanust, olgu siis tegu ulme- või tavakirjan-

dusega.

Ausalt, ma küll ei julge kindla peale väita, kumma variandiga Wimbergi ja "Lipamäe" puhul tegu. Sestap ei kavatse ma ka seda Tootsi köögiviljapeenart meenutavat teksti otse analüüsima hakata. Geniaalsuses ma Wimbergi esialgu siiski ei kahtlusta, pigem on selles romaanis küllaga siiraid ja nostalgilisi muljeid, emotsioone, peegeldusi autori lapsepõlvest, mille vahele pikitud provokatiivsemat ja absurdsemat laadi episoodid samuti pigem naljakana mõjuvad. Heas mõttes.

Tuleb ausalt tunnistada, et Wimbergi seniilmunud lühiproosast ma eriti vaimustada ei oska, ning luulekauge isikuna jätan ta katsetused selles vallas parem pädevamate hinnata. Aga mõni lühilugu, näiteks "Kruogani surm", meenutab küll pigem võrguajakirjas "Algernon" (paraku) nii sageli ilmuvaid täiesti arenemisvõimetuid pseudoulmelisi ning selgelt puuduliku kirjandusliku väärtuse ja potentsiaaliga laaste. (Miks neid nii sageli ilmub, on juba ise teema.) Seevastu "Lipamäe" põhjal tõuseb autor huvitavamate noorte kodumaiste prosaistide sekka; ringi, kus on teiste seas ees päris mitu ulmekirjanikku; seltskonda, mida ühendab tööik, et nende loodud tekste on huvitav lugeda. See oluline tööik eristab neid selgelt valdavast enamikust varasemast eesti kirjanikkonnast, kelle tekste tihti masendavalt tüütu lugeda on, aga sel teemal on Wimberg oma kodanikunime all ise mõne aja eest *Loomingus* pikalt kirjutanud.

"Lipamäe" on suuresti romaan lugudest ja nende jutustamisest. Ka romaani enda tekst jaguneb kolme ossa, esmalt

n-ö reaajas asetleidvaiks sündmusiks, millesse kõikse rohkem murrab sisse sürreaalne, üleloomulik, ulmeline, absurdne, esoteeriline element, siis minajatustaja poisipõlvemeenutusiks 1980ndaist ning lõpuks veel teatavaks dokumentalistikaks, mis pakub valiku eluloolisi mälestusi, kirju ja artikleid. Ning kõigis neis kolmes osas tekivad omaette alajaotused, omaette jutud, siis veel jutud, mis seovad järgmise astme jutte ühtseks tervikuks või seletavad neid, pakuvad uusi vaatenurki, pööravad tähenduse pea peale, annavad lisamõõtmel. Selle keskmisest eesti romaanist märksa mahukama teksti kompositsiooni tuleb üldse kui eriti meisterlikku esile tõsta.

Karaktereid ma nii kiirelt kiitma ei tõttaks, originaalsete ja isepäraste tegelaste asemel on siin pigem püüdlikult ja rohke värviga joonistatud stereotüübid otse elust ning siis paar äraspidiselt stereotüüpset kuju. Kuid nagu juba täheldatud, on selles romaanis palju sellist, mille kohta ei julge väga imperatiivses vormis sedastusiga esineda. Kas näiteks teksti alguses lugeja hoolimatu heitmine miskisse Kalamaja kööki groteskselt ja ülepakutult ropendavate tüüpide opakalt rõvedaid jutte kuulama peaks olema pila teatava moodsa kaprealismi aadressil või hoopis soov kiirelt ja vähese vaevaga saavutada va ihaletud "sotsiaalsust"? Loodan esimest, kardan viimast. Esimene suurem tekstiosa algab ja lõpeb juttude rääkimisega. Ning kuna Wimberg näikse lausa jõuga soovivat tagasi tuua moodi, mille järgi peategelane sülitab linnale ning asub elama maale, siis stardipaugule Kalamajas, kus peamiselt kelgitakse oma alkoholitaluvu-

sega, järgneb esimese kulminatsiooni mõõdukes kimp külajutte 80ndaist, mis osalt vahest on üsna autentsed jäädvustused poolenisti moderniseerunud mütoloogias, osalt aga kindlasti autori fantaasiakaldu tulemu.

Tänapäeval, 1999–2000, aset leidvad ebamaised sündmused ongi kõige problemaatilisemad. Ajuti jääb mulje, et Wimberg püüab Indrek Hargla ja Karen Orlau laadis pakkuda nn etno-horrorit, mis kasutaks eestimaist keskkonda ning õuduselementidena meie rahvapärimust, kuid märke, et autoril miskit mitmeplaanimat kavas ja käsil on, leidub rohkem. Kuigi tumedate jõududega mestis olev kirikuõpetaja on ehk rahvajuttudes levinud kuju, leidub siin allusioone rohkem, arvestades kas või pastorit saatvaid mustades nahkmantleis ja vööle kinnitatud püstolikabuuridega isikuid, kes tulevad öösel inimesele järele, et ta igaveseks kuhugi ära viia... Aga oleks ka rumal seosteotsinguil selle tasandi juurde pidama jääda.

Mitmed otsesed vihjed (kohalikule) ulmekirjandusele on silmanähtavad. Pikade ninade ja kolmnurksete silmadega tulnukad, kes oma kivirahnu meenutava õhusõidukiga elektriliinidesse takerdudes avarii teevad, on küll üks jaburamaid näiteid, aga ehk seda paremgi. Selle kõrval on kogu Majaolendi-Ajaolendi lugu ning Silmataguse kontseptsioon päris leidlikud, kuigi viimasel on anglomaailma žanriulmeski kümneid analooge. Mis ei ole siinkirjutaja silmis kindlasti miinus. Lihtsalt olgem neist teadlikud. Kohaliku kuradi abil kirikuõpetajast vabanemine on küll jällegi nii groteskselt maalitud, et

vägisi kipub taas pähe mõte pullitegemisest ja selle eesmärgist. Vägisi kipub pähe ka ühe kodumaise ulmekirjaniku lause, et tavakirjanik tahab, aga ei oska, maagiline realist ei taha ja ei oska ning ulmekirjanik tahab ja oskab. Wimberg pole küll puhtal kujul ükski neist ning ehk see ta päästabki.

Ning kui seda roppustest kubisevat ja ülekeeratud grotesksest "õudus"-liinist juhinduvat kaasajaplaani oli küll huvitav, aga lõpuks siiski nõutukstegev lugeda, siis liin, milles Jaak meenutas episoodi oma poisipõlvesuvedest vanavanemate juures maal, pakkus ehedamat naudingut. Kuna ma autorist veidi vanemana siiski samasse põlvkonda kuulun, siis oskan vaid üllatusega tõdeda, kuidas küll paljud neist 80ndate maaelust pärit muljetest, mälu-piltidest, tunnetest, detailidest, nüanssidest ja peegeldusist eri inimestel nii identsed võivad olla. Nii totaalselt identsed. Au ja kiitus selle eest. Neil hetkil on tegu tõeliselt suurepärase, ohtralt samastumisvõimalusi pakkuva ilukirjandusega. Ja erilisel tahan kiita autorit oskuse eest impressioone nii võrratult sõnadeks ja lauseteks vormida.

Ja kui esimese seosena sooviks siin ehk vedada paralleeli Tukla "Väikese Illimari", siis peagi muutub see ebaoriginaalseks, kuna Wimberg ise otsustab saata oma minajutustajast *alter ego* ajas tagasi minevikku rahvakirjanik Tuglase pähe – soovitama sellele plaanitava teose kangelase nimeks Illimari. Tulevane Eesti NSV rahvakirjanik ise kaalub variante nagu Rademar või Inreko. Räme ja groteskne.

Tegelikult on aga seos Ray Bradbury nostalgiliste poisipõlvemälestustega märk-

sa otsesem. Paralleel jõulisem. Ja isegi mitte ainult "Võililleveini"-nimelise kontsentraadiga, vaid ka mitmes teises ulmekirjanduse suurmeistri jutus esineva skeemiga. Mälestuste ja reaalsuse tasandite lõikumisega. Peamiselt aga tõstaksin esile seda Wimbergilgi esinevat bradburylikku soojust ja südamlikkust, mis neist mälestustest nii selgelt esile tuleb, neid piiritleb ja defineerib. Käesolevate ridade autor on tavaline väikekodanlane, kellele meeldivad ilusad asjad, ilusad emotsioonid, traditsioonid, soojus, pehmus, lähedus jne, mistõttu see liin "Lipamäest" isiklikult eriti korda läks.

Üldiselt on siiski tegemist erakordselt kireva ja kohati ehk ärritavagi kompotiga, kuhu – ajuti näib, et ehk veidi valimatult, – nimetusi sisse on visatud. Lausa perversse rõõmuga näib Wimberg kirjeldavat pahaaimamatule lugejale lehmade söödaraatsioone, mineraalväetistesse puutuvat jms – andke andeks! – pahna. No ega ikka ei huvita küll. Kummatigi Wimberg ei kelgi ega eputa oma teadmistega nagu näiteks Ruben oma romaanikeses, ebapädevas ning tervistkahjustavas "ajalooramatus" ja artiklites. Wimberg lihtsalt jagab neid teadmisi, ilmselt eesmärgil, millest vaid tema üksi teadlik on, aga mis siis sellest?

Kõige rohkem üllataski vahest see, et "Lipamäe" on nii pagana lugejasõbralik, mõnus, soe, südamlik ja lihtsalt sõbralik ning heatahtlik raamat. Ning autor tegelikult inimene, kes sooviks, et ta südamesse mahuks kogu maailm. Kui otsida paralleele, siis Barkeri "Leegitsev täiskuu" kujutab ju mõnes mõttes sarnaseid asju, lahkab ehk samalaadseid teemasid. Bar-

keril on aga üldtoon küüniline, pohhuistlik, negatiivne, minnalaskev. Wimbergi romaan seevastu pakatab positiivsusest, päikesest, ilusatest tunnetest, hoolimata kohatisest näivsüngusest. Rohkem soojust-siirust edaspidiseks, vähem manifes-

teerivat sotsiaalsust ja külarealismist iga hinna eest.

Ja lõpuks ei saa ma mitte ütlemata jätta: kombainid!

Kombainid! Mõelda vaid! (Võimas.)

JANEK KRAAVI Poe tänava lood

MATT BARKER. *LEEGITSEV TÄISKUU*. Varrak, Tallinn, 2001. 240 lk. Hind 173 kr.

Matt Barkeri teist romaani on võimalik ilmselt mitut moodi lugeda ja hinnata. Tavapärane ja tuttav tekstikäsitsemisviis sisaldab kujutatud miljöösse sisseelamist, selles miljöös aset leidvate sündmuste jälgimist, tegelaskujude loomisel saavutatud või saavutamata jäänud terviklikkuse hindamist jne. Barkeri võrdlemisi klassikaline õudusjutumeetod on tuttav juba tema esimestest raamatutest. Mingis võõras, üldjuhul välismaises keskkonnas toimuvate kummaliste sündmuste ahel saab alguse reaalse ja usutava maailma kujutamise, puänteeritakse aga siiski tavaliselt väljaspool teadusliku maailmaseletuse piire. Nähtava taga või sees potentsiaalselt sisalduv hirmus jõud, millegi tundmatu tõmme või seletamatu sättumus genereerivad jõulisemaid emotsioone ning võimaldavad näha harjumuspärasest maailma teise vaatenurga alt.

Alternatiivse lugemisvõimalusena pakuksin ma "Leegitsevat täiskuud" ettekäändeks tuues veidi teoreetilisema-kulturooloogilisema lähenemisviisi. Kuivõrd Barkeri raamatud tunduvad olevat eesti kirjanduse kontekstis mõneti isolatsiooni jäänud, siis vahest aitab järgnev visandilaadne selgitus neid tekste pisut laiemal taustal lugeda ja mõista.

"Leegitseva täiskuud" avaram žanri-kontekst seostub siinses kultuuris algselt

18. sajandi Euroopa kirjanduse ühe äärealanähtusega – gooti romaaniga. Žanri ühe avateose, Horace Walpole'i romaani "Castle of Ontranto" (1764) tegevus toimub keskaegses kindluslossis, kus kõike ümbritseb gooti stiilis arhitektuur. Sealt pärineb ka hilisemate samasugust laadi tekstide üldnimetus. Sündmuste toimumiskoht võtab üldjuhul ise suure ja salapärase karakteri mõõtmed. Maa-alused käigud, salauksed, pimedad trepid ning kriipivaid helisid täis toad kontrollivad tegelaste mõtteid ja emotsioone. Ruumimõõde muutub teksti kestel tegelaste vastasmängijaks – piiratud, teadmatust sisaldavaks ja klaustrofoobiat tekitavaks teadvuseks.

Barkeri juttude puhul võib mõõnda samasugust ruumikasutuse poeetikat. Moodsa gootika viljelejana asetab ta oma tegelasi tihti peale friiklikku haiglamiljöösse, kus keskaegsete ahelate asemel piiratakse inimese tegutsemis- ja mõtlemisvabadust mitmesuguseid hallutsinatsioone tekitavate medikamentidega. Kirjandusajaloos tipnevad gootika mõjud Edgar Allan Poe *horror*-atmosfääri sisaldavas novelliloomingus. Oma parimatel hetkedel tuleb Barkeri kirjutatu kindlasti meelde omaaegset Poe lugemisest saadud elamust. Kuigi – Poe kirjanduslike vaadete järgi on Barkeri jutud liiga pikad, millega võib kaasneda kahetsusväärne asjaolu, et lugeja juba enne puänteeritud lõpplahendust loost tüdib.

Kogu 19. sajandi vältel suureneb gooti romaani ühe järeltulija, *fantasy*-kirjanduse populaarsus. Sellist tüüpi ilukirjanduse puhul on võimalik ja võimatu segi paisatud, nõnda et lugeja (vahel ka loo jutus-

taja või peategelane) jäetakse tegelikult ilma järjekindla ja pideva selgitusest sündmuste toimumise põhjustest. Tzvetan Todorov on seda nn fantastilist narratiivi iseloomustanud kui kõhklemist üleloomuliku ja loomuliku psühholoogilise maailmaseletamiste vahel ("The Fantastic", 1973). Kõige klassikalisem näide seda tüüpi kirjandusest oleks vahest Henry Jamesi "Kruvi keere" (1898). Eesti keelde tõlgitust võiks siin nimetada ka Kingsley Amise romaani "Roheline mees". Nagu Barkeri "Leegitsev täiskuu", balansseerivad needki raamatud väga osavalt realistliku meetodi ja fantastilise maailmakujutamise piirimail.

Rosemary Jackson on rääkinud seda tüüpi tekstidest kui kultuuris domineerivate piiride mitmetähenduslikest käppenäitajatest ("Fantasy: Literature of Subversion", 1981). Just sellised tekstid toovad esile meie kultuurilise mõistmisvõime alused; selline mõtlemine kisub korraks lahti pealispinna, nõnda et üheks lühikeks momendiks avaneb korrastamatus, illegaalne – ühesõnaga kõik see, mis on jäänud domineeriva kultuurikäsitluse taha varjule. Sellised tekstid teadvustavad meie võimalusi, mida võime leida väljaspool domineerivat väärtustesüsteemi.

Lääne-Euroopa kultuuri peajoont saab iseloomustada mõistuslikkuse ja ratsionalismi järkjärgulise arenguna. Ratsionaalse kultuuri olulisema kirjandusvooluna on tavapäraselt kõneldud realismist. Fantastika ja õuduskirjandus muutubki selles suures mõistuspärasuses marginaalseks ja väheoluliseks. Selle kirjanduse kultuuriline karakteristik seisneb reaalsuse puudumises või reaalse õõnestamises. See

eksisteerib Suure Teise kõnena, nähtamatu ja kuuldamatuna, olles oma semantikalts keskmist ja normaalset mõtlemist nihutav ning õõnestav.

Eestlaslik lugemisharjumus suubub kahte suuremasse voolu. Ülirealism (proosa) ja mähedam abstraktsus (üks osa eesti luulest) on need lugemiskoodid, mida traditsiooniliselt mõistetakse ja sellepärast ka hinnatakse. Just sel põhjusel tekitab Barkeri kujutluslaadiga kaasaskäiv realismi ületamine ilmselt võõristust ja arusaamatust. Sest kuigi inimestele meeldivad ennekõike lood – ning loo konstrueerijana on Barker üldiselt andekas –, esineb nende juttude ülesehituses ikkagi palju mitmesuguseid tundmatuid ja meile mitetarvilikke situatsioone või mõtlemisviise kultuuri äärealadelt. Sellepärast on Barker saavutanud mingisuguse poolkirjaniku staatuse – ei popkirjanik, ei puhta kunsti jänger, ei mõtleja, ei käsitöölaine.

Kuid temale kujundatud partisanikirjaniku imago juhibki meie tähelepanu ka mingitele eesti kultuuri sees asetsevatele teistele võimalustele. "Leegitsev täiskuu" on mitmesuguste koodide kokkusaamise kohaks. Peategelase rahvuslik identiteet hõljub ja virvendab kahe kultuuri ühenduskohana. Raamatut läbib eesti rahvalegendidest tuttav libahundimotiiv, kuid seda täiendatakse samateemaliste karjala folkloorist pärit motiividega. Mitteadvusse maetud arhetüüpsete situatsioonide ning hirmude esiletoomiseks ja võimendamiseks ongi romaanis palju unenäolist, psühhoodeelset, hullumeelset – igapäevakultuuri äärealadele nihutatud tundlikkust.

Tema kolmas romaan käsitleks esma-

pilgul justkui meile tuttavat ja kodust keskkonda – Tartut, väikeste põigetega põhja poole. Tartu topograafia esitatakse väga täpselt ja äratuntavalt. Ometi toimub nendel tuntud marsruutidel midagi enneolematut, sest neid teid käies mõeldakse ja tuntakse kuidagi intensiivsemalt, teistsuguse temperamendiga, räägitakse vene keeles, mõeldakse väga poeetilises eesti keeles ja loetakse hoopis teistsuguseid raamatuid. Nõnda avab tekst tavapäras-

ja Tartule iseloomulikku märgilist pealispinda, mille taga toimib väga intensiivselt üks teine kultuur ja keel. Selline marginaalsus on samuti üks Barkeri raamatu lugemisnaudingut võimendavaid aspekte.

Homonüümiline tõlgendamisvõime: Tartu kesklinnas asuval lühikesel ja igaval Poe tänaval toimub siiski üht-teist huvitavat.

FAGIRA D. MORTI **Hurmavad jübedused**

KAREN ORLAU. SEALTMAALT. Salasõna, Tallinn, 2002. 138 lk Hind 125 kr.

Arvatavasti ei juhtu seda mitte iga päev, et oleks võimalik lugeda kodumaise autori tõesti suurepäraseid õudusjutte. Orlau nime soovitan soojalt meelde jätta, sest ta valdab külmavärinaid tekitavate tekstide valmistamist päris meisterlikult. Ei taha teda ka väga üle kiita, midagi kohutavalt jalustrabavalt uuenduslikku siit ju vastu ei vaata, lood arenevad üsna klassikaliste õudukate mustreid pidi, kuid kulunult või pleekinult ei mõju. Raamatu kaante vahele on kogutud üksteist erilaadset novelli, mida lugedes ei peaks küll kellelgi tekikima tunnet, nagu oleks sama teksti uskilt juba varem loetud, mõne teise autori poolt kirjapanduna, ma mõtlen.

Tegemist on küll Orlau debüütraamatuga, kuid õudusjuttude armastajatele ei tohiks see daam päris tundmatu olla. Kui olete varem lugenud mõnd õõvakat Kate Stari sulest, siis teadke, et tegemist on sama autoriga. Kate Stari debüüt toimus juba 1997. aastal ulmeajakirjas *Mardus*, interneti ja trükisõna vahendusel on Orlau avaldanud ligikaudu paarkümmend lühijuttu, neist kaks, "Oraakli surm" ja "Rannahiidsed", on võitnud Eesti ulmeauhinna Stalkeri, vastavalt 1999. ja 2001. aastal. "Rannahiidsed" leidub ka raamatus, ja see on tõepoolest väga lummas lugu, mis hargneb väikeses Eesti rannakülas. Tegelikult ei peakski seda ilmtingimata nimetama õudusjutuks, on pigem eesti

külaelu portree, mis jutustab jonnakast väikerahvast, möödarääkimistest, surematust armastusest ja sügavaimast kurbusest. Lugu saab alguse nii umbes sajand tagasi, kui usk ja eausk käisid hoopis varjulisi ning sügavamaid radu pidi kui tänapäeval. Siiski, väikeste lagunevate Eesti ääremaakülade kohal hõljub minu arvates veel tänagi kummaliste saladuste loor. Siinkandis on küllalt kohti, kus võib aimata ringi ujumas näkke ja kus kivid verepisaraid valavad. Usun, et veel on elus mõned sellised külamoorigi, kes teile küll ja küllalt traagilisi külajutte rääkida võivad.

Raamat algab ühe väikesse näpuharjutusega, mis iseenesest oleks võinud ülejäänud lugude tugevust arvestades ka välja jääda, kuid ei sega siiski üldpilti. Järgmine lugu, "Habras ime", on samuti väga lühike, 55aastase Mardi traagiline joodiku pihtimus. Siitkohalt olgu võetud väike tsitaat, et arvustuselugeja pisut paremat aimu saaks noore autori stiilist: "Ma istusin siis koridoris külma trepi peal ja jõin üksipäini. Algul oli enesest päris kahju – olen juba vana mees, naine viskas kodust välja, nüüd pean siin külma trepi peal istuma nagu viimane joodik. Jutal oleks hea meel pealegi, kui ma enesele külmast kopsutõve külge saaks ja maha sureks. Nii ma just mõtlesin. Viin tegi aga olemise varsti soojemaks ja siis hakkas tunduma, et põrgu päralt, kas polnud see kena – pimedas trepikojas istuda ja oodata, ega keegi järsku külla ei tule. Vaata kui tuleb sõber vaatama, selline sõber, keda kümneid aastaid näinud ei ole. Tuleb mõni, kellega koos sai nooruses tükke tehtud. Sina istud aga trepil, pudel käes, ja ütled, et näe, sind ma just ootasingi. Ole mees

ja tule võtame koos ühe klõmmu. Või tuleb mõni noore aja pruut vaatama, näiteks Liina, selline pikkade heledate pat-sidega, nõpsninaga ja punaste põskedega silmatera. Suur igatsus tuli hinge, sihuke igatsus, et tegi haiget lausa. Kui viin teeks nii, et ma ennast ise ka noorena tunneks, kui saaks end nii purju juua, et unustan ära selle, et mind kellelegi enam vaja ei lähe, ja et ma oleks nii purjus, et ma näek-singi neid noori ilusaid nägusid, kellega koos ma tööd tegin, kurameerisin ja pidusid pidasin. Siis ma jõingi veel viina. Jõin kohe nii, et tunda oleks. Ise vahepeal nutsin natuke. Kui pudel tühjaks sai, jäin imet ootama...”

Orlau räägib lihtsas keeles lihtsatest asjadest, tema lood ei ole lausa ebamaised väljamõeldised, ta ei loo mingit uut olematut maailma, ei vii meid ülepeakaela kuskile ebareaalsetesse teistesse dimensioonidesse. Orlau räägib igapäevasest elust – nii sellisest, mille kohta lugeja on ehk kuulnud vanavanematelt, kui ka sellisest, millest pajatab kriminaalkroonika

või millest võivad rääkida psühholoogid, ja miks mitte ka sellisest, millest kirjutavad lugematud naisteajakirjad. Ta ei aja oma juttudes taga mingit üleloomulikku keemiat. Ta kirjeldab hirmsusi elegantselt, tema keelekasutus on meeldivalt nõrke, lood ei takerdu ähmastele kõrvalteedele, neis ei ole kirjutamiskrampi ega liigset ilutsemist.

Ütlen ausalt: üle pika aja puutusin kokku niisuguse raamatuga, mida heameelega loeksin veelgi, lihtsalt sirviksin mõnu pärast. Võimalik, et minu meeldiv üllatus on sellevõrra suurem, et ma oleksin ise raamatupoes sellest teosest mööda vaadanud. Raamat on ilmunud sarjas “Kummalised lood”, ja ega see raamatusari pole varem väga pilku püüdnud, küllap eksis lihtsalt ära odavate krimkade ja naistekate vahele. Ma usun, et nüüd on põhjust ka järele vaadata, mis sarjal veel pakkuda on. Mul on hea meel, et Orlau sahtlipõhjust välja kolinud on, kirjutagu ta veel palju jutte.

PRIIT KRUUS **Margit Gump**

OLEV REMSU. MARGIT PUUSAAG JA TEMA MEHED. Wellesto, Tallinn, 2001. (O. Remsu, Valitud teosed; 2). 338 lk. Hind 145 kr.

*Seejärel võtsid bandiidid mult tädi
Ksenja sitskleidi seljast ja vaatasid
mind rinnahoidja ja pükste väel. See on
päris mõnus asi, kui mehed sind igalt
poolt uurivad
(lk 48).*

Olev Remsu astub selle raamatuga ühte ruumi meesautoritega, kes penetreerivad noore naise mõttemaailma. Nagu Juhan Pajul (“Vanaema mõis”) või Arved Viirlaidil (nt “Ristideta hauad”), on siingi (põhi)tegelaseks noor naine, kes satub Teise maailmasõja aegsesse keerisesse ja kelle elus saab selleks, mille ümber kõik muu keerleb ja millest ka kõik algab, lõtv püksikumm. Kuulsaim seik, mida raamatu puhul välja on toodud ja mis tagakaanelgi reklaamtekstis esikohal figureerib, on see, et Margit Puusaag saab 14aastasena kolmelt metsavennalt lapse. Varemgi kasutatud on võte, et vägistamist ja/või selle pehmemat vormi, ärakasutamist, näidatakse läbi süütu plika pilgu, mis jätab ohvrist mulje kui ullikesest, kellele pole veel korralikult “lindudest ja mesilastest” räägitud.

Võib öelda (ja seda mitte “ärapanemise” pärast), et Margit Puusaag on täielik nümfomaan, tema loo konstantseks katalüsaatoriks on soovimatud ja soovitud

seksuaalvahekorrad. Tema meestega. “Margit Puusaag ja tema mehed” tõmbab kindaga üle nina viirlaidlikul heroiseerimisel *à la* eesti naine, vastsündinud laps süles, vägistamiskatsetele vastu hakkamas. Või siiski: ka Remsu teosest kumab läbi arusaam et tugevast eesti naisest võib üle käia kas või terve polk. Remsu kodutütar aga halvemal juhul nutab paar päeva, kuid enamasti on nii tark, et keerab “pahad mehed” endal ümber näpu.

Remsu on kirjutanud romaani, rääkides läbi omaloodud tegelase, kelle ümber luuakse müstilist aurat: aga äkki oli ta tõepoolest olemas? Remsu kirjutab Margitist, kes kirjutab päevikut – ja tekib küsimus, kas lõpptulemus on päeviku vormis ja laadis romaan või igati adekvaatselt tegelikkusele vastav, reaalne autobiograafia (millel, siiski, on kõrvaline looja-niidetõmbaja: kas 90ndatel elanud prominentne Margit Puusaag oleks palganud Remsu kirjutama raamatut “Mehed ja kuupäevad, Margiti lugu?”). On ka kolmas variant: adekvaatne päevik, mille kirjutaja (Margit või Remsu) asub romaani tegema.

Kuidas muidu seletada tõika, et romaani alguses vastab tekst igati päeviku omadustele: hüplikud märkmed, juhusliku intervalliga sissekanded stiilis “käisin seal ja mõtlesin pärast, et...”. Päevikutes enamasti ei joonistu – kõrvalise inimese, st salalugeja vaatepunktist – välja karaktereid. Ka Margiti kooliaegsed kavalierid erinevad üksteisest eelkõige oma nimede poolest. Mis tähtsust ongi siin sellel, et peigmees Elmar on uljam musitaja kui Toivo?

Tegevuse arenedes – märtsipommita-

misega hukkuvad Margiti vanemad, maja Harju tänaval tehakse maatas; tee viib sugulaste katuse alt lastekodusse ja sealt edasi Venemaale – taandub Margiti siseilm ning temast saab väliste sündmuste kronoloog-protokollija. Aga loomulikult ei kirjuta päevikupidaja ainult endast. Margiti “siinolek” lehekülgedel taandub raamatu lõpupoole, kuigi teda lubab täheldada sõna “ma”. “Ma” näeb ja kuuleb palju. “Ma” loeb filmistsenaariume, “ma” kirjeldab filmivõtteid, ja seda lehekülgede kaupa. Remsu (ja mitte Margit) astub päeviku vormilistest piiridest välja, kui üks süžeeleini – Moskva filmiinstituut ja selles toimuv – tema jaoks liiga põnevaks muutub. Remsu mattub sinna sisse. Ei ole usutav, et inimene (Margit) suudab niimoodi punktuaalselt meelde jätta vaidlusi, nimesid, näoilmeid, liigutusi... Niisiis: kui küsida, kas kirjutaja on Remsu läbi Margiti või Margit ise; kas lugu on fiktsioon või fiktiivne fiktsioon, siis vastus on, et nii üht kui teist. Raamat oleks justkui kirjutatud kahasse – et üldse selline mulje jääb, tõestab õnnestunud autoritööd.

Algusesse tagasi. Kontseptsiooni, et Margit on ripsmeid plaksutav nümfoomaan ja viirlaidliku naisekäsituse vastandtüüp, ei loo ju peategelane ise. Autor ise ekspluateerib Margitit samamoodi, ühtlasi oma hüpiknukule emotsionaalset seisilma luues. See on siiras ja avatud oma päevikule ning seega ka selle loojale – Remsule. Penetratsioon on vägev ja võimsaim, mida antud vallas eesti kirjandusest lugenud olen.

Olev Remsu ise võib olla lugenud Winston Groomi “Forrest Gumpi” (ja selle järgi “Gump & Co”) – lugusid hea-

südamlikust idioodist, kellel on aga suurepärase võime omandada oskusi pea kõiges, millega ta elu jooksul kokku puutub. Ta on jalgpallur, sõjakangelane, maadleja, lauatennisist, kosmonaut, muusik, kohtub kahe USA presidendiga ja lõpuks kandideerib ka ise riigipeaks. Ulalikestega juhtub nii mõndagi.

Nii Margit kui Forrest on naiivsed jutustajad, sellist tüüpi tegelased, kelle karakteristik ei tohi autoril kuidagi takistada kirjutamast neid sisse kõige uskumatutesse olukordadesse, panna neid tegema vastuvaidlematult kõike, mida autor soovib. Viimane aga laotab oma ulja sullelennu tagajärjed loo lõpus tegelase õlgadele. Lõpus on mugav tegelasele mõistatuslik pale ette lükata: kui loo alguses sisendatakse, et ehk on jutustataval tõepõhi all, siis nüüd toimub kannapööre – äkki ta hoopis mõtles kõik välja? Valmiskirjutatu on muutunud ka autori enese jaoks liiga pirakaks tükiks, aga enda (vabandust) mõlapidamatu suu on veelgi suurem.

“Forrest Gumpi” lõpus jutustab peategelane ühele ajakirjanikule oma mälestusi, too aga raputab pead ja ütleb, et seda pole mõtet kirja panna: keegi ei usuks. Kui Margit on pärast elu Beria ning Stalini kõrgseltskonnas tagasi kodulinna Rāpinasse jõudnud, öeldakse talle: “Ah, käi potilaadale, pole sa Moskvast undki näinud!” (lk 329).

Kas naiivne jutustaja on ohver? Kui ongi, siis näib, et autorid patsutavad temataoliste heasoovlik-andekspaluvalt õlale, kui *life on the rollercoaster* on lõppenud. Forrest Gump õhkab kuuekümneseena: “vähemalt pole minu elu olnud üks-

luine”. Remsu laseb Margitil kinnitada: “Mind pilgatakse siin Räpinas usuhulluks Jeesuse pruudiks, ma liigun ringi kui vari (...), ent mu südames on suurim rikkus, mida ma võiksin jagada kõigile – see ongi

meelerahu” (lk 337).

PS. Sellest saan ma aru, miks “Forrest Gumpi” esikaanel on Tom Hanks, kuid miks on Olev Remsu raamatul Kristiina Heinmetsa pilt?!

LAURI SOMMER Pilguheit Varblase Platoole

HANNES VARBLANE. ILMAVALLAS. *Ilmamaa, Tartu, 2002. 272 lk. Hind 99 kr.*

Poolt ja vastu... alustan sealt, kust mäletan. Varblast lugesin esmakordselt samasuguste kaante vahelt. Siis, kui ilmus *Vikerkaare beat*-number (1990, nr 6), mis koos ekspressionismi-eriga (1989, nr 10) on siiani mu lemmik. Jutt tundus hipitatakse mõnes tykis liiga rafineeritud, aga viis kaasa kyll. Ja muidugi mõjus laialdane lugemus hästi siis ja mõjub praegu. Mõne aasta pärast sattusin sõjaväes rääkima leitnandiga, kes vist oli V. kursavend. Ajaloo juurest militaarsetele marjamaadele suundund. Rääkis, et võiks meid mingis kõrtsis tutvustada “ja pärast paari napsi ameerika kirjandusest rääkima jätta”. Seda ei juhtund, kuid hävituse ja kultuuri seos kõneleb V. puhul kyll: “Alkoholi hävitavast leegist kõrvetamata pole meist vist keegi pääsenud” (lk 12). Nojah, igal omad vahendid ja mõtestused. Mina palun Jumalat Red Hot Chili Peppersi sõnadega: “Tee, et mu päevadest saaks tuul, / ja võta mult minu enesehävitus.”¹ Nagu ytleb V-le oluline tekstikoht (lk 67), on igal inimesel õigus oma õnnepyydele. Ja otsides tuleb liikuda nii geograafiliselt kui kultuuriliselt. See pyye, trots, armastus ja muusika on osad elutervikust, mida raamat liigse autobiograafilise pealetykki-vuset, enamasti varjundatult e’jastab.

Kuigi “ma tõenäoliselt oskaksin maha müüa ka nostalgiat” (lk 47), oleks otsestelt nii tegemine enda ja oma ajastu meelsuse reetmine. Absoluutsed hinnangud on suure inimliku veenvusjõuga ja kahandava yhekylguse-mekiga yhtlasi. Nad on midagi väga sisemist ja läbikannatatut. Nii või naa, ehkki V. eesti kirjandusest, kunstist, ajaloost ja enesest kirjutada justkui ei tahaks (teisalt: vägagi tahaks), ei pääse ta sellest isegi ookeanitagustele nähetele käsituspinna loomisel päris mööda. Ja tore on, sest ta ajab omi asju huvitavalt. Olles yhelt poolt kultuurivaenlane (lk 214), teisalt fakti- ja keeletäpne raamatutark, yhendab ta need poolused oma eluseikade, arvamuste ja ajakriitikaga. Kuna algaine tundmine on tal piisavalt hea – huvitavam ja syvenenum kui enamikul õppinud inglise fillidel –, ei muutu mees kontekstiväliseks hämajaks, kellesugustest publitsistika kirendab. Siin see Varblase Platoole siis laiub, yhe kultuurilise sisepalguluse tartuliku myndiga kroonika, kypsemas eas tugeva lugemuse ja vastalise kogemuse pinnalt kirja pandud. Minu jaoks ongi V. põhiliselt mõttemeister ja sumbunud kirjandusyritustel pysti tõusev tõeytleja. Kuid ka V. luulele annab see raamat võimsa inimlik-kultuurilise lisatausta ja ilmselt on siitpeale ta poeesides sisalduva päritolu lugejatele selgem. Kui ta mainib, et “iga raamatu, iga autori lugemiseks on oma aeg, oma vanus” (lk 206), siis arvan, et mina loen teda sobivas eas. Olen juba näinud endavanuseid näruse enesetähtsusliku myydiloome ja targutamise teele asuvat, olen ise lollusi

¹ Laulust “Soul To Squeeze”, ilmunud filmi “Coneheads” heliribal (1993).

teinud ja haiget saanud. Ja uskumas, et mu elu on "installatsioon või reinkarnatsioon" (lk 47). Ehk mõlemad korraga. Nii et "isasõnad" (Janika Kronbergi täpne väljend) on omal kohal. Kirjuta, kallid Hannesekäsi, rahu minugi sydame. (Oleks see nõnda lihtne...)

Vaatame ringi. Selgub, et suure hulga Platoost moodustab väliskirjandus, mis meest nõukogudeaegses vördjaliku ideoloogiaga ja keelatud tsoonidega vaimuilmas värskendada sai. Põhirõhk on Ameerika materjalil ja käsitletud moodustavad ysna yhtse ja seotud protsessi sealse omakirjanduse loojatest kuni biitnike, ulmikute ja metafiktionalistideni välja. Otsest yhisnimetajat otsida oleks piirav, kuid mingi vabadusiha, rahutu rändlemine ja isepäisus läbib enamikku neist. Selle valla lood on suurepäraseks lisaks ylikooli seminari "Euroopa ja Ameerika kirjanduskontaktid" juurde. Suurt osa ameerika kirjandusest pole minu meelest teise vabariigi aegu ymber hinnata vajagi. Näiteks vene ajal keelatud jänkide kommu-naljad on nyyd lubatud, aga nad ei tähenda enam midagi, on yks mööduv kild sealt. Tõlkelaviin lisab uuestast nii paska kui pärle, kuid protsess ise on minu jaoks umbes kusagile David Herbert Lawrence'ini fikseerunud. Muidugi, Ameerikaid on mitmeid. Mulle tähendab see maa näiteks veel indiaanlasi, New Orleansi, Aikenit, Hüsker Dü'd ja mida kõike. Praeguses seoses (*rock* kui eneseteadvuse synd, lk 48) eriti alla 10 aastaste poiste *hardcore*-bändi Old Skull. Nemad olid/on minu karje ja lapsepõlve ulatuv vastupanu. Nojah, koordinaadid on nihkes. Vahest just seepärast ei saa ma nõus-

tuda (kyll vaid osalt Ameerikaga seotud) Aldous Huxley kergekaelise ja ylelibiseva, mõjutustega piirduva lahterdamisega ning lendlausega: "Kui miski tema toodangust kunagi settib, siis see kindlasti – mõtelda pole mõnus" (lk 133). Mees oli siiski ka endana midagi, mitte pelk punkt protsessis ja tema elujaatust ei saa väljendada negatsiooniga. Kui yldse, siis juba: mõista on mõnus. Veidi teine lugu on biitnikega, kelle kohta ma oma praeguse lugemusega juba julgen sõna võtta. Varblane teab nangunii rohkem (tal on olnud rohkem aega teada), kuid mis paneb teda ytlema järgmist: "Nii on biitnikudki läbi katoliikluse ja judaismi, zeni- või mahajaana-budismi, läbi müstiliste ilmutuste või satori'te sunnitud tõdema – ka biitpõlvkond on Jumalast hüljatud orbude põlvkond, kelle osaks jäänud seista illusioonidest vabana & ihuüksi eksistentsi südaõises pimeduses" (lk 119)? Sellise abstraktsioonina muutub iga seisukoht juba rääkija isiklikuks ilukõneks. Minu jaoks on see loomu poolest mystikute (sellised olid parimad neist) tagasitõmbamine eksistentsialistikule "olemisse heidetuse" pinnale. Isegi ropp suu Burroughs tunnistas elu lõpul, et ta on alati Jumalat uskunud. Ja Kerouaci "Ma nägin Jumalat. Ta oli nagu mina, kuid ta polnud mina, vaid sina, tema, iga olend Pyha Vaimu tuhandes suunas" ("Safe In Heaven Dead") on väide, mida isegi joomissurm ei teisenda. Kas pole siin just isikuvabaduse vastu eksitud ja terve inimpõlve pärandust oma pessimismiga käideldud? Mõelda selle yle saaks, sest jutt on inimloomustest ja -võimalustest ning kellelgi pole viimast sõna. Mul on tuline kahju, et V. pole pi-

kemalt kirjutanud kõigest, mida ta armastab “oma Jumalas” (lk 48) Bob Dylanis. Jumalast kirjutada on loomulikult raskem, aga läbitunnetatuse, teadmiste ja kire poolest pole meil teist sellist käsitlejat leida. Vana Bob on tõesti pagana palju head teinud ja yllatas mind alles hiljuti, kui kuulsin ta arhailist ja ehedat *cover*’ite plaati “Good As I’ve Been To You”. Tunnuslikult hindab V. just Dylani äraostmatust – seda, kuidas ta venelaste pussust rahukontserdist ei hoolinud. “Sparrow’s Rory in Rock” ja “Daamist Hullost...” olid yldse mu lemmikartiklid. Esiteks võimsa stiili tõttu. Teiseks seepärast, et seal ilmusid kultuurifaktid juba puhtalt V. eluga kaetuna ja said palju põnevamaks, kui seda on yldistused väljapoole. Kui ykski seisukoht, tsitaat või vaimukus (V. huumoril ei puudu vist kõrgameerika päritolu ☺) muidu olla suudaks. Näiteks mu lemmiklause sellest raamatust: “Ent kui ma silman tänaval noort plikat, tean täpselt: see on *rock*” (lk 49). Tuleb peale igituttav tunne – näe, ta on seda elanud ja rännanud – ja miski ei saa rohkem kehutada kui selline kultuuriteravikuga (olgu või vastandumise läbi) seotud isiklikkus. Kõik see ilmavallas rändlemine näibki mulle kuhugi sinnapoole suunduvat. Raamat on ju kirjutatud: “tädrukute silmade pärast” (lk 8), mitte poseerimise või vaimupanemise janust. Tulles eesti kultuuri käsitlevate artiklite juurde, tugevnevad kohalikud eetilised pinged. Yhelt poolt on hinnangud “parteide asi” (lk 195), kuid vastupanu isegi on paratamatult üks hõlmav isiklik hinnang. Tõeytlejaamet tähendab pidevat haigetsaamist ja -tegemist. Enda ees ausaks jäämine ja isepäisus võib haka-

ta tähendama ka seda, et jäädakse ausaks pidevalt moodustatava illusiooni vastu (elu kui installatsioon) ning kaotatakse “vabadus valida” (lk 206), kuna tegevust suunab vastupanu. Seda märgib V. isegi: “Seetõttu kujunes vähemalt mu kirjanduslik maitse liiga kitsaks, peamiselt vaid keelatule suunatuks” (lk 206). Siit tuleb juba aprioorne vastumeelsus enamike lubatute vastu. Hilisemast kihistusest ei lähe peale spekulatiivse ja metatekstuaalse suhtumisega tegijad. Taas midagi ajastuja isikuspetsiifilist, kuid V-l on kõrvalpilk siiski olemas. Nii mõnigi kultuurikoryfee saab Hanneselt hoobi tagumikku ja mulle tundub, et ysnagi asja eest. Teisalt paistavad Kivastiku ja Kaldmaa (kelle arvustus V. luulest oli ylistamise meistriteos) käsitlused kergelt onupojalikud. Aga see on väike osa tervikust. Muu jutt – pagulastest, aatemeestest-naistest ja mõnest marginaalsest autorist – on vägagi adekvaatne. Teda häirib Eestis valitsev kildkondlikkus, mind samuti. Kampades lahjenevad niigi lahjad ideed olematuseni ja vastuvõetavale tekib erapoolikuse vastik maik, mis, nagu liitsõna teine pool näitab, on ytleмата poolik suhtumine. Iseasi, kui sõltumatu keegi oma seltskonnaelus tegelikult on. Egoistlikult või isetult, me vajame teisi inimesi. Ka Mylleri majas või Illegaardis kogunenud/kogunevaid inimesi võib vabalt “koondiseks” nimetada ja noori siduvad pealkirjad võivad olla mõrasemad, kui eemalt paistab. Nõustun temaga jälle: mullegi ei ytle umbes 85% eesti luulest mitte midagi. Olen mõelnud, et seda kõrgetasemelist sumbumust, käsitõõd, traditsioonipära ja viljatut irvitamist teisendaks vaid tõelise geeniuse ilmu-

mine eesti keeleruumi. Mis tahes stiilis too kirjutaks, loeks see, et ta oleks teistest jõuliselt, subjektiivse hinnangu yleselt parem. Ja ta teoste veenvus sunniks teisi omi andeid ja sihte ymber hindama. Võibolla systiks see kirjutajatesse ka ausust ja karjet, mida häid ja vähem häid, myydavaid ja myygieduta tegelasi õõtsutav kirjandussupp tasapisi lahtuda laseb. Aga see jutt ei tähenda suurt, sest Gausi kõvera järgi võttes (kahanev rahvaarv, marginaalne eluala jne) võiks järgmine realiseerunud luulegeenius meie maile sattuda näiteks 400 aasta pärast...

Raamatu eelviimane, praegusaja lyhenend kultuurijuttude ja tähtpäevade poolt seatud raamis kulgev tsykkel võinuks ehk eespool asetseda. Veidi pinnalisem ja palgalisem – V. kirjutab tõeliselt hästi siiski sellest, mis teda yleni haarab. Kuid ka väheste tähemärkidega suudab ta kõnekas olla. Lõpupala “Võim ja vaim” (lk 253) on vastupanuideaalide pikendus tänapäeva. Ja kui yhiskondlik pitsitus valuks kasvab, tuleb vist igal looval inimesel barrikaadidele minna. Omal moel. Ryndama või kaitsma. Varblase meelsus

võib olla innustav. Ta keelerelvad on vahedad. Stiil sujuvate ja vahel väga sygavale haaravate mõttearendustega, kohati naljakas, vahel pessimistlikult raiuv ja kergelt aaviklike äärjoontega. Keele isikupära on vägagi nauditav, aga kas Austeri “Invention Of Loneliness’i” peab “yksindusvälmeks” pöörama (lk 99)? Kas pole liiga salongilik? Ja kas Faulkneri sajandialgust käsitlevat teost “The Reivers” (1962) pole *post-rave*’ilikul ajal koomiline “Reivariteks” tõlkida (lk 78)? Ei tahaks uskuda, et selle sisu seeläbi 1980ndate lõpu Inglismaa e-kylluslikest poolpõrandaalustest tantsupidudest kõnelema hakkab. Mis ei tähenda, et ma V. keelelist suutlikkust vaidlustaksin. Pigem võiks ta veel ise midagi vahendada, kuna mitmel pool mainib selle ja teise raamatu tõlkimisvajadust. Nagu öeldud, tal on praegustele noortele vastalistele mõndagi õpetada. Kogemust ja laia tausta. Ta ei peaks oma esseisti-, lyhiprosaisti- ja võitlejaannet enam kirjanduskriitilise vaka all hoidma. Räägime asjast. Kuidas selle jama sees armastada ja mida teha? Mäss jätkub või ei?

JÜRGEN BEYER

Martin Guerre ei tulnud tagasi üksi

NATALIE ZEMON DAVIS. MARTIN GUERRE'I TAGASITULEK. *Inglise k tlk A. Väljataga. Varrak, Tallinn, (Ajalugu. Sotsiaalteadused), 2002. 182 lk. Hind 158 kr.*

Ühes lõunaprantsuse külas elas kord noor jõukas talupoeg Martin Guerre koos oma piltilusa naise Bertrande'i ja väikese poja Sanxiga. Ühel kenal päeval aastal 1548 kadus ta ära ja keegi ei teadnud öelda, kuhu ta jäi. Kaheksa aasta pärast tuli külla mees, kes nimetas end Martin Guerre'iks ja sarnanes temaga ka välimusest, pealegi oskas ta jutustada ohtralt lugusid Martin Guerre'i lapse- ja noorpõlvest. Mõned külaelanikud küll kahtlesid, kas ta on ikka õige Martin Guerre, aga Bertrande tunnistas ta oma meheks, nad said kaks tüdarta ja elasid õnnes ja üksmeeles, kuni kolme aasta pärast muutusid kahtlused tugevamaks ja sai alguse kohtuprotsess, mis pidi tooma selgust, kas tegu on õige Martin Guerre'i või petisega.

Kas põnevat filmi arvustades peab ära ütleva, kuidas ta lõpeb? Selline küsimus kerkib ka käesolevast raamatust rääkides. 1982. aastal linastus kinodes film "Martin Guerre'i tagasitulek" (*Le retour de Martin Guerre*) Gérard Depardieuga peaosas. Kulisside taga oli filmitegijatele kaasabi osutanud ka ajaloolane Natalie Zemon Davis, kes andis nõu ajaloolise tõetruuduse küsimustes. See ei takistanud küll filmi mõningaid vabadusi ajaloolis-

te faktide osas, ka jutustati juhtunust kui põnevast loost, mille lahendus jäi lõpuni lahtiseks.

Juba filmivõtete ajal käis Davis arhiivides ja raamatukogudes, et juhtumit ka teaduslikult käsitleda. Kohe oma raamatu esimeses lõigus reedab ta, kuidas lugu lõpeb. Seejärel analüüsib ta juhtumit enam-vähem kronoloogilises järgnevuses, viidates ikka jälle hilisemale sündmuste käigule, millest lugeja, kes filmi ei ole näinud, teab esialgu vaid põhijooni. Aastal 1983, kui ilmus ingliskeelne originaal (prantsuskeelne tõlge tuli turule juba aasta varem, filmi esilinastuse ajaks, vrd lk 169), oli see arvatavasti teisiti. Seega on meil siin tegemist "raamatuga filmi juurde", mille ajend on unustusse vajunud.

Davis ei suutnud ilmselt otsustada, kas ta peab jutustama korralikult allikalisel baasil põhinevat paeluvat lugu või pidama juhtumi üle teaduslikku diskussiooni. Ta valis kesktee, mis retsensenti päriselt ei veena. Teaduslikus uurimuses oleks 11. graafikuid, statistikat ja metakeelset terminoloogiat, seda parem. Mõnedes ringkondades kasutatakse veel tänapäevalgi väljendit "narratiivne käsitlusvorm", eitamaks ajalooramatute teaduslikku taset. Kas ajaloolane seisab siis valiku ees: kirjutada "mitte-teaduslikke", aga hästi loetavaid raamatuid laiale lugejaskonnale või "teaduslikke" käsitlusi – ka väga keerukas esitusvormis – väheste erialainimeste jaoks, kes huvituvad ühest ja samast temast (või doktoritöö juhendajate, oponentide või retsensentide na peaksid huvituma)?

Davise raamat ei põhinenud ainult jutustavatel allikatel, vaid ta tegi ka jutustamisest endast diskussiooni objekti. Seni olid

jutustused olnud kirjandusteaduse ja rahvaluule uurimisobjekt. Kuigi folkloristid olid juba püüdnud mõista elavaid jutustajaid nende ühiskondlikus kontekstis, ei laienenud see veel rahvaluule kogumise eelsele ajale. Siin kujunes folkloristika ja ajalooteaduse potentsiaalne kokkupuutepunkt, kuid mõlemasuunaline informatsioonivoog sarnaneb veel ebakindla kontaktiga, sest enamik uurijaid teab vähe diskussioonidest teisel erialal.

Viimase kahekümne aasta jooksul on ilmunud palju raamatuid ja artikleid, mis on kavandatud sarnaselt raamatuga Martin Guerre'ist ja käsitlevad enamasti varauusaega. Neid kõiki võib soovi korral lugeda niimetatud mikroajaloo hulka kuuluvaks. Suhteliselt vähetähtsast inimesest tehakse peategelane ajaloolises käsitluses, mille allikaks on tihti suures osas jutustus. Selle kõrval on koostajatel olnud head vaistu leida ka teisi kõige erinevamaid tolaegseid allikaid. Nii joonistub välja küllalt täpselt tsentreeritud või biograafiaid punase joonena läbiv üksikute piirkondade või sotsiaalsete kihtide kultuuriajalugu, millest me seni vähe teadsime.

Seni mahukaim (üle 900 lehekülje) ja võib-olla ka metoodiliselt veenvaim teos selles laadis ilmus 1995. aastal ajaloolase Willem Frijhoffi sulest. See käsitleb 17. sajandi esimesel poolel orvuks jäänud hollandi poissi, kes sai lõpuks Uus-Amsterdami, tänapäeva New Yorgi pastoriks. Jutustavateks allikateks olid sedakorda kaks lendkirja inglite ilmutusest vaeslastekodus.

On probleeme, mille ette satuvad kõik niisuguste biograafiaate koostajad. Kuigi üks

tähelepanuväärne episood peategelase elust on hästi dokumenteeritud, puuduvad ülejäänud eluloo kohta tavaliselt allikad, mis võiksid isiksuse arengut valgustada, sest meil pole ju siiski tegemist eliidi liikmetega, kes oleks ise oma elu kirja pannud. Kas peaks näiteks kasutama psühholoogilisi seletusmudeleid, mis on välja arendatud moodsas tööstusühiskonnas ja milleks võibolla puudusid eeldused varasemal ajal? Sellele küsimusele on ajaloolased seni väga erinevalt vastanud.

Edasine küsimus puudutab ajaloolise rekonstruktsiooni ulatust. Et sageli puuduvad otsesed allikad peategelase teatud eluetappide kohta, pöörduetakse allikate poole, mis annavad teateid teiste isikute kohta sellest samast sotsiaalsest kihist ja sellest samast ajast. Leopold von Ranke klassikaline vormel "kuidas tegelikult oli" saab niisiis täiendatud kuju: "kuidas tegelikult oleks võinud olla". Davise puhul läheb see isegi nii kaugele, et ta esitab oma peategelase dokumenteerimata väljendeid otsese kõnena (lk 75). Selles pole enamik ajaloolasi teda jäljendanud.

Ka vaatamata eri arvamustele selle kohta, kuidas peaks jutustama Martin Guerre'i lugu, jäävad sündmused ise lummavaks ja heidavad rohket valgust 16. sajandi talupoegade ellu, mida Davis oskab osavalt kujutada. Ta tegi läbi sajandite edasi jutustatud loost moodsa sotsiaalajaloo klassika.

Eesti tõlge sisaldab lisaks nimeregistri ja intervjuu (lk 162–177), mille tegi Marek Tamm autoriga 2002. aasta jaanuaris ja kus arutletakse Davise koguloomingu eri tahkude üle.

Saksa keelest tõlkinud Tiina Lias

MÄRT VÄLJATAGA

Eesti sopp ja vene süda

PEETER SAUTER. *PORI. Filmilugu. Loomingu Raamatukogu 2002, nr 1. 80 lk. Hind 24 kr.*

Huvitav, kuidas loo otstarve mõjutab selle tekstilisi või stiililisi omadusi! Võiks ju arvata, et kirjanik oma stiili väga teadlikult ei kontrolli ja kirjutab ikka omas keeles, olgu teose eesmärk milline tahes. Sauteri uuest raamatust paistab aga selgelt, et päriselt see nõnda ei ole. Kui ollakse harjunud Sauteri eriomaselt sooja, kõnekeelse, sugestiivse ja ängistava stiiliga, pinge loomise oskusega ning tempode vaheldamisega, siis selle *Loomingu Raamatukogu* vihu lamedavõitu ja ühemõõtmeline keel võib valmistada pettumuse. See on vist ka seni ainus Sauteri jutt, mis ei ole kirjutatud esimeses isikus. Arusaadav ju ka – kui teha filmistsenaariumi, siis pole tähtsust sellel, kui sugestiivselt ja milliste keeleliste vahenditega on remargid ja kirjeldused esitatud. Esitamisviisile ehk *elucutio*'le rõhku panna oleks lihtsalt asjatu jõukulu. Niisiis tõestab see tekst muuhulgas ka seda, et Sauter ei ole oma ülejäänud lugusid sugugi jutustanud nii, nagu tal nokk on loodud, vaid ta on ikka mingil määral ka teadlikult vaeva näinud, et saavutada talle omane kordumatu ütlemissviis. Ühesõnaga, et ta on muuhulgas teinud kirjandust, kuigi ta seda sageli ei taha endale tunnistada. Filmiloo puhul on aga esmatähtis see, millest jutt, mitte aga see, kuidas jutustatakse.

Narratoloogias eristatakse mõnikord

juttude kolme tasandit: esiteks lugu ehk faabula, millesse kuuluvad tegelased ja kronoloogilises järjestuses sündmused; teiseks see, millises järjekorras, millisest vaatepunktist ja milliste tempodega on need sündmused esitatud (süžee); ning kolmandaks see, kuidas on jutustamis-meediumi kasutatud ehk millises stiilis on lugu kirja pandud. Esimene, aga teatud määral ka teine tasand on kujutamismeediumist suhteliselt sõltumatu, nad ei olene eriti sellest, kas tegu on filmi või kirjandusega. Seega domineerivad "Poris" kui filmiloo kaks esimest tasandit kolmanda arvel. Kuid isegi jutustuse lamedavõitu stiil mõjub päris värskendavana meie jutukirjanduse üldpildis, mis jättis kunagi 70ndatel aastatel katki oma nullstiili kuuri ja on naasmas mingi maneerliku ja mõnusa pajatamise juurde.

Mis loosse puutub, siis annab autor tiitellehel teada, et see on "Stanisław Przybyszewski näidendi "Lumi" ja Fjodor Dostojevski jutu "Ülestähendusi pörandalt" ainetel". Poola dekadendi näidendi (katkend sellest ilmus *Vikerkaares* 1998, nr 12) tegelastevahelised suhted on tõesti mõningate mugandustega Sauteri filmiloo üle kandunud. Tegevus toimub aga tänapäeva Tallinnas ja ühes kaevurilinnakeses. Peaosades on venelannast tarbekunstnik Anna, tema Prozacit neelav äri-mehest abikaasa Mats, Anna kooliõde ja Matsi kunagine armastatu saatuslik karjäärinaine Maarja, Anna kaevurist ja ikoonimaalijast vend Vassili. Kõrvalosades esinevad veel prostituut Lida, kellele Vassili lapse teeb, pühakutaoline ämmaemand Maria, kes Vassili külmumissurmast päästab, värvikad episoodilised rol-

lid on kirikuteener Romal ja selle poolemeelsel elukaaslasel Marusjal.

Mis Dostojevski "Ülestähendustesse" puutub, siis on selle mainimine vist küll punane heeringas, mis on tiitellehele ainult jälgede segamiseks riputatud. Dostojevskiga seosed küll päriselt ei puudu, sest ennekõike selle kirjanikuga kipub kaasas käima mingi stereotüüpne kujutelm vene karakterist. Vene kirjanduse arhetüübid, pühak, hull ja prostituut, on kõik filmilukku sisse pandud. Vene rulett ja viinajoomine on kõik kenasti loo sisse pandud, ainult balalaika ja tantsivad kardud veel puuduvad. Muidugi on stereotüüpiseerimine tegelikult teiste rahvaste kujutamisel loomulik asi, milleta mitte keegi toime ei tule. Pealegi võib elu ise osutada sageli märksa stereotüüpsemaks kui mis tahes klišeed.

Samas meenus Gorki kunagine kurtmine Dostojevskiga seoses: "... Kas võib eksisteerida rahvas, kes jaguneb anarhistideks-liiderdajateks ja poolsurnud fatalistideks? On selge, et need kaks iseloomu pole vene kultuuri loojateks ega arenda seda edasi, ka aeglaselt mitte. Miks tahetakse ühiskonna tähelepanu juhtida just nimelt neile meie rahvusliku psüühika haiglastele nähtustele, nende tema moonutustele? Nendest peab tingimata jagu saama, nendest peab end ravima ja on tarvis luua selline terve ümbruskond, milles need haigused kaoksid. Meil aga näidatakse keha kurnavatele mädapaiselele ja sunnitakse mõtlema, et me elame surnud hingede ja elavate laipade keskel." Nende "moonutuste" aastakümnetepikune väljaravimine pole paraku vilja kandnud – Sauteri kaevurilinnakeses elut-

sevad samasugused fatalistid, joodikud, mürgeldajad, prostituudid, müstikud jne nagu sajanditaguses vene romaanis.

Sauterit on meie kriitika kogu aeg naturalistiks tituleerinud. Nüüd paistab, et ta on seda ka ise uskuma jäänud, ning "Pori" – olgugi et selle tegevus toimub kaasajal – on ühtaegu postmodernistlik käesirutus sajanditaguse naturalismi või kriitilise realismi poole. Jutu iseloomustamiseks võiks kasutada lõiku kellegi B. Rjurikovi järeleõnast "Kuritöö ja karistuse" nõukogudeaegsele tõlkeväljaandele: "Kujutades räpaseid, tolmuseid hoove, pimedaid, madalaid ja umbseid toapugerikke, tänavaid, kus liiguvad toored ja ükskõiksed inimesed, haisvaid joogikohti, on kirjanik loonud kohutava pildi kapitalistliku linna elust".

Sauteri pildid pole sugugi vähem kohutavad ja stiili üheplaanilisust kompenseerib loo tugev visuaalsus ning meelde jäävad stseenid. Mõnikord läheb Sauter hoogu, vajutab pedaali põhja ja kallab roosile veel mõnuga lõhnaõli peale:

Säärvandiga kõõktuba. Vaene ja räämas elamine. Seinal ripuvad vaimulikukuub ja raske rist. Külmaveekraani all solgiämber.

Roma, paks valge kõht õieli, pikad rasvased juuksed ja habe sorakil, kepib oma poolemeelset elukaaslast Marusjat. Pumbab tugevalt, süstemaatiliselt ja täiesti ükskõikseltselt ja õpetab samal ajal Marusjat: "Aga sina ära osta seepi, mis maksab viis krooni. Turul maksab seep ainult kolm krooni. Ole tubli naine, siis meil on kõik korras. Nii, Marusjake, veel natuke ..."

Säärvandi tagant kostab kõva peerulörin...

Viimasel ajal on tublid kultuuritegelased hakanud südant valutama selle üle, kuidas vene värk tungib salakavalaid teid pidi – näiteks spordivõistluste ja teatrifestivalide kaudu – eestlase hinge. Kirjanduses aga tunduvad lood veel hullemad. Stagnaaegses kirjanduses (näiteks Traadil ja Saadil, hiljem Bergil) löid venelased mõnikord stiihilise ja eksootilise tausta, millele sai vastandada eestlase kinnisust või steriilset ratsionaalsust. Uuemad kirjanikud aga püüavad juba ise venelase sisse minna. Kui võtta lisaks Sauterile kätte veel näiteks Matt Barkeri “Leegitsev täiskuu”, siis tekib küsimus, miks neil venelastel eesti praegusesse kirjandusse jõudmine on üleüldse nii kaua aega võtnud.

Filmidesse on nad siiski varem päralt jõudnud, mõistagi koos klišeedega pühakust, hullust ja prostituudist (nt Arvo Iho

“Ainult hulludele”). Ega Sauteri filmiloo ebaveenvad kohad olegi niivõrd kirjanikuslikud, vaid tulenevad pigem eesti filmi tavadest. “Poris” kohtab nii vanema kui uuema eesti filmi tüüpvõtteid. Uuemat eesti filmi (“Ameerika mäed”, “Ristumine peateega”) meenutavad näiteks kõik need pöörased rahahunnikud, mis loos figureerivad. Lõivumaksmisena vanemale eesti filmikeelele, mida Kalev Kesküla on kunagi tabavalt nimetanud “võitlevaks sümbolismiks”, mõjub stseen talvisest piknikust kunstmuru ja uppuva laevaga.

Ometigi ei saa sinna midagi parata, et kogu see lugu haarab ja raputab. Masendav ja koomiline, ehe ängistus ja pullitegemine, realism ja fantastika vahelduvad nii kiiresti, et lõpuks ei teagi, mida sellest kõigest arvata. Seda vist nimetataksegi kino tegemiseks.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059

Marika Mikli 646 4054

Kajar Pruul

Marek Tamm 646 4054

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 627 7592

Toimetuse aadress:

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Fax: 644 2484.

E-mail:

vikerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:

kirjastus "Perioodika",

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Trükk:

"Akadeemia Trükk", Türi 6a,
Tallinn, tel. 651 2444

"Vikerkaar" nr. 7/2002

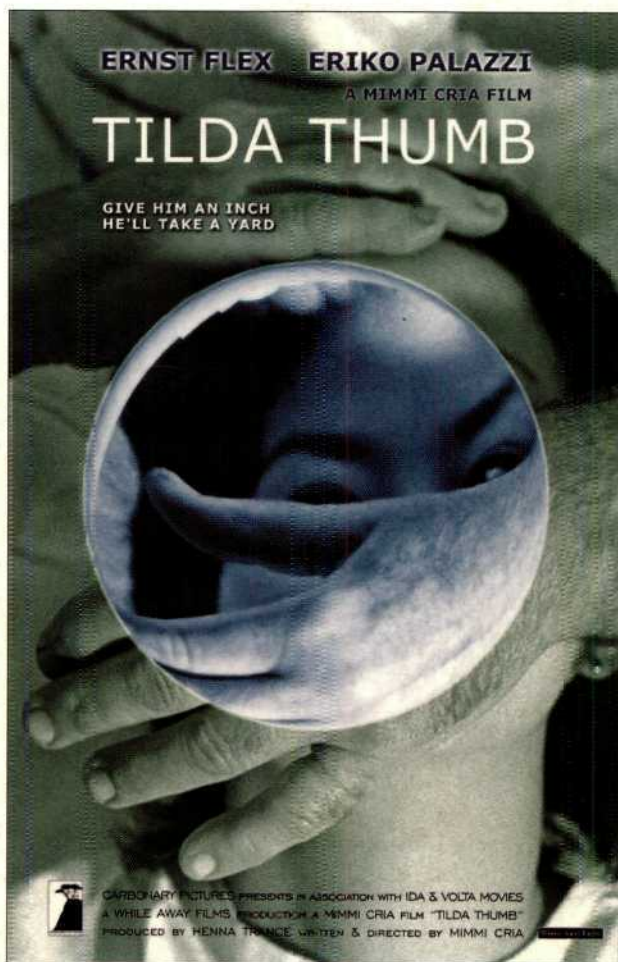
Kõigil autoritel palume teatada
"Vikerkaare" toimetusele oma isikukood,
aadress ja arveldusarve number.

Meie elektronposti aadress on

vikerkaar@vikerkaar.ee

Vikerkaar

7/2002

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

78245